

અસ્વીકરણ: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદીત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહીં. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

રાકેશ કુમાર પૌલ – વિરુદ્ધ – આસામ રાજ્ય

(અપીલ કરવા માટે વિશેષ અનુમતિ (ફિ!) નં. ૨૦૧૭ નું ૨૦૦૯)

ઓગસ્ટ ૧૬, ૨૦૧૭

[મદન બી. લોકુર, પ્રફુલ્લા સી. પંત અને દીપક ગુપ્તા, ન્યાયાધીશો.]

ફોજદારી કાર્યવાહી સંહિતા, ૧૯૭૩: ,

કલમ (૧) પ્રાવધાન (એ) ની ધારા ૧૬૭(૨) ની – “દસ વર્ષથી ઓછી નહીં એવી અવધિ માટેની કેદ” શબ્દોની વ્યાખ્યા – અરજદારને, અન્ય બાબતો ઉપરાંત, પી.સી. અધિનિયમ, ૧૯૮૮ ની ધારા ૧૩(૧) હેઠળના ગુનામાં ધરપકડ કરવામાં આવી હતી. પી.સી. અધિનિયમની ધારા ૧૩(૧) હેઠળનો ગુનો ચાર વર્ષથી ઓછી નહીં પરંતુ દસ વર્ષ સુધી વધારી શકાય તેવી કેદથી દંડનીય છે – અટકાયતના ૬૦ દિવસ પૂર્ણ થયા પછી અરજદારે વડી અદાલત સમક્ષ જામીન અરજી દાખલ કરી, જે આ આધારે નકારી કાઢવામાં આવી કે તેને ૯૦ દિવસ સુધી અટકાયત હેઠળ રાખી શકાય – રાજ્યએ દલીલ કરી કે અરજદાર દ્વારા કરાયેલા ગુનાઓના પરિણામે “દસ વર્ષથી ઓછી નહીં એવી અવધિ માટેની કેદ” થઈ શકે હોવાથી, ધારા ૧૬૭(૨) ના પ્રાવધાન (એ) ની કલમ (૧) મુજબ અરજદારને ૯૦ દિવસની અવધિ સુધી કસ્ટડીમાં રાખી શકાય – શું તપાસ એજન્સીએ ૬૦ દિવસની અંદર આરોપપત્ર દાખલ ન કરતાં, અરજદાર–

આરોપી ફોજદારી કાર્યવાહી સંહિતાની ધારા ૧૬૭(૨) મુજબ જામીન મેળવવાનો હકદાર હતો? – ઠરાવ્યું: હા. ∴ મદન બી. લોકુર, ન્યાયાધીશ મુજબ: કલમ (૧) માં આવેલા “ઓછી નહીં” શબ્દોનો અર્થ એવો થશે કે કેદની સજા ૧૦ વર્ષ અથવા તેથી વધુ હોવી જોઈએ અને તે ફક્ત એવા ગુનાઓને આવરી લેશે કે જેઓમાં કેદની સજા સ્પષ્ટપણે ૧૦ વર્ષ અથવા તેથી વધુ અવધિ માટે હોઈ શકે – જો વિધાનમંડળે લઘુત્તમ સજા નક્કી કરી હોય, તો સજા આપતા ન્યાયાધીશ પાસે તે નિર્ધારિત સજાથી “ઓછી નહીં” એવી સજા આપવાને સિવાય કોઈ વિકલ્પ રહેતો નથી – તેથી, સંહિતાની ધારા ૧૬૭(૨) ના પ્રાવધાન (એ) ની કલમ (૧) માં (અને અન્ય જોગવાઈઓમાં) આવેલા “ઓછી નહીં” શબ્દોને તેમનો સ્વાભાવિક અને સ્પષ્ટ અર્થ આપવો જોઈએ, એટલે કે લઘુત્તમ મર્યાદાથી નીચે નહીં; અને સંહિતાની ધારા ૧૬૭ ના સંદર્ભમાં આ શબ્દોનો સંબંધ એવા ગુનાથી હોવો જોઈએ જે ઓછામાં ઓછી ૧૦ વર્ષની કેદથી દંડનીય હોય – વર્તમાન કેસમાં, અરજદાર વિરુદ્ધ આક્ષેપિત ગુનો લઘુત્તમ દસ વર્ષની કેદથી દંડનીય ન હતો – તેથી, અરજદાર અટકાયતના સાઠ દિવસ પૂર્ણ થયા પછી જામીનનો હકદાર હતો – દીપક ગુપ્તા, ન્યાયાધીશ મુજબ (સહમતિમાં): વિધાનમંડળે “દસ વર્ષથી ઓછી નહીં” એવા શબ્દો વાપર્યા છે; તેનો અર્થ એ છે કે સજા ૧૦ વર્ષ અથવા તેથી વધુ હોવી જોઈએ – તેમાં એવા ગુનાઓનો સમાવેશ થઈ શકે નહીં જેમાં મહત્તમ સજા ૧૦ વર્ષ હોય. તેનો સ્પષ્ટ અર્થ એ છે કે લઘુત્તમ સજા ૧૦ વર્ષ છે, મહત્તમ સજા જે હોય તે

હોય – સંહિતાની ધારા ૧૬૭(૨) ના શબ્દપ્રયોગમાં કોઈ દ્વિઅર્થતા નથી
– પ્રકુલ્લ સી. પંત, ન્યાયાધીશ મુજબ (ભિન્નમતિ): વિધાનમંડળનો
આશય એવો હતો કે જો કોઈ ગુનો દસ વર્ષ સુધીની કેદથી દંડનીય હોય, તો
તે સંહિતાની ધારા ૧૬૭(૨)(એ)(૧) ની જોગવાઈમાં આવશે અને તપાસ
માટેની અનુમત્ય અવધિ ૯૦ દિવસ રહેશે – જોકે સંહિતાની ધારા
૧૬૭(૨)(એ)(૧) માં વપરાયેલ “દસ વર્ષથી ઓછી નહીં” એવો પ્રયોગ
થોડો અસ્પષ્ટતા સર્જે છે, વાસ્તવિક વિધાનસભાકીય આશય એવો જણાય
છે કે તેવા તમામ ગુનાઓનો સમાવેશ થાય જેમાં દસ વર્ષ સુધી વધારી
શકાય તેવી કેદ દંડરૂપે ફટકારી શકાય – ભ્રષ્ટાચાર નિવારણ અધિનિયમ,
૧૯૮૮ – ધારાઓ ૭, ૧૩(૧)(એ)(બી)(ડી) અને ૧૩(૨) (લોકપાલ
અને લોકાયુક્ત અધિનિયમ, ૨૦૧૩ દ્વારા સુધારિત મુજબ).

વ્યતિક્રમ જામીન – અટકાયતના સાઠ દિવસ પૂર્ણ થયા પછી કલમ
૧૬૭(૨)ની જોગવાઈના પરંતુકના ઉપખંડ (૧) હેઠળ – અરજદારની ધરપકડ
પી.સી. અધિનિયમ, ૧૯૮૮ ની કલમો ૭, ૧૩(એલ)(એ)(બી)(ડી) હેઠળ
કરવામાં આવી હતી, જેમાં ૪ થી જે.ઓ. વર્ષ સુધીની કેદની સજા નિર્ધારિત છે –
અટકાયતના ૬૦ દિવસ પૂર્ણ થયા બાદ, અરજદારે વડી અદાલત સમક્ષ દાખલ
કરેલી જામીન અરજી નિયમિત જામીન માટે હતી અને કલમ ૧૬૭(૨) હેઠળના
‘વ્યતિક્રમ જામીન’ માટે નહોતી, તેમ છતાં, વડી અદાલત સમક્ષ મૌખિક દલીલો
મુખ્યત્વે કલમ ૧૬૭(૨)ના આધારે કરવામાં આવી હતી – શું અરજદાર કલમ
૧૬૭(૨) હેઠળ વ્યતિક્રમ જામીન મેળવવા હકદાર હતો – ધારણ કરવામાં

આવ્યું: ન્યાયમૂર્તિ મદન બી. લોકુરના મત મુજબ: વર્તમાન કેસમાં, અરજદાર વિરુદ્ધનો આક્ષેપિત ગુનો ઓછામાં ઓછા દસ વર્ષની કેદની સજાપાત્ર ન હતો – અરજદારે મૌખિક રીતે ‘વ્યતિક્રમ જામીન’ માગ્યા હતા; આવી પરિસ્થિતિમાં, વડી અદાલત માટે ખુદો એકમાત્ર માર્ગ એ હતો કે તે તપાસ કરે કે અરજદાર જામીન આપવા તૈયાર છે કે નહીં અને જો તૈયાર હોય તો યોગ્ય શરતો સાથે તેને ‘વ્યતિક્રમ જામીન’ આપે – ન્યાયમૂર્તિ દીપક ગુપ્તાના મત મુજબ (સહમત): નિર્વિવાદ રીતે, જામીન અરજીમાં ‘વ્યતિક્રમ જામીન’ માટે કોઈ વિનંતી નહોતી, પરંતુ વડી અદાલતે ‘વ્યતિક્રમ જામીન’ મંજૂર કરવાની બાબતે દલીલો કરવાની મંજૂરી આપી હતી અને રાજ્ય પક્ષના વકીલ તરફથી કોઈ વાંધો ઉઠાવવામાં આવ્યો નહોતો – જો તે તબક્કે આ વાંધો ઉઠાવવામાં આવ્યો હોત, તો આરોપી તાજી અરજી કરીને ‘વ્યતિક્રમ જામીન’ની મંજૂરી માગી શક્યો હોત અથવા ચાર્જશીટ દાખલ થાય તે પહેલાં જ હાલની અરજીમાં વધારાનું આધાર ઉમેરીને ‘વ્યતિક્રમ જામીન’ માટે પ્રાર્થના કરી શક્યો હોત – વધુમાં, આવશ્યકતા તો જામીન આપવાની છે; તેને વિગતવાર અરજી કરવાની જરૂર નથી અને અરજીમાં માત્ર એટલું દર્શાવવાનું રહે છે કે ૬૦/૮૦ દિવસ પૂર્ણ થઈ ગયા છે અને ચાર્જશીટ દાખલ કરવામાં આવી નથી, તેથી તે જામીન મેળવવાનો હકદાર છે અને જામીન આપવા તૈયાર છે – ન્યાયમૂર્તિ પ્રફુલ્લ સી. પંતના મત મુજબ (ભિન્નમતી): સંહિતાની કલમ ૧૬૭(૨) હેઠળના વૈધાનિક અધિકારનો દાવો કરતી અરજી, વ્યતિક્રમના આધારે જામીન આપવાની પૂર્વશરત છે – આવા વૈધાનિક અધિકારના અમલીકરણ માટે એવી અરજી મેજિસ્ટ્રેટ સમક્ષ કરવી જરૂરી છે –

વર્તમાન કેસમાં અરજદારે સંબંધિત અદાલત સમક્ષ ક્યારેય 'વ્યતિક્રમ જામીન' માગ્યા નહોતા; તેથી તે તેના માટે હકદાર નથી.

વૈધાનીક જામીન – રાજ્યએ દલીલ કરી કે અરજદાર વિરુદ્ધ આરોપપત્ર દાખલ કરવામાં આવ્યું હોવાથી તેને 'વૈધાનીક જામીન' મેળવવાનો હકદાર ગણાવી શકાય નહીં અને તેને નિયમિત જામીન માટે અરજી કરવી જોઈએ – ઠરાવ્યું: તત્કાલીન પ્રકરણમાં, જ્યારે કોઈ આરોપપત્ર દાખલ કરવામાં આવ્યું ન હતું ત્યારે અરજદારે 'વૈધાનીક જામીન' માટે અરજી કરીને પોતાનો અવિનાશી હક ઉપયોગમાં લીધો હતો – જો અરજદારે કોઈપણ કારણસર 'વૈધાનીક જામીન' માટે અરજી જ ન કરી હોત, તો બાબત સર્વથા ભિન્ન હોત – પરંતુ, હાલના કેસમાં તેવી સ્થિતિ નથી, કારણ કે અરજદારે વૈધાનીક જામીન માટેનો પોતાનો અવિનાશી હક છોડ્યો નહોતો; વિપરીત રીતે, તેણે પોતાના હકનો ઉપયોગ કર્યો હતો, જેને હવે સ્વીકારવામાં આવ્યો છે અને અમલમાં મૂકવામાં આવ્યો છે – આરોપીએ જામીન આપવાની તૈયારી દર્શાવ્યા પછી આરોપપત્ર દાખલ કરીને આ અવિનાશી હકને નિષ્ફળ બનાવવામાં આવી શકતો નથી (મદાન બી. લોકુર અને દીપક ગુપ્તા, ન્યાયાધીશો મુજબ)

ભારતનું બંધારણ:

અનુ. ૨૧ – વ્યક્તિગત સ્વતંત્રતા – ઠરાવ્યું: વ્યક્તિગત સ્વતંત્રતાના મામલાઓમાં દૃષ્ટિકોણ અતિશય તકનિકી ન હોવો જોઈએ અને તે વ્યક્તિગત સ્વતંત્રતાના પક્ષમાં ઝુકેલો હોવો આવશ્યક છે – પરિણામે, આરોપી 'ડિફેલ્ટ જામીન' માટે લેખિત અરજી કરે છે કે 'ડિફેલ્ટ જામીન' માટે મૌખિક અરજી કરે

છે, તે બાબતનું કોઈ પરિણામકારક મહત્વ નથી – સંબંધિત અદાલતે આવી અરજીનો નિકાલ કરતી વખતે કાયદેસરની આવશ્યકતાઓનો વિચાર કરવો જ જોઈએ, એટલે કે, ચાર્જશીટ અથવા ચલાન દાખલ કરવાની કાયદેસરની અવધિ પૂર્ણ થઈ ગઈ છે કે નહીં, ચાર્જશીટ અથવા ચલાન દાખલ કરવામાં આવ્યું છે કે નહીં, અને આરોપી જામીન આપવા માટે તૈયાર છે તથા તે આપે છે કે નહીં – વ્યક્તિગત સ્વતંત્રતાના મામલાઓમાં વિધિ-વિધાનપ્રધાન અને ઔપચારિક બનવું ઇચ્છનીય નથી. (મદન બી. લોકુર, ન્યાયાધીશ અનુસાર)

ન્યાયિક શિસ્ત:

અદાલતોનું કર્તવ્ય – નિર્ધારિત કરવામાં આવ્યું: વ્યક્તિગત સ્વતંત્રતા અને દંડાત્મક કાયદાઓ સંબંધિત બાબતોમાં, અદાલતનું કર્તવ્ય છે કે તે આરોપીને જાણ કરે કે તેને હક્કરૂપે મફત કાનૂની સહાય મેળવવાનો અધિકાર છે – તે જ રીતે, અદાલતને જ્યારે જાણ થાય કે તેની સમક્ષનો આરોપી ‘ડિફોલ્ટ જામીન’ મેળવવા પાત્ર છે, ત્યારે ઓછામાં ઓછું તેને અથવા તેણીને તે અખંડનીય અધિકાર વિષે અવગત કરવું જોઈએ. (મદન બી. લોકુર. જે. મુજબ)

અધિનિયમોનું અર્થઘટન:

અર્થઘટનનો સુવર્ણ નિયમ – નિર્ધારિત કરવામાં આવ્યું: વિધાનમંડળ દ્વારા વપરાયેલા શબ્દોને તેમનો સ્વાભાવિક અર્થ આપવો જોઈએ – સામાન્ય રીતે, અદાલતોને કાનૂની જોગવાઈમાં શબ્દો ઉમેરવા અથવા શબ્દો ઘટાડવા બાબતે સંકોચ રાખવો જોઈએ – હંમેશા એવો પ્રયત્ન કરવો જોઈએ કે વિધાનની જોગવાઈને એવી રીતે વાંચવામાં

આવે કે કોઈ શબ્દ વ્યર્થ ન જાય અને એવી કોઈપણ વ્યાખ્યા, જે કાયદાના શબ્દોને અનાવશ્યક અથવા નિર્રર્થક બનાવે, તે ટાળવી જોઈએ – અદાલતો શબ્દો ઉમેરી શકે છે અથવા શબ્દો ઘટાડીને વાંચી શકે છે અથવા કાયદાની જોગવાઈનો સંકુચિત અર્થઘટન કરી શકે છે, પરંતુ એવું ત્યારે જ કરવું જોઈએ જ્યારે વપરાયેલી ભાષામાં અસ્પષ્ટતા હોય. (દીપક ગુપ્તા, ન્યાયાધીશ મુજબ)

જોગવાઈને આર્પણ કરી શકાય એવા બે અર્થો – ઠરાવ્યું: જો આવી જોગવાઈને બે અર્થો આર્પણ કરી શકાય, તો અદાલતોને સ્વાતંત્ર્ય તરફ ઝુકવું જોઈએ અને કાયદાની એવી વ્યાખ્યાને સ્વીકારવી જોઈએ, જે નાગરિકના સ્વાતંત્ર્યને અખંડિત રાખે (દીપક ગુપ્તા, ન્યાયાધીશ પ્રમાણે)

બ્રષ્ટાચાર નિવારણ અધિનિયમ, ૧૯૮૮ – લોકપાલ અને લોકાયુક્ત અધિનિયમ દ્વારા કરવામાં આવેલ સુધારાનો – લાગુ પડવા અંગે – નિર્ધારિત કરવામાં આવ્યું: તે પી.સી. અધિનિયમ હેઠળના ગુનાઓમાં આરોપિત તમામ આરોપીઓ પર લાગુ પડે છે, ભલે કાર્યવાહી લોકપાલ અને લોકાયુક્ત અધિનિયમ હેઠળ શરૂ કરવામાં આવી હોય કે અન્ય કોઈ કાયદા હેઠળ – લોકપાલ અને લોકાયુક્ત અધિનિયમ, ૨૦૧૩.

અરજીઓનો નિકાલ કરતાં, અદાલત .

ઠરાવવામાં આવ્યું: બહુમતીનો અભિપ્રાય

મદાન બી. લોકુર, ન્યાયાધીશ અનુસાર: ૧. પ્રથમ નિર્ધારિત કરવાનું મુખ્ય પ્રશ્ન એ છે કે ફોજદારી કાર્યવાહી સંહિતા, ૧૯૭૩ ની કલમ ૧૬૭(૨) ના પરંતુક (એ) ની ખંડ (૧) માં આવતી અભિવ્યક્તિ "દસ વર્ષથી ઓછી ન હોય તેવી કારાવાસથી દંડનીય" નો અર્થ શું થાય છે. [પરા ૧૯] [૮૧૦-એફ]

૨. અરજદારે રાજીવ ચૌધરી વિ. રાજ્ય પર આધાર રાખ્યો (એનસિટી) ના દિલ્હી) કેસનો આધાર લઈ દલીલ કરવામાં આવી કે "થી ઓછું નહીં" ૧૦ વર્ષની કેદનો અર્થ ઓછામાં ઓછી ૧૦ વર્ષની કેદ જ થવો જોઈએ.

તે નિર્ણયમાં, ગુનો ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૩૮૬ હેઠળ દંડનીય હતો, જેમાં જોગવાઈ છે કે આરોપી દોષિત ઠરે તો તેને "જેનો સમયગાળો ૧૦ વર્ષ સુધી વિસ્તરી શકે" તેવી મુદત માટે કારાવાસની સજા કરવામાં આવશે. આ અદાલતે તે અભિવ્યક્તિની તુલના ફોજદારી પ્રક્રિયા સંહિતાની કલમ ૧૬૭(૨) ના ઉપબંધ (એ) ના પરંતુકની ખંડ (૧) માં આવેલ "તે કરતાં ઓછી નહિ" શબ્દો સાથે કરી હતી. આ બંને અભિવ્યક્તિઓને સામસામે મૂકી આ અદાલતે નિષ્કર્ષ કર્યો કે ખંડ (૧) માં આવેલ "તે કરતાં ઓછી નહિ" શબ્દોનો અર્થ એવો થશે કે કારાવાસ ૧૦ વર્ષ અથવા તેથી વધુનો હોવો જોઈએ અને તે ફક્ત એવા જ ગુનાઓને આવરી લેશે, જેઓ માટે કારાવાસની સજા નિશ્ચિત ૧૦ વર્ષ અથવા તેથી વધુ સમયગાળાની હોઈ શકે. રાજીવ ક્ષૌધરીના મામલામાં વ્યક્ત કરાયેલ મત સ્વીકાર્ય છે. [પરિચ્છેદ ૨૦ અને ૨૬] [૮૧૦-જી-એચ; ૮૧૧-એ-બી;

૮૧૪-બી-સી)

૩. એ સાચું છે કે મૃત્યુદંડ અથવા આજીવન કારાવાસ અથવા એવી અવધિ માટેના કારાવાસથી દંડનીય એવો ગુનો, જેની અવધિ ૧૦ વર્ષ સુધી વિસ્તરી શકે, ગંભીર ગુનો છે અને તે માટે સઘન તથા કઠાય વ્યાપક તપાસ આવશ્યક બને છે. તેથી એવું જણાય છે કે ગુનાની ગંભીરતાને ધ્યાનમાં લેતાં, આવા કેસોમાં ૯૦ દિવસની વિસ્તૃત અવધિ તપાસ અધિકારીને ઉપલબ્ધ હોવી જોઈએ. અન્ય શબ્દોમાં, તપાસની અવધિ ગુનાની ગંભીરતા સાથે સંબંધિત હોવી જોઈએ — અને તે સમજણપાત્ર પણ છે. તેની તુલના એવા ગુનાથી કરી શકાય, જેમાં ભારતીય દંડ સંહિતા અથવા અન્ય કોઈ દંડાત્મક કાયદા હેઠળ મહત્તમ સજા (માનો કે) ૭ વર્ષ હોય, અને એવો ગુનો ૯૦ દિવસની વિસ્તૃત તપાસ અવધિ વાજબી ઠરાવવા જેટલો ગંભીર અથવા જઘન્ય ન હોય. નિશ્ચિતપણે આ એક સંભવિત દષ્ટિકોણ છે અને વાસ્તવમાં ફોજદારી પ્રક્રિયા સંહિતા 'ડિફ્ફીલ્ટ જામીન'ના હેતુસર, ગુનાની ગંભીરતા અનુસાર તપાસની અવધિમાં ભેદ કરે છે. તેમ છતાં, અર્થઘટનમાં કોઈ અનિશ્ચિતતા અથવા ક્ષિઅર્થતા ટાળવા માટે, કાયદો બે વિભાગોમાં રચવામાં આવ્યો હતો. ઓછામાં ઓછી દસ વર્ષની સજાથી દંડનીય ગુનાઓને એક વિભાગમાં રાખવામાં આવ્યા છે અને તેમને મૃત્યુદંડ અથવા આજીવન કારાવાસથી દંડનીય ગુનાઓ સમકક્ષ ગણાવવામાં આવ્યા છે. આવા ગુનાઓની આ શ્રેણી નિઃસંદેહ વધુ ઊંડાણપૂર્વકની તપાસ માંગે છે, કારણ કે તેમાં લઘુત્તમ સજા નોંધપાત્ર રીતે કઠોર છે. બાકીના તમામ ગુનાઓને અલગ વિભાગમાં રાખવામાં આવ્યા છે,

કારણ કે તેમાં લઘુત્તમ સજા ઓછી નક્કી કરાયેલ છે, ભલે મહત્તમ સજા દસ વર્ષથી વધુના કારાવાસની હોઈ શકે. જ્યારે આવા ગુનાઓમાં પણ જરૂરી પડી શકે

વધુ ઊંડી તપાસ (કારણ કે મહત્તમ સજા ઘણી ઊંચી છે) માટે, સજા નક્કી કરતી અદાલત દ્વારા લાદી શકાય તેવી નીચલી લઘુત્તમ સજાને કારણે તેમને અલગ વર્ગમાં રાખવામાં આવ્યા છે, અને તે દ્વારા તપાસ દરમિયાનની કેદની અવધિમાં ઘટાડો કરવામાં આવ્યો છે, જ્યારે આવી તપાસો તાત્કાલિક પૂર્ણ થવી આવશ્યક છે. સીમારેખા, કોઈને ગમે કે ન ગમે, વિધાનમંડળની સમજદારી પર આધારિત છે અને તેનો માન રાખવો જ જોઈએ. (ફરો ૨૭૧ (૮૧૪-સી-એચ))

૪. સમગ્ર પ્રશ્નને વ્યક્તિગત સ્વતંત્રતાના દૃષ્ટિકોણથી પણ જોવામાં આવી શકે છે. ૧૮૯૮થી જ, વિધાનમંડળનો આશય તપાસોને ચોવીસ કલાકની અંદર પૂર્ણ કરવાનો રહ્યો છે. તપાસોને ચોવીસ કલાકની અંદર અને અન્યથા નિર્ધારિત સમયમર્યાદાની અંદર પૂર્ણ કરવાનો મૂળ વિધાનકીય આશય, વર્ષો દરમિયાન તે સમયગાળામાં વધારો કરવામાં આવ્યો હોવા છતાં, અપરિવર્તિત રહ્યો છે. આથી એવું સૂચિત થાય છે કે તપાસ પૂર્ણ કરવા માટે પૂરતો સમય આપવાની સાથે સાથે, વિધાનમંડળે વ્યક્તિગત સ્વતંત્રતાને પણ વિશેષ મહત્વ આપ્યું છે અને હંમેશા એવું માન્યું છે કે કોઈ આરોપીને લાંબા ગાળે અથવા અનિશ્ચિત સમય માટે કસ્ટડીમાં રાખવો અયોગ્ય હશે. આ જ કારણસર અને તપાસ એજન્સીને જવાબદાર

ઠેરવવા માટે પણ વિધાનમંડળે સમયમર્યાદાઓ નિર્ધારિત કરી છે. વિધાનમંડળે આ હકીકતની મૂલવણી કરી છે કે કેટલાક ગુનાઓ માટે વધુ વ્યાપક અને વધુ સઘન તપાસ જરૂરી હોય છે અને તેથી, એવા ગુનાઓ માટે કે જેઓ મૃત્યુદંડથી અથવા આજીવન કારાવાસથી અથવા ઓછામાં ઓછી ૧૦ વર્ષથી ઓછી ન હોય તેવી કારાવાસની સજાથી દંડનીય હોય, તપાસ પૂર્ણ કરવા માટે વધુ લાંબો સમયગાળો નિર્ધારિત કરવામાં આવ્યો છે. [ફકરા ૨૮ અને ૨૯૧] [૮૧૫-એ-બી, ઈ-જી]

૫. આ અદાલતને યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા વિ. નિરાલા ચાદવના કેસમાં આ વિષય સંબંધિત સમગ્ર નઝીર કાયદાની સમીક્ષા કરવાનો અવસર મળ્યો હતો. તે નિર્ણયમાં આ અદાલતે એ સિદ્ધાંત પણ નોંધ્યો હતો કે જો આરોપપત્ર દાખલ કરવામાં આવ્યું ન હોય અને 'વૈધાનીક જમીન'નો હક અનિર્વાર્યતાની સ્થિતિ સુધી પરિપક્વ થઈ ગયો હોય, તો ફરિયાદ પક્ષ કોઈપણ બહાનાથી તેને નિષ્ફળ બનાવી શકતો નથી. આરોપી એવો અરજપત્ર દાખલ કરીને પોતાની મુક્તિનો લાભ લઈ શકે છે કે જેમાં જણાવવામાં આવે કે આરોપપત્ર અથવા ચલાણ દાખલ કરવાની કાયદેસરની અવધિ પૂર્ણ થઈ ગઈ છે અને તે હજી સુધી દાખલ કરવામાં આવ્યું નથી અને તેથી અનિર્વાર્ય હક તેના પક્ષે ઉપજ્યો છે અને વધુમાં આરોપી જમીનબોન્ડ આપવા તૈયાર છે. [પરા ૩૮૧ (૮૧૮-ઈ-એફઆઈ ૬. વર્તમાન મામલામાં, રાજ્ય તરફથી એવો દલીલ પણ કરવામાં આવી હતી કે અરજદારે ૪ જાન્યુઆરી, ૨૦૧૭ પછીથી ૨૪ જાન્યુઆરી, ૨૦૧૭ સુધી,

જે તારીખે ચાર્જશીટ દાખલ થતાં તેનો અવિચલ અધિકાર લુપ્ત થયો, તે દરમિયાન 'ડિફોલ્ટ જામીન' માટે અરજી કરી નહોતી. કડક અર્થમાં કહીએ તો આ યોગ્ય છે, કારણ કે અરજદારે ૧૧ જાન્યુઆરી, ૨૦૧૭ના રોજ વડી અદાલતમાં નિયમિત જામીન માટે અરજી કરી હતી – તેણે 'ડિફોલ્ટ જામીન' મંજૂર કરવા માટે કોઈ વિશિષ્ટ અરજી કરી નહોતી. જોકે, આરોપી દ્વારા ૧૧ જાન્યુઆરી, ૨૦૧૭ના રોજ દાખલ કરાયેલ નિયમિત જામીનની અરજીમાં ચાર્જશીટ દાખલ કરવાની કાયદેસર મુદત પૂર્ણ થઈ ગયાનું અને કદાચ હકીકતમાં કોઈ ચાર્જશીટ દાખલ થઈ ન હોવાનો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો હતો. કોઈપણ સ્થિતિમાં, આ મુદ્દો અરજદાર દ્વારા વડી અદાલતમાં દલીલરૂપે રજૂ કરવામાં આવ્યો હતો અને વડી અદાલતે તેનું વિચારણા કર્યું હતું, પરંતુ તેને સ્વીકાર્યો નહોતો. વડી અદાલતે આ રજૂઆતને ગ્રાહ્યતાના આધાર પર નામંજૂર કરી નહોતી, પરંતુ ગુણદોષના આધારે નામંજૂર કરી હતી. તેથી એવું નથી કે અરજદારે ડિફોલ્ટ જામીન માટે કોઈ અરજી જ કરી નહોતી – આવી અરજી નિશ્ચિતરૂપે કરવામાં આવી હતી (લખિતમાં ન હોય તો પણ) ઓછામાં ઓછી મૌખિક રીતે વડી અદાલત સમક્ષ કરવામાં આવી હતી. વ્યક્તિગત સ્વતંત્રતા સંબંધિત બાબતોમાં, અદાલતે અતિશય તકનિકી વલણ અપનાવવું જોઈએ નહીં અને વ્યક્તિગત સ્વતંત્રતાના પક્ષમાં ઝુકાવ રાખવો જોઈએ. પરિણામે, આરોપી 'ડિફોલ્ટ જામીન' માટે લેખિત અરજી કરે કે 'ડિફોલ્ટ જામીન' માટે મૌખિક અરજી કરે, તેનાથી કોઈ ફરક પડતો નથી. સંબંધિત અદાલતે આવી અરજીનો નિકાલ કાયદેસરની આવશ્યકતાઓનું વિચારણા કરીને કરવો જ જોઈએ, એટલે કે, ચાર્જશીટ અથવા ચલાન દાખલ કરવાની કાયદેસર

મુદત પૂર્ણ થઈ ગઈ છે કે કેમ, ચાર્જશીટ અથવા ચલાન દાખલ કરવામાં આવ્યા છે કે કેમ, અને આરોપી જામીન આપવા માટે તૈયાર છે તથા જામીન આપે છે કે કેમ. વ્યક્તિગત સ્વતંત્રતા અને બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૧ સંબંધિત બાબતોમાં, હંમેશા ઔપચારિકતાપ્રધાન અથવા અતિ તકનિકી બનવું યોગ્ય રહે એવું નથી.

[પરા ૪૦

અને ૪૧૧ [૮૧૯-બી-એચ]

૭. એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે આજની તારીખે અરજદાર સામે આરોપપત્ર દાખલ થઈ ચૂક્યું હોવાથી, તેને 'ડિફોલ્ટ જામીન' મેળવવાનો હક નથી, પરંતુ તેને નિયમિત જામીન માટે અરજી કરવી જોઈએ – કારણ કે હવે 'ડિફોલ્ટ જામીન'નો પ્રકરણ બંધ થઈ ગયો છે. આ દલીલ સાથે સહમત થઈ શકાય તેમ નથી, તેનું સરળ કારણ એ છે કે આ કેસ ૪ જાન્યુઆરી, ૨૦૧૭ અને ૨૪ જાન્યુઆરી, ૨૦૧૭ વચ્ચેના તે અંતરકાળને લગતો છે, જ્યારે કોઈ આરોપપત્ર દાખલ થયું નહોતું, અને તે સમયગાળામાં તેણે 'ડિફોલ્ટ જામીન'નો પોતાનો અવિનાશી હક ઉપભોગમાં લીધો હતો. જો આ અંતરકાળ દરમિયાન અરજદારે કોઈપણ કારણસર 'ડિફોલ્ટ જામીન' માટે અરજી જ ન કરી હોત, તો વાત સંપૂર્ણપણે અલગ હોત. એવી પરિસ્થિતિ પણ બની શકે છે (જોકે અત્યંત વિરળ) કે કોઈ આરોપી કદાચ પોતાની વ્યક્તિગત સુરક્ષાના હિતમાં જામીન પર છૂટવા તૈયાર ન હોય, કારણ કે તે અથવા તેણીને સુધાર ગૃહની બહાર કોઈ ધમકીનો સામનો કરવો પડતો હોય અથવા અન્ય કોઈ કારણ હોય. પરંતુ આવી સ્થિતિમાં આરોપી સ્વૈચ્છિક રીતે 'ડિફોલ્ટ જામીન'ના

અવિનાશી હકનો ત્યાગ કરે છે અને તે હક ગુમાવી દીધા પછી, આરોપપત્ર અથવા ચલાન દાખલ થઈ ગયા બાદ આરોપી તે અવિનાશી હકને ફરી જીવંત કરવાનો દાવો કરી શકતો નથી. પરંતુ અરજદારના સંદર્ભે એવી સ્થિતિ નથી, કારણ કે ૪ જાન્યુઆરી, ૨૦૧૭ અને ૨૪ જાન્યુઆરી, ૨૦૧૭ વચ્ચેના અંતરકાળ દરમિયાન તેણે 'ડિફોલ્ટ જામીન'ના પોતાના અવિનાશી હકનો ત્યાગ કર્યો નહોતો, જે વાત વડી અદાલતે ૧૧ જાન્યુઆરી, ૨૦૧૭ના રોજ આપેલા નિર્ણયથી સ્પષ્ટ થાય છે. વિપરીત રીતે, તેણે 'ડિફોલ્ટ જામીન'ના પોતાના હકનો ઉપભોગ કર્યો હતો, જેને ૧૧ જાન્યુઆરી, ૨૦૧૭ના રોજ પરાજિત કરી શકાય તેમ નહોતું અને જેને હવે સ્વીકારવામાં અને અમલમાં મૂકવામાં આવે છે. (પરિચ્છેદ ૪૬) [૮૨૨-જી-એચ; ૮૨૩-એ-ડી]

૮. અરજદારે 'વૈધાનીક જામીન' મેળવવા માટેની તમામ આવશ્યકતાઓ પૂર્ણ કરી હતી, કારણ કે ૧૧મી જાન્યુઆરી, ૨૦૧૭ના રોજ તેણે કથિત એવા ગુનાની તપાસ બાકી હોવા દરમિયાન અટકાયત હેઠળ ૬૦ દિવસથી વધુ સમય વિતાવ્યો હતો, જે ગુનો લઘુત્તમ ૧૦ વર્ષની કેદથી દંડનીય ન હતો, તેની સામે કોઈ આરોપપત્ર દાખલ કરવામાં આવ્યું ન હતું અને પોતાની મુક્તિ માટે જામીન આપવા તે તૈયાર હતો; તેથી, વડી અદાલતે તેને વાજબી જામીનની શરતો અને નિયમો પર મુક્ત કરવો જોઈએ હતો. [પરા ૪૭) (૮૨૩-ડી-ઈ)

રાજીવ ચૌધરી વિ. રાજ્ય (એનસીટી) ઓફ દિલ્હી) (૨૦૦૧) ૫

એસસીસી ૩૪ : (૨૦૦૧૧ ~ એસસીઆર ૫૦૮ – સમર્થિત.

સંજય દત્ત વિ. રાજ્ય (૧૯૯૪) ૫ એસસીસી ૪૧૦ : (૧૯૯૪) ૩
સપ્લ. એસસીઆર ૨૬૩; મહંમદ અજમલ મહંમદ આમિર કસાબ
વિ. મહારાષ્ટ્ર રાજ્ય (૨૦૧૨) ૯ એસસીસી ૧: [૨૦૧૨) ૮
એસસીઆર ૨૯૫ – પર આધાર રાખવામાં આવ્યો.

ભુપિન્દર સિંહ વિ. જ રનેલ સિંહ. (૨૦૦૬) ૬ એસસીસી ૨૭૭ :

(૨૦૦૬) ૩ સપ્લ. એસ.સી.આર. ૫૧૩ ; પ્રકાશ સિંહ વિ.

ભારત સંઘ. (૨૦૦૬) ૮ એસ.સી.સી. ૧: (૨૦૦૬) ૬ સપ્લ.

એસ.સી.આર. ૪૭૩ ; હિતેન્દ્ર વિષ્ણુ ઠાકુર વિ. મહારાષ્ટ્ર રાજ્ય (૧૯૯૪)

૪ એસ.સી.સી. ૬૦૨ : (૧૯૯૪) ૧ સપ્લ. એસ.સી.આર. ૩૬૦; ભારત

સંઘ વિ. નિરાલા યાદવ (૨૦૧૪) ૯ એસ.સી.સી. ૪૫૭ : (૨૦૧૪) ૬

એસ.સી.આર. ૧૪૮ ; ઉદય મોહન/અલ આચાર્ય વિ. મહારાષ્ટ્ર રાજ્ય

(૨૦૦૧) ૫ એસ.સી.સી. ૪૫૩ : [૨૦૦૧) ૨ એસ.સી.આર. ૮૭૮;

મહમદ ઈકબાલ મદાર શેખ વિ. મહારાષ્ટ્ર રાજ્ય (૧૯૯૬) ૧ એસ.સી.સી.

૭૨૨ : [૧૯૯૬] ૧ એસ.સી.આર. ૧૮૩; સુનિલ બત્રા ૨ વિ. ગૃહ

સચિવ, દિલ્લી પ્રશાસન (૧૯૮૦) ૩ એસ.સી.સી. ૪૮૮ ~ (૧૯૮૦] ૨

એસ.સી.આર. ૫૫૭; હુસૈનારા ખાતૂન વિ. બિહાર રાજ્ય (૧૯૮૦) ૧

એસ.સી.સી. ૯૮ : [૧૯૭૯) ૩ એસ.સી.આર. ૫૩૨ ; રબાબુદ્દીન શેખ

વિ. ગુજરાત રાજ્ય (૨૦૦૭) ૪ એસ.સી.સી. ૩૧૮ ; કિશોર સિંહ રવિન્દ્ર

દેવ વિ. રાજસ્થાન રાજ્ય (૧૯૮૧) ૧ એસ.સી.સી. ૫૦૩ : [૧૯૮૧) ૧

એસ.સી.આર. ૯૯૫; પરમજિત કૌર (મિસિસ.) વિ. પંજાબ રાજ્ય

(૧૯૯૬) ૭ એસ.સી.સી. ૨૦ : (૧૯૯૫) ૫ સપ્લ. એસ.સી.આર. ૨૫૦ ; બંધુઆ મુકિત મોર્યા વિ. ભારત સંઘ (૧૯૮૪) ૩ એસ.સી.સી. ૧૬૧ : [૧૯૮૪] ૨ એસ.સી.આર. ૬૭ ; પીપલ્સ યુનિયન ફોર ડેમોક્રેટિક રાઈટ્સ વિ. ભારત સંઘ એ.આઈ.આર. ૧૯૮૨ એસ.સી. ૧૪૭૩ : [૧૯૮૩] ૧ એસ.સી.આર. ૪૫૬; ડૉ. ઉપેન્દ્ર બક્ષી (૧) વિ. ઉત્તર પ્રદેશ રાજ્ય (૧૯૮૩) ૨ એસ.સી.સી. ૩૦૮ ; શીલા બારસે વિ. મહારાષ્ટ્ર રાજ્ય (૧૯૮૩) ૨ એસ.સી.સી. ૯૬ : (૧૯૮૩) ૨ એસ.સી.આર. ૩૩૭ ; ખાત્રી વિ. બિહાર રાજ્ય (૧૯૮૧) ૧ એસ.સી.સી. ૬૨૭ : [૧૯૮૧] ૨ એસ.સી.આર. ૪૦૮ ; સુખ દાસ વિ. અરુણાચલ પ્રદેશ કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશ (૧૯૮૬) ૨ એસ.સી.સી. ૪૦૧ : [૧૯૮૬] ૧ એસ.સી.આર. ૫૯૦; રાજૂ @ રમાકાંત વિ. મધ્ય પ્રદેશ રાજ્ય (૨૦૧૨) ૮ એસ.સી.સી. ૫૫૩ : [૨૦૧૨] ૬ એસ.સી.આર. ૧૧૮૨ – ઉલ્લેખિત.

ન્યાયમૂર્તિ દીપક ગુપ્તા મુજબ, જે સહમતિ વ્યક્ત કરે છે:

૧. અહીં એકમાત્ર પ્રશ્ન "દસ વર્ષથી ઓછી ન હોય તેવી મુદત માટે" આ શબ્દસમૂહના અર્થઘટનનો છે, જે કલમ ૧૬૭(૨)(એ)(૧) માં આવેલો છે, અને જેમાં તેવા ગુનાને લગતી તપાસ માટે ૯૦ દિવસની અવધિ નક્કી કરવામાં આવી છે, જે ગુનો મરણદંડ, આજીવન કારાવાસ અથવા દસ વર્ષથી ઓછી ન હોય તેવી મુદતના કારાવાસથી દંડનીય હોય. વિચારણા કરતાં, કોઈપણ અર્થલક્ષી કસરત કર્યા વિના, આ જોગવાઈનો અર્થ સંપૂર્ણપણે સ્પષ્ટ છે. તેમાં ત્રણ પ્રકારના ગુનાઓનો વિચાર કરવામાં આવ્યો છે: .

(૧) જે ગુનાઓ માટે મૃત્યુદંડની સજા નિર્ધારિત છે;

(૨) આજીવન કારાવાસથી દંડનીય ગુનાઓ;

(૩) એવા ગુનાઓ, જે દસ વર્ષથી ઓછા ન હોય તેવી અવધિની સજાથી દંડનીય હોય. [પરિષેદ ૮ અને ૯) [૮૪૩-એફ-એચ]

૨; અધિનિયમની ભાષા સ્પષ્ટ અને નિર્વિવાદ છે. ગુનાઓની ત્રણ શ્રેણીઓમાંથી, જે શ્રેણીમાં નિર્ધારિત સજા ૧૦ વર્ષથી ઓછી નથી, તેવી ગુનાઓની શ્રેણીનો વ્યવહાર કરવો આવશ્યક છે. જો કોઈ ગુનો મૃત્યુદંડથી દંડનીય હોય, તો ન્યૂનતમ સજા જે કંઈ હોય તે હોવા છતાં, તપાસ માટે અનુમતિપાત્ર અવધિ ૯૦ દિવસ રહેશે. તેવી જ રીતે, જો ગુનો આજીવન કારાવાસથી દંડનીય હોય, તો ભલે નિર્ધારિત ન્યૂનતમ સજા ૧૦ વર્ષથી ઓછી હોય, તેમ છતાં 'ડિફોલ્ટ જામીન' ઉપલબ્ધ થાય તે પહેલાંની અટકાયતનો સમયગાળો ૯૦ દિવસ રહેશે. [પરા ૧૦૧ [૮૪૪- એ-બી)

૩. પ્રથમ બે શ્રેણીઓમાં, વિધાનમંડળે માત્ર લાદી શકાય તેવી મહત્તમ સજાનો જ ઉલ્લેખ કર્યો છે, ભલે લાદી શકાય તેવી લઘુત્તમ સજા જે હોય તે હોય. તેથી, જો કોઈ વ્યક્તિ પર એવો ગુનો આરોપિત કરવામાં આવ્યો હોય કે જે માટે મૃત્યુદંડ અથવા આજીવન કેદની સજા થઈ શકે, પરંતુ લઘુત્તમ કેદ ૧૦ વર્ષથી ઓછી હોય, તો પણ ૯૦ દિવસનો સમયગાળો લાગુ પડશે. જોકે, ત્રીજી શ્રેણીમાં, વિધાનમંડળે ઉપયોગમાં લીધેલા શબ્દો છે "દસ વર્ષથી ઓછી નહીં". તેનો સ્પષ્ટ અર્થ એવો થાય છે

કે સજા ૧૦ વર્ષ અથવા તેથી વધુ હોવી જોઈએ. તેમાં એવા ગુનાઓનો સમાવેશ થઈ શકતો નથી જેમાં મહત્તમ સજા ૧૦ વર્ષ હોય. તેનો સ્પષ્ટ અર્થ એવો થાય છે કે મહત્તમ સજા જે હોય તે હોય, લઘુત્તમ સજા ૧૦ વર્ષ હોવી જોઈએ. [પેરા ૧૨૧ [૮૪૪-ઈ-જી

૪. કોઈપણ ધારાસભ્ય જોગવાઈનું અર્થઘટન કરતી વખતે, અર્થઘટનનો સુવર્ણ નિયમ તરીકે હંમેશાં આ સ્વીકારવામાં આવ્યો છે કે વિધાનમંડળે ઉપયોગમાં લીધેલા શબ્દોને તેમનો સ્વાભાવિક અર્થ આપવો જોઈએ. સામાન્ય રીતે, અદાલતો ધારા સંબંધિત જોગવાઈમાં શબ્દો ઉમેરવા કે શબ્દો ઘટાડવામાં સંકોચ અનુભવવો જોઈએ. હંમેશાં એવો પ્રયત્ન કરવો જોઈએ કે ધારાસભ્ય જોગવાઈને એવી રીતે વાંચવામાં આવે કે કોઈ શબ્દ વ્યર્થ ન જાય અને એવું કોઈ અર્થઘટન, જે અધિનિયમના કેટલાક શબ્દોને નિર્રર્થક બનાવે, તે ટાળવું જોઈએ. નિઃસંદેહ, જો શબ્દોના સ્વાભાવિક અર્થથી એવું અર્થઘટન થાય કે જે અધિનિયમના ઉદ્દેશો વિરુદ્ધ જાય અથવા જોગવાઈને અમલયોગ્ય ન રાખે અથવા અત્યંત અયોગ્ય અને મનસ્વી બનાવે, તો એવી સ્થિતિમાં અદાલતો શબ્દો ઉમેરે છે અથવા શબ્દો ઘટાડે છે અથવા ધારાનું મર્યાદિત અર્થઘટન કરે છે, પરંતુ આવું માત્ર ત્યારે જ કરવું જોઈએ જ્યારે ઉપયોગમાં આવેલી ભાષામાં દ્વિઅર્થતા હોય. સંહિતાની કલમ ૧૬૭(૨) ના શબ્દપ્રયોગમાં કોઈ દ્વિઅર્થતા નથી. [પરા ૧૩) [૮૪૪-જી-એચ; ૮૪૫-એ-બી]

૫. સંહિતાની કલમ ૧૬૭નું માત્ર વાંચન જ સ્પષ્ટ રીતે દર્શાવે છે

કે જો અપરાધ માટે મૃત્યુદંડ અથવા આજીવન કારાવાસ અથવા
ઓછામાં ઓછી ૧૦ વર્ષની સજા નિર્ધારિત હોય, તો કલમ ૧૬૭(૨)
(એ)(૧)

લાગુ પડશે અને જો તપાસ એજન્સી ૯૦ દિવસની અંદર આરોપપત્ર દાખલ ન
કરે તો જ આરોપી 'ડિફોલ્ટ જામીન' માટે અરજી કરી શકે છે. જોકે, એવા તમામ
કેસોમાં જ્યાં લઘુત્તમ સજા ૧૦ વર્ષથી ઓછી હોય પરંતુ મહત્તમ સજા મૃત્યુદંડ
અથવા આજીવન કારાવાસ ન હોય, ત્યાં કલમ ૧૬૭(૨)(એ)(૨) લાગુ
પડશે અને જો આરોપપત્ર દાખલ ન કરવામાં આવે તો ૬૦ દિવસ પછી
આરોપીને 'ડિફોલ્ટ જામીન' મંજૂર થવાનો હકદાર ગણાશે. (પરિચ્છેદ ૧૭)
(૮૪૫-જી-એચ; ૮૪૬-એ-બી) .

. ૬. સંહિતાની કલમ ૧૬૭ કાયદા દ્વારા સ્થાપિત એવી પ્રક્રિયા નિર્ધારિત
કરે છે, જેના દ્વારા ભારતના બંધારણની કલમ ૨૧ હેઠળ તેને બાંધધરી
આપવામાં આવેલી વ્યક્તિગત સ્વતંત્રતાથી કોઈ વ્યક્તિને વંચિત કરી શકાય
છે. જો આવી જોગવાઈને બે અર્થ અપાઈ શકે, તો અદાલતે સ્વતંત્રતાના પક્ષે
ઝુકવું જોઈએ અને અધિનિયમની એવી વ્યાખ્યા સ્વીકારવી જોઈએ, જે
નાગરિકની સ્વતંત્રતાને જાળવે અને સ્વતંત્રતાની શાશ્વત જ્યોત પ્રજ્વલિત
રાખે. જો શબ્દો દ્વિઅર્થક હોય, તો પણ અદાલતે એવી વ્યાખ્યા સ્વીકારવામાં
સંકોચ રાખવો જોઈએ, જે માનવને મુક્ત રહેવાના અધિકારને સંકુચિત કરે.
(પરા ૧૮) (૮૪૬-ડી.ઈ)

૭. એકવાર વડી અદાલતે અરજદારના વકીલને 'ડિફોલ્ટ જામીન'

આપવાના આધાર પર અરજી અંગે દલીલ કરવાની મંજૂરી આપી દીધી અને તે અવસ્થાએ રાજ્ય તરફના વકીલે કોઈ વાંધો ઉઠાવ્યો ન હતો, તો આ તબક્કે એવું રજૂ કરી શકાય નહીં કે અરજદારે ક્યારેય 'ડિફિકલ્ટ જમીન' માટે અરજી કરી નહોતી અને તે 'ડિફિકલ્ટ જમીન' મેળવવા હકદાર નથી. જો તે અવસ્થાએ, અદાલત દ્વારા અથવા રાજ્ય દ્વારા, આ વાંધો ઉઠાવવામાં આવ્યો હોત, તો આરોપી અથવા તો 'ડિફિકલ્ટ જમીન' મંજૂર કરવાની નવી અરજી દાખલ કરી શક્યો હોત અથવા હાલની અરજીમાં વધારાનો આધાર ઉમેરીને 'ડિફિકલ્ટ જમીન' માટે પ્રાર્થના કરી શક્યો હોત, ઘણાં પહેલાં

• ૨૪.૦૧.૨૦૧૭ જ્યારે આરોપપત્ર દાખલ કરવામાં આવ્યું હતું. (પરા ૨૩)
(૮૪૮.સી.

ડીજે. ૮. આવશ્યકતા જમીન પૂરાં પાડવાની છે. આરોપીએ જમીન મંજૂર કરવા માટે કોઈ આધાર દર્શાવવાનો નથી. તેને વિગતવાર અરજી દાખલ કરવાની પણ જરૂર નથી. અરજીમાં તેને માત્ર એટલું જ રજૂ કરવાનું છે કે ૬૦/૮૦ દિવસ વીતી ગયા હોવાથી અને આરોપપત્ર દાખલ કરવામાં આવ્યું નથી, તેથી તે જમીન મેળવવાનો હકદાર છે અને જમીન પૂરાં પાડવા તૈયાર છે. આ અખંડનીય અધિકારને આરોપીએ જમીન પૂરાં પાડવાની તૈયારી દર્શાવ્યા પછી આરોપપત્ર દાખલ કરીને પરાજિત કરી શકાય નહીં. (પરા ૨૮)
(૮૫૦-જી-એચ)

કો. લિ. એ.આઈ.આર. ૧૯૫૫ એસ.સી. ૩૭૬ : [૧૯૫૫)

એસ.સી.આર. ૧૩૬૯ ; કનાઈ લાલ સુર વિ. પરમનિધી સાધુજાન

એ.આઈ.આર. ૧૯૫૭ એસ.સી. ૯૦૭ : [૧૯૫૮) એસ.સી.આર.
૩૬૦ – આધાર રાખવામાં આવ્યો.

રાજીવ ચૌધરી વિ. રાજ્ય (એનસીટી) ઓફ દિલ્હી (૨૦૦૧) ૫
એસસીસી ૩૪ : [૨૦૦૧) ૩ એસસીઆર ૫૦૮; ભૂપિન્દર સિંહ
અને અન્ય વિ. જર્નેલ સિંહ અને અન્ય (૨૦૦૬) ૬ એસસીસી ૨૭૭
: [૨૦૦૬ ૧ ૩

સપ્લ. એસ.સી.આર. ૫૧૩ ; પ્રકાશ સિંહ વિ. યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા
(૨૦૦૬) ૮ એસ.સી.સી. ૧ ; સંજય દત્ત વિ. સી.બી.આઈ. મારફતે
રાજ્ય .. બોમ્બે (૧) (૧૯૯૪) ૫ એસ.સી.સી. ૪૧૦ : (૧૯૯૪)
૩ સપ્લ. એસ.સી.આર. ૨૬૩; ઉદય મોહનલાલ આચાર્ય વિ.
મહારાષ્ટ્ર રાજ્ય (૨૦૦૧) ૫ એસ.સી.સી. ૪૫૩ : [૨૦૦૧[૨
એસ.સી.આર. ૮૭૮; યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા વિ. નિરાલા યાદવ
(૨૦૧૪) ૯ એસ.સી.સી. ૪૫૭ : (૨૦૧૪) ૬

એસ.સી.આર. ૧૪૮ ; મોહમ્મદ ઇકબાલ મદાર શેખ અને અન્ય વિ.
મહારાષ્ટ્ર રાજ્ય (૧૯૯૬) ૧ એસ.સી.સી. ૭૨૨ : [૧૯૯૬[૧
એસ.સી.આર. ૧૮૩ – નો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો.

અલ્પમત અભિપ્રાય

પ્રફુલ્લ સી. પંત, ન્યાયાધીશ મુજબ (ભિન્ન મત):

૧. જો વિધાનમંડળનો હેતુ એવા ગુનાઓને બહાર રાખવાનો હોત,
જેના માટે લઘુત્તમ કારાવાસ દસ વર્ષનો હતો, તો તે "અથવા દસ વર્ષથી

વધુ અવધિના કારાવાસ" એવા શબ્દોનો ઉપયોગ કરી શકત. તેથી, નવ્વાણું દિવસની અવધિમાં એવા કેસો આવતાં નથી જેમાં વધુમાં વધુ ફટકારી શકાય તેવી સજા દસ વર્ષની હોય, એવી દલીલ સ્વીકારવામાં આવી શકતી નથી. (પરિચ્છેદ ૧૫) [૮૩૦-૭)

૨. વિધાનમંડળનો આશય એવો હતો કે જો કોઈ ગુનો દસ વર્ષ સુધીની કેદથી દંડનીય હોય, તો તે સંહિતાની કલમ ૧૬૭(૨)(એ)(૧) ની જોગવાઈના પરિધિમાં આવે છે, અને તપાસ માટે માન્ય સમયગાળો નેવું દિવસનો રહે છે. તપાસ માટે માન્ય સમયગાળાને સાઠ દિવસથી વધારીને નેવું દિવસ કરવાનો વિધાનમંડળનો આશય એવા ગુનાઓને સમાવેશ કરવાનો છે જેમાં ફરમાવી શકાય તેવી સજા ઓછામાં ઓછી દસ વર્ષ કે તેથી વધુ હોય. તેથી, સંહિતાની કલમ ૧૬૭(૨)(એ)(૧) માં વપરાયેલ "દસ વર્ષથી ઓછી નહીં" એવો પ્રયોગ થોડી અસ્પષ્ટતા ઊભી કરે છે, તેમ છતાં વિધાનમંડળનો વાસ્તવિક આશય એવા તમામ ગુનાઓનો સમાવેશ કરવાનો જણાય છે જેમાં દસ વર્ષ સુધી વિસ્તરી શકે તેવી કેદ ફરમાવી શકાય તેવી સજા હોય. અન્ય શબ્દોમાં કહીએ તો, એવા ગુનાઓમાં જ્યાં સજા દસ વર્ષની કેદ સુધી વિસ્તરી શકે, ત્યાં આરોપપત્ર દાખલ કરવા માટેનો માન્ય સમયગાળો નેવું દિવસનો રહેશે, અને માત્ર નેવું દિવસની મુદત પૂરી થયા પછી જ આરોપીને આરોપપત્ર દાખલ ન થવાના મૂળે નિયત હકસર જામીન મેળવવાનો અધિકાર રહેશે. (હાલના કેસમાં, નિર્વિવાદ રીતે, આરોપપત્ર નેવું દિવસની અંદર દાખલ કરવામાં આવ્યું છે). કારણ કે "દસ વર્ષથી ઓછી નહીં" એવો પ્રયોગ

અર્થઘટનમાં અસ્પષ્ટતા પેદા કરે છે, તેથી વિધાનમંડળે યોગ્ય શબ્દપ્રયોગ કરીને પોતાનો આશય સ્પષ્ટ કરવો એ શ્રેષ્ઠ માર્ગ રહેશે.

[ફકરો ૨૦) [૮૩૩-ડી-જી)

૩. કાયદામાં નિર્ધારિત કરાયેલ સિદ્ધાંત સ્પષ્ટપણે દર્શાવે છે કે સંહિતાની કલમ ૧૬૭(૨) હેઠળના કાનૂની હક્કનો દાવો કરતી અરજી કરવી એ ડિફોલ્ટના આધારે જામીન મંજૂર કરવા માટેની પૂર્વઆવશ્યક શરત છે. એવા કાનૂની હક્કના અમલ માટે આવી અરજી મેજિસ્ટ્રેટ સમક્ષ કરવી જરૂરી છે. ભ્રષ્ટાચાર નિવારણ અધિનિયમ અથવા અન્ય એવા અધિનિયમોના કેસોમાં, જેમાં મેજિસ્ટ્રેટના અધિકારક્ષેત્રને બહાર રાખીને વિશેષ અદાલતોની રચના કરવામાં આવી હોય, તેવી અરજી એવી વિશેષ અદાલત સમક્ષ કરવી પડે. વર્તમાન કેસમાં, અપીલકર્તાએ સંબંધિત અદાલત સમક્ષ ક્યારેય વૈધાનીક જામીન માગ્યા નહોતાં, તેથી તે માટે તે હકદાર નહોતો. [પરિચ્છેદ ૨૬) [૮૩૭-સી-ઈજે

૪. હાલના કેસમાં, આક્ષેપો માત્ર આર્થિક ગુનો જ દર્શાવતા નથી, પરંતુ તે ગુનાના પીડિતોના બંધારણીય હકોના ઉલ્લંઘનને દર્શાવે છે. જો આક્ષેપો સાચા હોવાનું જણાય, તો આ ગુનાને માત્ર આર્થિક ગુનો તરીકે ગણવામાં આવી શકશે નહીં, પરંતુ તેને અમલમાં મૂકવા માટે નિયુક્ત કરાયેલા વ્યક્તિઓ દ્વારા બંધારણ પર જ કરવામાં આવેલ છેતરપિંડી તરીકે ગણવામાં આવશે. [ફકરો ૨૯) [૮૩૮-એફ-જી]

૫. ઉપરોક્ત પરિસ્થિતિઓમાં, નીચલી અદાલત સમક્ષ લંબિત કેસના

ગુણદોષ અંગે કોઈપણ અભિપ્રાય વ્યક્ત કર્યા વિના, આક્ષેપોની પ્રકૃતિ, અપીલકર્તાને આક્ષેપિત કરવામાં આવેલી ભૂમિકા, ગુના અંગે વધુ તપાસ ચાલુ હોવાની હકીકત, પુરાવા સાથે ચેડાં કરવાની તેમજ સાક્ષીઓને પ્રભાવિત કરવાની શક્યતા ધ્યાનમાં લેતાં, તેથી, ગુણદોષના આધારે પણ આ તબક્કે જામીન મંજૂર કરવા માટે આ યોગ્ય કેસ નથી. [ફરો ૩૦) [૮૩૮-૭-એચ; ૮૩૯-એ-બીજે

સંજય દત્ત વિ. સી.બી.જે., બોમ્બે મારફતે રાજ્ય (૧૯૯૪) ૫ એસ.સી.સી. ૪૧૦: [૧૯૯૪) ૩ સપ્લ. એસ.સી.આર. ૨૬૩; ઉદય મોહન/અ/ આચાર્ય વિ. મહારાષ્ટ્ર રાજ્ય (૨૦૦૧) એસ એસ.સી.સી. ૪૫૩ :

[૨૦૦૧) ૨ એસ.સી.આર. ૮૭૮.; ડૉ. બી.ઈન શાંતિઆલ પંચાલ વિ. ગુજરાત રાજ્ય (૧૯૯૬) ૧ એસ.સી.સી. ૭૧૮ : (૧૯૯૬) ૧ એસ.સી.આર.

મહારાષ્ટ્ર (૧૯૯૬) ૧ એસીસીસી ૭૨૨ : (૧૯૯૬) ૧ એસીસીઆર ૧૮૩; હિતેન્દ્ર વિષ્ણુ ઠાકુર અને અન્ય વગેરે વગેરે વિ. મહારાષ્ટ્ર રાજ્ય અને અન્ય (૧૯૯૪૧ ..! -:;સીસી ૬૦૨ : (૧૯૯૪) ૧ સપ્લ. એસીસીઆર ૩૬૦ – પર આધાર રાખવામાં આવ્યો.

રાજીવ ચૌધરી વિ. રાજ્ય (એનસીટી) દિલ્હી (૨૦૦૧) ૫ એસસીસી ૩૪: [૨૦૦૧) ૩ એસસીઆર ૫૦૮; કિરણ ચંદર અસરી વિ. રાજ્ય હરિયાણા (૨૦૧૬) ૧ એસસીસી ૫૭૮; ભૂપિન્દર સિંહ અને અન્ય

વિ. જર્નેલ સિંહ અને અન્ય એક (૨૦૦૬) ૬ એસસીસી ૨૭૭ :
(૨૦૦૬)૩ સપ્લ. એસસીઆર ૫૧૩ ; નિમ્મગઢા પ્રસાદ વિ. સેન્ટ્રલ
બ્યુરો ઓફ ઇન્વેસ્ટિગેશન ૨૦૧૩ (૭) એસસીસી ૪૬૬ – ઉલ્લેખિત.

ચુકાદા સંદર્ભ

મદન બી. લોકુર ૧ ન્યાયાધીશના ચુકાદામાં.

[૨૦૦૧) ૩ એસ.સી.આર. ૫૦૮ સમર્થિત પેરા ૨૦[૨૦૦૬) ૩ સપ્લ.
એસ.સી.આર. ૫૧૩ સંદર્ભિત પેરા ૨૧[૨૦૦૬) ૬ સપ્લ.
એસ.સી.આર. ૪૭૩ સંદર્ભિત પેરા ૩૨[૧૯૯૪) ૩ સપ્લ.
એસ.સી.આર. ૨૬૩ સંદર્ભિત પેરા ૩૫

(૧૯૯૪) ૧ સપ્લ. એસ.સી.આર. ૩૬૦ નો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે
પેરા ૩૫[૨૦૧૪) ૬ એસ.સી.આર. ૧૪૮ નો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે
પેરા ૩૭

(૨૦૦૧) ૨ એસ.સી.આર. ૮૭૮ નો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે પેરા ૩૭
(૧૯૯૬) ૧ એસ.સી.આર. ૧૮૩ નો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો પેરા
૩૯[૧૯૮૦) ૨ એસ.સી.આર. ૫૫૭ નો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો પેરા
૪૨

(૧૯૭૯) ૩ એસ.સી.આર. ૫૩૨ નો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે પેરા ૪૨
સી૨૦૦૧) ૪ સેક ૩૧૮ નો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે પેરા ૪૨

(૧૯૮૧) ૧ એસ.સી.આર. ૯૯૫ નો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે ફરો
૪૨

(૧૯૯૫) ૫ સપ્લિ. એસ.સી.આર. ૨૫૦ નો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો
પેરા ૪૨

(૧૯૮૪) ૨ એસ.સી.આર. ૬૭ નો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે પરિચ્છેદ
૪૨

(૧૯૮૩) ૧ એસ.સી.આર. ૪૫૬ નો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો ફકરો ૪૨

(૧૯૮૩) ૨ સેક ૩૦૮ નો સંદર્ભ લેવામાં આવ્યો છે પરા ૪૨

ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો . પરિચ્છેદ ૪૨ નો ઉલ્લેખ

કરવામાં આવ્યો પરિચ્છેદ ૪૩

(૧૯૮૬) ૧ એસસીઆર ૫૯૦ નો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે ફકરો ૪૩

(૨૦૧૨) ૬ એસ.સી.આર. ૧૧૮૨ નો પરિચ્છેદ ૪૩ માં ઉલ્લેખ કરવામાં
આવ્યો

(૨૦૧૨) ૮ એસ.સી.આર. ૨૯૫ પર આધાર રાખવામાં આવ્યો ફકરો ૪ માં
દીયૂક ગુતા ૧ જે. ના ચુકાદામાં.

(૧૯૫૩) એસ.સી.આર. ૧ આધાર રાખ્યો ઓ.ડી. પરિચ્છેદ ૧૩

(૧૯૫૫) એસસીઆર ૧૩૬૯ આધાર રાખવામાં આવ્યો ફકરો ૧૩

(૧૯૫૮) એસ.સી.આર. ૩૬૦ પર આધાર મૂકવામાં આવ્યો પેરા
આઈ.એસ.

(૨૦૦૧) ૩ એસ.સી.આર. ૫૦૮ નો પેરા ૨૦ માં ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો

(૨૦૦૬) ૩ સપ્લિ. એસ.સી.આર. ૫૧૩ નો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે

પેરા ૨૧. (૨૦૦૬) ૮ સેક ૧ નો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે પેરા

૨૨(૧૯૯૪) ૩ સપ્ત. એસ.સી.આર. ૨૬૩ નો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે
પેરા ૨૪

(૨૦૦૧) ૨ એસ.સી.આર. ૮૭૮ નો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે
ફકરો ૨૪(૨૦૧૪). ૬ એસ.સી.આર. ૧૪૮ નો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે
ફકરો ૨૫

(૧૯૯૬) એલ એસ સી આર ૧૮૩. પરા ૨૫ માં ઉલ્લેખિત પૃથુલા સી.
પરિતી ન્યાયાધીશના ચુકાદાનો સંદર્ભ આપવામાં આવ્યો.

(૨૦૦૧ ૧ ૩ એસસીઆર ૫૦૮ . પર આધાર રાખવામાં આવ્યો છે પેરા ૪

(૨૦૧૬) ૧ એસ.ઈ.સી. ૫૭૮ . પર ભરોસો મૂક્યો ઓ.ડી. ફકરો ૯

(૨૦૦૬) ૩ સપ્તિ. એસ.સી.આર. ૫૧૩ નો પરા ૯ માં ઉલ્લેખ કરવામાં
આવ્યો

(૧૯૯૪) ૩ સપ્ત. એસ.સી.આર. ૨૬૩ પર આધાર રાખવામાં આવ્યો
પેરા! ૨૨

(૨૦૦૧) ૨ એસ.સી.આર. ૮૭૮ પર આધાર રાખવામાં આવ્યો ફકરો ૨૩

(૧૯૯૬) ૧ એસ.સી.આર. ૧૯૩ પર આધાર રાખવામાં આવ્યો છે. ફકરો
૨૩

(૧૯૯૬) ૧ એસસીઆર ૧૮૩ પર આધાર રાખવામાં આવ્યો . ફકરો ૨૪.

(૧૯૯૪) ૧ સપ્ત. એસસીઆર ૩૬૦ પર અવલંબન કરાયું ફકરો
૨૫(૨૦૧૩) ૧ એસઈસી ૪૬૬ નો સંદર્ભ અપાયો ફકરો ૨૮

ફોજદારી અપીલક્ષેત્ર અધિકારિતા : અપીલ કરવા માટેની વિશેષ

પરવાનગી (ફોજદારી) ક્રમાંક ૨૦૦૯ ઓફ ૨૦૧૭.

ગૌહાટી વડી અદાલતના બી.એ. ક્રમાંક ૨૩ ઓફ ૨૦૧૭ માં તા.
૧૧.૦૧.૨૦૧૭ના ચુકાદા અને આદેશમાંથી

સાથે

એસ.એલ.પી.(ફિ.) ક્રમાંક ૨૧૭૬ ઓફ ૨૦૧૭.

ડૉ. અભિષેક મનુ સિંઘવી, પરિષ્ઠ વકીલ, વજ્ર: શફીક, ઘૈર્ય કપૂર,
અમિત ભંડારી, વકીલો, અપીલકર્તા તરફથી.

મુકુલ રોહતગી, પરિષ્ઠ વકીલ, સુશ્રી દીક્ષા રાય, દેબોજિત બોરકાકતી,
વકીલો પ્રતિવાદી તરફથી.

અદાલતના ચુકાદાઓ નીચે મુજબ પ્રગટ કરવામાં આવ્યા હતા દ્વારા

મદન બી. લો કુર, ન્યાયાધીશ ૧. મીઝર ફોર મીઝર માં ડ્યુકે (આ
પરિસ્થિતિમાં) ફરિયાદ કરે છે: "અને સ્વતંત્રતા ન્યાયને નાકથી ખેંચે છે". ૧
સત્ય એ છે કે વ્યક્તિગત સ્વતંત્રતાને રાજ્ય જેને ન્યાય તરીકે માને છે તેના
બલિદાનવેદી પર સમર્પિત કરી શકાતી નથી – એક માટેનો ન્યાય બીજા
માટે અન્યાય તરીકે માનવામાં આવી શકે. તેથી, અમે રાજ્ય તરફથી હાજર
વિદ્વાન વકીલની આ દલીલ સાથે સંમત થઈ શકતા નથી કે અરજદાર
સામાન્ય રીતે 'વૈધાનીક જામીન' તરીકે ઓળખાતી પ્રક્રિયા દ્વારા પોતાની
સ્વતંત્રતા મેળવવા હકદાર નથી અથવા કે કેસનો ન્યાય અમને વિરુદ્ધ રીતે
નિર્ણય કરવા પ્રેરિત કરવો જોઈએ.

૨. આ અરજીઓમાં રહેલા તથ્યો વિવાદાસ્પદ નથી અને અમને તેમાં

વિશદ વિગતમાં જવાની આવશ્યકતા નથી, કારણ કે અમે વાસ્તવમાં ફોજદારી કાર્યવાહી સંહિતા, ૧૯૭૩ ની કલમ ૧૬૭(૨) ના પરંતુક (એ) ની ઉપકલમ (૧) માં આવેલ "દસ વર્ષથી ઓછા નહીં એવી અવધિ માટેનું કારાવાસ" શબ્દસમૂહના અર્થઘટન સાથે સંબંધિત છીએ, જે ૧૯૭૮ માં સુધારવામાં આવી હતી.

થોડાં તથ્યો

૩. ભ્રષ્ટાચાર નિવારણ અધિનિયમ, ૧૯૮૮ (પી.સી. અધિનિયમ) અને ભારતીય દંડ સંહિતા, ૧૮૬૦ (આઈ.પી.સી.) ની જોગવાઈઓ હેઠળ કરવામાં આવેલા આક્ષેપોના સંદર્ભમાં, પ્રથમ માહિતી અહેવાલ ક્રમાંક ૯૩૬ ઓફ ૨૦૧૬, તા. ૨૭" ઓક્ટોબર, ૨૦૧૬ના રોજ નોંધવામાં આવ્યો હતો. જો કે અરજદારનું નામ પ્રથમ માહિતી અહેવાલમાં દર્શાવવામાં આવ્યું ન હતું, તપાસ દરમિયાન તેને અત્યંત વિશાળ અને સુનિયોજિત ષડયંત્રમાં સંડોવતો હોવાનું જણાતું હતું. તદનુસાર, આગળની તપાસ બાકી હોય ત્યારે, અરજદારને તા. ૫" નવેમ્બર, ૨૦૧૬ના રોજ અટકાયત હેઠળ લેવામાં આવ્યો હતો.

અધિનિયમ ૧ દર્શ્ય ૩ પંક્તિ ૨૦-૩૨

૪. સામાન્ય રીતે, તપાસની પ્રક્રિયા દરમિયાન અટકાયતની મહત્તમ અવધિ એ. (ચાર્જશીટ અથવા ચલાણ દાખલ કરવામાં આવ્યા વગર) ફોજદારી પ્રક્રિયા સંહિતા, ૧૯૭૩ (સંક્ષેપમાં 'દંડ પ્ર. સં.') ની કલમ ૧૬૭(૨) ના ઉપબંધ (એ) ની જોગવાઈના ખંડ (૨) મુજબ ૬૦ દિવસ હોય છે.

અરજદારના કેસમાં, આ અવધિ ૩૧ જાન્યુઆરી, ૨૦૧૭ ના રોજ પૂર્ણ થવાની હતી. પરંતુ રાજ્યના મતાનુસાર, કારણ કે અરજદારે એવા ગુનાઓ આચર્યા હતા કે જેના પરિણામે "દસ વર્ષથી ઓછી નહીં એવી અવધિના કારાવાસ" ની સજા થઈ શકે, તેથી તેને દંડ પ્ર. સં. ની કલમ ૧૬૭(૨) ના ઉપબંધ (એ) ની જોગવાઈના ખંડ (૧) મુજબ ૯૦ દિવસની અવધિ સુધી કસ્ટડીમાં રાખી શકાય. તેથી, અમારા સમક્ષ પ્રશ્ન એ છે કે તપાસ બાકી હોવા દરમિયાન, ચાર્જશીટ દાખલ કર્યા વિના, અરજદારને દંડ પ્ર. સં. ની કલમ ૧૬૭(૨) ના ઉપબંધ (એ) ની જોગવાઈના ખંડ (૨) મુજબ વધુમાં વધુ ૬૦ દિવસ સુધી કસ્ટડીમાં રાખી શકાય કે દંડ પ્ર. સં. ની કલમ ૧૬૭(૨) ના ઉપબંધ (એ) ની જોગવાઈના ખંડ (૧) મુજબ ૯૦ દિવસ સુધી રાખી શકાય.

૫. ૨૦મી ડિસેમ્બર, ૨૦૧૬ના રોજ (૬૦ દિવસની અવધિ પૂર્ણ થાય તે પહેલાં), અરજદારે પી.સી. અધિનિયમ હેઠળના ગુનાઓ સંબંધિત કેસોની સુનાવણી કરતા વિશેષ ન્યાયાધીશ સમક્ષ જામીન માટે અરજી કરી હતી. તેની અરજી નામંજૂર કરવામાં આવી હતી.

૬. અનુસંધાને, ૧૧મી જાન્યુઆરી, ૨૦૧૭ના રોજ અથવા તેની આસપાસ (અટકાયતના ૬૦ દિવસ પૂર્ણ થયા બાદ પરંતુ અટકાયતના ૯૦ દિવસ પૂર્ણ થાય તે પહેલાં), અરજદારે ગૌહાટી વડી અદાલત સમક્ષ જામીન માટે અરજી કરી હતી, પરંતુ તે અરજી ૧૧મી જાન્યુઆરી, ૨૦૧૭ના રોજ નામંજૂર કરવામાં આવી હતી. જામીન માટેની અરજીમાં કરવામાં આવેલી પ્રાર્થના ફોજદારી પ્રક્રિયા સંહિતાની કલમ ૪૩૯ હેઠળ "નિયમિત જામીન"

મંજૂર કરવાની હતી. આ બાબતને કંઈક મહત્વ છે, કારણ કે રાજ્ય તરફથી હાજર વિદ્વાન વકીલના મતાનુસાર, એ માન્ય રાખીએ કે તપાસ દરમિયાન અરજદારને વધુમાં વધુ ૬૦ દિવસ સુધી જ અટકાયતમાં રાખી શકાય, તો પણ તેણે ‘ડિફોલ્ટ જામીન’ માટે અરજી કરી નહોતી, અર્થાત્ ફરિયાદ પક્ષે તેની સામે તે ૬૦ દિવસની અટકાયતની અવધિ પૂર્ણ થયા બાદ જલદી આરોપપત્ર દાખલ ન કરવાના અવેજમાં મળતા જામીન માટે, પરંતુ તેણે ફક્ત “નિયમિત જામીન” માટે જ અરજી કરી હતી.

૭. આ તબક્કે, એ ઉલ્લેખ કરી શકાય કે અરજદારે ‘ડિફોલ્ટ જામીન’ માટે અરજી કરી ન હતી છતાં તેણે વડી અદાલત સમક્ષ એવો દાવો કર્યો હતો કે તપાસ દરમિયાન તેની ધરપકડથી ૬૦ દિવસની અંદર તેની વિરુદ્ધ આરોપપત્ર દાખલ કરવામાં આવ્યું ન હોવાથી તે ‘ડિફોલ્ટ જામીન’ મેળવવાનો હકદાર હતો. આ રજૂઆત વડી અદાલતે વિચારણા હેઠળ લીધી હતી, પરંતુ તેને એ આધાર પર નકારી કાઢવામાં આવી ન હતી કે અરજદારે ‘ડિફોલ્ટ જામીન’ માટે અરજી કરી ન હતી, પરંતુ એ આધાર પર નકારી કાઢવામાં આવી હતી કે આરોપપત્ર દાખલ કર્યા વિના તેને ૯૦ દિવસ સુધી અટકાયતમાં રાખી શકાય અને ૯૦ દિવસનો તે સમયગાળો હજી પૂર્ણ થયો ન હતો. (૯૦ દિવસનો સમયગાળો અંદાજે ૨૧મી ફેબ્રુઆરી, ૨૦૧૭ના રોજ પૂર્ણ થવાનો હતો).

૮. આવશ્યક તથ્યોના વર્ણનને પૂર્ણ કરવા માટે ઉલ્લેખ કરવો યોગ્ય રહેશે કે અરજદાર વિરુદ્ધ ૨૪મી જાન્યુઆરી, ૨૦૧૭ના રોજ આરોપપત્ર

દાખલ કરવામાં આવ્યું હતું, એટલે કે તેની અટકાયતના ૬૦ દિવસ બાદ પરંતુ અટકાયતના ૯૦ દિવસ પૂર્ણ થાય તે પહેલાં.

૯. આરોપપત્ર દાખલ કરવામાં આવ્યું હોવાના દૃષ્ટિએ, હવે અમારા સમક્ષ સુધારેલો પ્રશ્ન એ છે કે અરજદાર ૩૧મી અથવા ૪મી જાન્યુઆરી, ૨૦૧૭થી આગળની તારીખથી ‘વૈધાનીક જામીન’ મેળવવા હકદાર હતો કે નહીં અને, કોઈપણ સ્થિતિમાં, ૧૧મી જાન્યુઆરી, ૨૦૧૭ના રોજ, જ્યારે ગૌહાટી વડી અદાલતે તેની “નિયમિત જામીન” માટેની અરજી નકારી હતી, ત્યારે તે આવા જામીન મેળવવા હકદાર હતો કે નહીં.

ફોજદારી પ્રક્રિયા સંહિતાની કલમ ૧૬૭ના અધિનિયમનનો ઇતિહાસ

· સી ૧૦. ફોજદારી કાર્યવાહી સંહિતા, જે ૧૮~૮માં અમલમાં મૂકવામાં આવી હતી, તેમાં કલમ ૧૬૭ સમાવાઈ હતી, જેમાં એવો ઉપક્રમ નિર્ધારિત કરવામાં આવ્યો હતો કે જ્યારે કોઈ ગુનાની તપાસ ચોવીસ કલાકની અંદર પૂર્ણ ન થાય ત્યારે કઈ પ્રક્રિયા અનુસરવાની. અહીં મહત્વની બાબત એ છે કે વિધાનમંડળની અપેક્ષા એવી હતી કે તપાસ સામાન્ય રીતે ચોવીસ કલાકની અંદર પૂર્ણ થવી જોઈએ. સંયોગવશાત્, આ વિધાનાત્મક અપેક્ષા આજદિન સુધી ચલાવત્ છે. ૧૮૯૮માં વિધાનમંડળને જેવી પણ ચિંતા રહી હોય, તેમાં કોઈ વિવાદ રહી શકતો નથી કે કોઈ ગુનાની તપાસને એક રીતે કે બીજી રીતે વહેલી તકે પૂર્ણવિરામ મળવું જોઈએ. તેથી, જ્યારે ફોજદારી કાર્યવાહી સંહિતા, ૧૮૯૮માં કલમ ૧~૭ અમલમાં મૂકવામાં આવી, ત્યારે તેનું આધારભૂત માન્યકથન એવું હતું કે તપાસો ચોવીસ

કલાકની અંદર અથવા વધુમાં વધુ ૧૫ દિવસની અંદર પૂર્ણ થઈ જશે, ભલે ગુનાનું સ્વરૂપ કે સજાની પ્રકૃતિ જે હોય તે હોય. ફોજદારી કાર્યવાહી સંહિતા, ૧૮૮૮ની કલમ ૧૬૭ આ મુજબ છે: '

• ૧૬૭. [હાંસિયાકીય નોંધ: જ્યારે તપાસ ચોવીસ કલાકમાં પૂર્ણ કરી શકાતી ન હોય ત્યારે અનુસરવાની પ્રક્રિયા] (૧) જ્યારે કોઈ વ્યક્તિની ધરપકડ કરીને તેને કસ્ટડીમાં રાખવામાં આવે, અને એવું જણાય કે કલમ ૬૧ દ્વારા નિર્ધારિત ચોવીસ કલાકની અવધિમાં તપાસ પૂર્ણ કરી શકાતી નથી, અને આક્ષેપ અથવા માહિતી સુસ્થાપિત હોવાનું માનવા માટે આધાર હોય, ત્યારે પોલીસ-સ્ટેશનના પ્રભારી અધિકારી અથવા તપાસ કરનાર પોલીસ અધિકારી, જો તે સબ-ઇન્સ્પેક્ટરની પદવીથી નીચા દરજ્જાનો ન હોય, તો તે તાત્કાલિક રીતે નજીકના મેજિસ્ટ્રેટને, આ પછી નિર્દિષ્ટ મુજબ કેસ સંબંધિત ડાયરીની નોંધોની નકલ મોકલશે, અને તે જ સમયે આરોપીને એવા મેજિસ્ટ્રેટ સમક્ષ હાજર કરશે.

•એફ

(૨) જે મેજિસ્ટ્રેટ સમક્ષ આ કલમ હેઠળ કોઈ આરોપી વ્યક્તિને મોકલવામાં આવે છે તે, કેસની સુનાવણી કરવાનો તેને અધિકારક્ષેત્ર હોય કે ન હોય, સમયાંતરે, તેને યોગ્ય લાગે તેવી કસ્ટડીમાં આરોપીની અટકાયત માટે, કુલ મળીને પંદર દિવસથી વધુ ન હોય તેવી અવધિ માટે, અધિકૃત કરી શકે છે. જો તેને કેસની સુનાવણી કરવાનો અથવા તેને

સુનાવણી માટે સોપવાનો અધિકારક્ષેત્ર ન હોય, અને વધુ અટકાયત અનાવશ્યક છે એવું તે માને, તો તે એવો અધિકારક્ષેત્ર ધરાવતા મેજિસ્ટ્રેટ સમક્ષ આરોપીને મોકલવાનો આદેશ આપી શકે છે:

પરંતુ, ત્રીજા વર્ગના કોઈ મેજિસ્ટ્રેટ, અને રાજ્ય સરકાર દ્વારા આ બાબતમાં વિશેષ સત્તા પ્રદાન ન કરાયેલા બીજા વર્ગના કોઈ મેજિસ્ટ્રેટ, પોલીસની અટકાયતમાં રાખવાની મંજૂરી આપશે નહીં.

(૩) આ કલમ હેઠળ પોલીસની અટકાયતમાં અટકાયત માટે અનુમતિ આપતા મેજિસ્ટ્રેટે એવું કરવા માટેના પોતાના કારણો નોંધવાના રહેશે.

(૪) જો આવો આદેશ જિલ્લા મેજિસ્ટ્રેટ અથવા ઉપવિભાગીય મેજિસ્ટ્રેટ સિવાયના કોઈ મેજિસ્ટ્રેટ દ્વારા આપવામાં આવે, તો તે પોતે એવો આદેશ કરવા માટેના કારણો સાથે પોતાના આદેશની નકલ તે મેજિસ્ટ્રેટને મોકલશે, જેને તે તાત્કાલિક રીતે અધીન છે.

૧૧. દુર્ભાગ્યવશ, જ્યારે પણ તક મળે ત્યારે તમામ કાયદાઓનો દુરુપયોગ થતો રહે છે, અને ફોજદારી પ્રક્રિયા સંહિતા, ૧૮૯૮ ની કલમ ૧૬૭ પણ તેનો અપવાદ નહોતી. તપાસ પૂર્ણ કરવામાં વ્યવહારિક મુશ્કેલી હોવાથી ~ .૧૫ દિવસની સમયમર્યાદાની અંદર તપાસ પૂર્ણ કરવા માટે, ફરિયાદ પક્ષ ઘણીવાર ફોજદારી પ્રક્રિયા સંહિતા, ૧૮૯૮ ની કલમ ૩૪૪ ની જોગવાઈઓનો આશરો લેતો હતો અને આરોપીને કસ્ટડીમાં રાખવા માટે મેજિસ્ટ્રેટ સમક્ષ પ્રાથમિક અથવા અધૂરો અહેવાલ રજૂ કરતો હતો. કાનૂન પંચનું

• ભારતે તેની ૪૧ મી અહેવાલમાં (અગાઉના અનેક અહેવાલોનો સાવધાનીપૂર્વક

અભ્યાસ કર્યા બાદ) આ બાબત નોંધેલી હતી અને તપાસ પૂર્ણ કરવાની સમયમર્યાદા ૬૦ દિવસ સુધી વધારવાનો પ્રસ્તાવ કર્યો હતો, એ સ્વીકારીને કે "આવો વધારો થવાથી દરેક કેસમાં નિયમિત પ્રથાના રૂપે મહત્તમ અવધિ જ નિયમ બની શકે: પરંતુ અમને વિશ્વાસ છે કે ઉચ્ચ અધિકારીઓ દ્વારા યોગ્ય દેખરેખ

અદાલતો તે અટકાવશે." (અમારા દ્વારા ભાર મુકવામાં આવ્યો છે). ભારતના કાનૂન આયોગ દ્વારા વ્યક્ત કરવામાં આવેલ મત અને તેનો પ્રસ્તાવ નીચે મુજબ છે:

''.

૧૪.૧૯. કલમ ૧૬૭ રિમાન્ડ અંગે જોગવાઈ કરે છે. માટેની કુલ અવધિ

જે સમયગાળા માટે ધરપકડ કરાયેલ વ્યક્તિને કસ્ટડીમાં મોકલી શકાય છે – પોલીસ અથવા ન્યાયિક:... તે ૧૫ દિવસ છે. માન્યતા એવી છે કે તપાસ ૧૫ દિવસની અંદર પૂર્ણ થવી જોઈએ, અને કલમ ૧૭૩ હેઠળનો અંતિમ અહેવાલ તે સુધીમાં અદાલતને મોકલી દેવો જોઈએ. જોકે, વાસ્તવિક વ્યવહારમાં આ ઘણી વખત અમલયોગ્ય નથી એવું જણાયું છે. ઘણીવાર જટિલ તપાસ ૧૫ દિવસની અંદર પૂર્ણ થઈ શકતી નથી, અને જો ગુનો ગંભીર હોય, તો પોલીસ સ્વાભાવિક રીતે આગ્રહ કરે છે કે આરોપીને કસ્ટડીમાં રાખવામાં આવે. તેથી શંકાસ્પદ કાનૂની માન્યતા ધરાવતી એક પ્રથા વિકસિત થઈ છે. પોલીસ મેજિસ્ટ્રેટ સમક્ષ પ્રાથમિક અથવા "અપૂર્ણ" અહેવાલ રજૂ કરે છે, અને

મેજિસ્ટ્રેટ, કલમ ૩૪૪ હેઠળ કાર્યવાહી કરતા હોવાનો દેખાવ કરીને, કાર્યવાહી મુલતવી રાખે છે અને આરોપીને કસ્ટડીમાં મોકલે છે. ચૌદમા અહેવાલમાં, કાનૂન આયોગે શંકા વ્યક્ત કરી હતી કે એવો આદેશ કલમ ૩૪૪ હેઠળ થઈ શકે કે નહીં, કારણ કે તે કલમનો અમલ માત્ર ત્યારે જ થવાનો છે જ્યારે મેજિસ્ટ્રેટે કોઈ ગુનાનો સંજ્ઞાન લીધો હોય, જે યોગ્ય રીતે માત્ર કલમ ૧૭૩ હેઠળનો અંતિમ અહેવાલ પ્રાપ્ત થયા પછી જ થઈ શકે, અને તપાસ હજી ચાલુ હોય ત્યારે નહીં. અમારો પણ એ જ મત છે, અને અમને પણ એવું યોગ્ય જણાય છે કે આ બાબતમાં કાનૂન સ્પષ્ટ કરવામાં આવવું જોઈએ. કલમ ૧૬૭ હેઠળ નિર્ધારિત કાયદાકીય અવધિથી વધુ સમય માટે રિમાન્ડ મેળવવા કલમ ૩૪૪ નો ઉપયોગ ગંભીર દુરુપયોગ તરફ દોરી શકે છે, કારણ કે આ રીતે ધરપકડ કરાયેલ વ્યક્તિને અનિશ્ચિત સમય સુધી કસ્ટડીમાં રાખી શકાય છે જ્યારે તપાસ ધીમી ગતિએ ચાલુ રાખી શકાય છે. તેથી, જેમ ચૌદમા અહેવાલમાં નોંધાયું હતું તેમ, પોલીસને તપાસ હજી ચાલુ હોય ત્યારે રિમાન્ડ મેળવવાની સત્તા પર કંઈક સમયમર્યાદા મુકવી ઈચ્છનીય છે; અને જો હાલની ૧૫ દિવસની સમયમર્યાદા અતિ ટૂંકી હોય, તો કાનૂની સુરક્ષાની ભાવનાનું ઉદ્ધંધન કરતી પ્રથાને મંજૂરિ આપવાને બદલે વધુ લાંબી અવધિ નિર્ધારિત કરવી વધુ યોગ્ય રહેશે. અગાઉના કાનૂન આયોગની જેમ, અમને પણ એવું લાગે છે કે ૧૫ દિવસ કદાચ અતિ ટૂંકા છે, અને તેથી અમે ચૌદમા અહેવાલમાં

કરાયેલ ભલામણનું અનુસરણ કરવાની દરખાસ્ત કરીએ છીએ કે કલમ ૧૬૭ હેઠળની મહત્તમ અવધિ ૬૦ દિવસ નિર્ધારિત થવી જોઈએ. અમને આ જોખમની જાણ છે કે આવી વૃદ્ધિના પરિણામે મહત્તમ અવધિ દરેક કેસમાં નિયમિત બાબત તરીકે નિયમ બની જાય; પરંતુ અમને વિશ્વાસ છે કે ઉચ્ચ અદાલતોની યોગ્ય દેખરેખ તે અટકાવશે. તેથી અમે કલમ ૧૬૭ ની ઉપકલમો (૨) અને (૪) ને નીચે મુજબ સુધારવાની દરખાસ્ત કરીએ છીએ:—"(૨) આ કલમ હેઠળ જે મેજિસ્ટ્રેટ સમક્ષ આરોપી વ્યક્તિને મોકલવામાં આવે છે તે, ભલે તેને કેસનો વિચારણ ચલાવવાની અધિકારિતા હોય કે ન હોય, સમયાંતરે, તેવા મેજિસ્ટ્રેટને યોગ્ય લાગે તેવી કસ્ટડીમાં, આરોપીની અટકાયતને એક સમયે પંદર દિવસથી વધુ નહીં અને કુલ મળીને સાઠ દિવસથી વધુ નહીં એવી મુદત માટે અધિકૃત કરી શકે છે. જો તેને કેસનો વિચારણ ચલાવવાની અથવા તેને વિચારણ માટે સોંપવાની અધિકારિતા ન હોય, અને તેને વધુ અટકાયત

બિનજરૂરી હોય, તો તે આરોપીને એવો અધિકારક્ષેત્ર ધરાવતા મેજિસ્ટ્રેટ સમક્ષ મોકલી આપવાનો આદેશ કરી શકે છે:

પરંતુ એ શરતે કે –

(એ) આ કલમ હેઠળ કોઈ પણ મેજિસ્ટ્રેટ કોઈપણ કસ્ટડીમાં અટકાયત

માટે પ્રાધિકૃત કરશે નહીં, જો સુધી આરોપીને તેની સમક્ષ હાજર

કરવામાં ન આવે;

(બી) વિશેષ રીતે સત્તાપ્રદાન ન થયેલા દ્વિતીય વર્ગના કોઈ મેજિસ્ટ્રેટ નહીં

વડી અદાલત દ્વારા આ બાબતમાં સત્તાધિકૃત કરવામાં આવેલ વ્યક્તિ પોલીસની કસ્ટડીમાં અટકાયતને અધિકૃત કરશે.

(જ) મુખ્ય ન્યાયિક મેજિસ્ટ્રેટ સિવાયનો કોઈપણ મેજિસ્ટ્રેટ આવો આદેશ કરે તો તે એવો આદેશ કરવાના પોતાના કારણો સાથે પોતાના આદેશની એક નકલ મુખ્ય ન્યાયિક મેજિસ્ટ્રેટને મોકલશે."

૧૨. ભારતના કાયદા આયોગની ભલામણોનું સાવધાનીપૂર્વક પરીક્ષણ કરવામાં આવ્યું અને ત્યારબાદ તેને સ્વીકારવામાં આવી. ફોજદારી કાર્યવાહી સંહિતા, ૧૯૭૩ની (૭૫) સંહિતા રજૂ કરવા માટેના ૭'૬ નવેમ્બર, ૧૯૭૦ના હેતુઓ અને કારણોની નોંધમાં દર્શાવ્યા મુજબ, સ્વીકાર માટેના મૂળભૂત વિચારવિમર્શ નીચે મુજબ હતા:

૩. સરકાર દ્વારા કમિશનની ભલામણોનું, અન્ય બાબતો ઉપરાંત, નીચે દર્શાવેલ મૂળભૂત વિચારણાઓને ધ્યાનમાં રાખીને, સાવધાનીપૂર્વક પરીક્ષણ કરવામાં આવ્યું હતું:—

(૧) આરોપીને પ્રાકૃતિક ન્યાયના સ્વીકારાયેલ સિદ્ધાંતો અનુસાર ન્યાયસંગત વિચારણા મળવી જોઈએ;

(૨) તપાસ અને નીચલી અદાલતમાં ચાલતી કાર્યવાહી માં વિલંબ ટાળવા માટે સર્વ

પ્રયાસ કરવો જોઈએ, જે માત્ર સંબંધિત વ્યક્તિઓને જ નહીં પરંતુ સમાજને પણ હાનિકારક છે; અને

(૩) પ્રક્રિયા જટિલ ન હોવી જોઈએ અને, સુધી

શક્ય તેટલી સર્વોચ્ચ હદ સુધી; સમાજના ગરીબ વર્ગોને ન્યાયસંગત વ્યવહાર સુનિશ્ચિત કરવો.

તપાસના વ્યવહાર અનુભવ તથા ફોજદારી અદાલતોના કાર્યપ્રણાલીના આધાર પર, અન્ય સ્ત્રોતોમાંથી પ્રાપ્ત થયેલા યોગ્ય સૂચનોને વિચારવા અને સ્વીકારવા માટે આ અવસરનો ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો છે.

૧૩. તે મુજબ, ફોજદારી પ્રક્રિયા સંહિતા, ૧૯૭૩ (સી.આર.પી.સી.) ની કલમ ૧૬૭ ભલામણ કરાયેલ સમયમર્યાદા સાથે, અને ફરીથી ગુનાના સ્વરૂપ અથવા સજાની પરવા કર્યા વિના, નીચે મુજબ ઘડવામાં આવી હતી:

૧૬૭. [હાંસિયાકીય નોંધ: જ્યારે તપાસ ચોવીસ કલાકમાં પૂર્ણ કરી શકાય નહીં ત્યારેની પ્રક્રિયા]

(૧) જ્યારે કોઈપણ વ્યક્તિની ધરપકડ કરી તેને કસ્ટડીમાં રાખવામાં આવી હોય, અને એવું જણાય કે કલમ ૫૭ દ્વારા નિર્ધારિત ચોવીસ કલાકની અવધિમાં તપાસ પૂર્ણ કરી શકાય તેમ નથી, અને એવો વિશ્વાસ કરવા માટે આધાર હોય કે આક્ષેપ અથવા માહિતી સુસ્થાપિત છે, ત્યારે પોલીસ મથકના પ્રભારી અધિકારી અથવા તપાસ કરનાર પોલીસ અધિકારી, જો તે સબ-ઇન્સ્પેક્ટરથી નીચા દરજ્જાનો ન હોય, તો તે તાત્કાલિક રીતે અહીં આગળ

નિર્ધારિત કેસ સંબંધિત ડાયરીની નોંધોની નકલ નજીકના ન્યાયિક મેજિસ્ટ્રેટને મોકલશે, અને તે જ સમયે આરોપીને એવા મેજિસ્ટ્રેટ સમક્ષ રવાનગી કરશે. (૨) જે મેજિસ્ટ્રેટ સમક્ષ આ કલમ હેઠળ કોઈ આરોપીને મોકલવામાં આવે છે, તે, તેને કેસનો વિચારણાનો અધિકારક્ષેત્ર હોય કે ન હોય, સમયાંતરે, આવા મેજિસ્ટ્રેટને યોગ્ય લાગે તેવી હવાલાતમાં આરોપીની અટકાયતને, કુલ મળીને પંદર દિવસથી વધુ ન હોય તેવી અવધિ માટે, મંજૂરી આપી શકે છે; અને જો તેને કેસનો વિચારણાનો અધિકારક્ષેત્ર ન હોય અથવા તેને વિચારણા માટે સમર્પિત કરવાનો અધિકાર ન હોય, અને વધુ અટકાયત અનાવશ્યક હોવાનું તે માને, તો તે આરોપીને એવો અધિકારક્ષેત્ર ધરાવતા મેજિસ્ટ્રેટ સમક્ષ મોકલવાનો આદેશ આપી શકે છે:

પરંતુ શરતે કે(એ) મેજિસ્ટ્રેટ, જો તે એવું કરવા માટે પૂરતા આધારભૂત કારણો અસ્તિત્વમાં છે તે અંગે સંતોષ પામે, તો પોલીસની કસ્ટડી સિવાયની અટકાયતમાં આરોપિત વ્યક્તિને પંદર દિવસની મુદતથી વધુ સમય માટે અટકાયતમાં રાખવાની મંજૂરી આપી શકે; પરંતુ કોઈપણ મેજિસ્ટ્રેટ આ કલમ હેઠળ આરોપિત વ્યક્તિની કસ્ટડીમાં અટકાયત કુલ સાઠ દિવસથી વધુ મુદત માટે મંજૂર કરશે નહીં, અને ઉક્ત સાઠ દિવસની મુદત પૂર્ણ થતાં, જો આરોપિત વ્યક્તિ જામીન આપવા તૈયાર હોય અને જામીન આપે, તો તેને જામીન પર મુક્ત કરવામાં આવશે; અને આ કલમ હેઠળ જામીન પર મુક્ત કરવામાં આવેલ દરેક વ્યક્તિને, તે પ્રકરણના હેતુઓ માટે, પ્રકરણ ૩૩ ની જોગવાઈઓ હેઠળ એમ મુક્ત કરવામાં આવ્યો હોવાનું માનવામાં આવશે;

(બી) આ કલમ હેઠળ કોઈપણ અટકાયતમાં અટકાયત માટે કોઈ મેજિસ્ટ્રેટ અધિકૃતિ આપશે નહીં, જો સુધી આરોપીને તેની સમક્ષ રજૂ કરવામાં ન આવે;

.જી

(સી) વડી અદાલત દ્વારા આ બાબતમાં વિશેષરૂપે સત્તાપ્રદાન કરવામાં આવેલ ન હોય એવો બીજા વર્ગનો કોઈ મેજિસ્ટ્રેટ પોલીસની કસ્ટડીમાં અટકાયત માટે અધિકૃતતા આપશે નહીં.

સ્પષ્ટીકરણ.- જો કોઈ પ્રશ્ન ઊભો થાય કે આરોપી વ્યક્તિને ફરાર (બી) હેઠળ આવશ્યક હોય તે મુજબ મેજિસ્ટ્રેટ સમક્ષ હાજર કરવામાં આવ્યો હતો કે નહીં, તો આરોપી વ્યક્તિને અટકાયત માટે અધિકૃત કરતા આદેશ પરની તેની સહી દ્વારા તેની હાજરી પુરવાર કરી શકાશે.

(૩) થી (૬) વર્તમાન હેતુઓ માટે સંબંધિત નથી.

૧૪. થોડા વર્ષો પછી, ૧૯૭૮માં, તપાસ પૂર્ણ કરવાની અવધિ માત્ર વધારવા માટે જ નહીં પરંતુ તે અવધિને ગુનાથી પણ સંબંધિત કરવા માટે ફોજદારી પ્રક્રિયા સંહિતાની કલમ ૧૬૭માં સુધારો કરવાની જરૂરિયાત અનુભવી હતી. તેથી, પૂર્ણ કરવા માટે ૯૦ દિવસની કુલ અવધિ મંજૂર કરવાની પ્રસ્તાવના કરવામાં આવી

મૃત્યુદંડ, આજીવન કેદ અથવા "દસ વર્ષથી ઓછી ન હોય તેવી કે તેથી વધુ કેદની સજા" થી દંડનીય ગુનાઓ સંબંધિત કેસોમાં તપાસ માટે અને અન્ય કોઈપણ કેસમાં ૬૦ દિવસ સુધી, જેમ કે કાયદામાં સુધારો કરવા માટે ૯મી મે, ૧૯૭૮ના તારીખના હેતુઓ અને કારણોના નિવેદન સાથે સંકળાયેલ કલમવાર નોંધોમાં

જણાવાયું છે. મહત્વની બાબત (અમારા હેતુઓ માટે) એ છે કે "દસ વર્ષથી ઓછી ન હોય તેવી કે તેથી વધુ કેદની સજા" શબ્દોનો ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો છે. અમારી દૃષ્ટિએ, "કે તેથી વધુ" શબ્દોના ઉપયોગથી સ્પષ્ટ સંકેત મળે છે કે ૯૦ દિવસનો સમયગાળો એવા ગુનાથી સંબંધિત હતો, જેમાં ઓછામાં ઓછી દસ વર્ષથી ઓછી ન હોય તેવી કેદની સજા નક્કી કરવામાં આવી હોય, ભલે તે તેથી વધુ હોય. કલમવાર નોંધો નીચે મુજબ વાંચવામાં આવે છે:

. કલમ ૧૩.- તપાસ પ્રલંબિત હોય ત્યારે, એવી પરિસ્થિતિમાં જ્યાં તપાસ મૃત્યુદંડ, આજીવન કારાવાસ અથવા દસ વર્ષથી ઓછો ન હોય એવા અથવા તેથી વધુ કારાવાસથી દંડનીય ગુનાઓ સાથે સંબંધિત હોય, ત્યાં મેજિસ્ટ્રેટને કુલ ૯૦ દિવસની અવધિ સુધી અટકાયતની મંજૂરી આપવાનો અધિકાર આપવા માટે કલમ ૧૬૭માં સુધારો કરવામાં આવી રહ્યો છે અને સુધી

કોઈપણ અન્ય કેસમાં ૬૦ દિવસ. આ સુધારાઓનો હેતુ ગંભીર સ્વભાવના ગુનાઓની તપાસના સંબંધમાં વાસ્તવમાં અનુભવાયેલી મુશ્કેલીઓ દૂર કરવાનો છે.

કાર્યપાલક મેજિસ્ટ્રેટને સત્તા પ્રદાન કરતી નવી ઉપકલમ દાખલ કરવામાં આવી રહી છે (ભાર અમારા દ્વારા આપવામાં આવ્યો છે).

૧૫. જ્યારે દં.પ્ર.સં.ની કલમ ૧૬૭ ઘડવામાં આવી હતી, ત્યારે કદાચ

એવું માનવામાં આવ્યું કે "અથવા વધુ" શબ્દો અનાવશ્યક હતા. (જે બાબતે અમારો પણ એવો વિશ્વાસ છે કે "ઓછામાં ઓછા નહીં" શબ્દોના પ્રયોગના સંદર્ભમાં તેઓ અનાવશ્યક હતા) અને કલમ ૧૬૭ આ પ્રમાણે વાંચાતી થઈ:

૧૬૭. જ્યારે તપાસ ચોવીસ કલાકમાં પૂર્ણ કરી શકાય નહીં ત્યારે અનુસરવાની પ્રક્રિયા (૧) જ્યારે કોઈ વ્યક્તિની ધરપકડ કરવામાં આવી હોય અને તેને કસ્ટડીમાં અટકાયત હેઠળ રાખવામાં આવ્યો હોય, અને એવું જણાતું હોય કે કલમ ૫૭ દ્વારા નિર્ધારિત ચોવીસ કલાકની અવધિમાં તપાસ પૂર્ણ કરી શકાતી નથી, અને આરોપ અથવા માહિતી સુસ્થાપિત હોવાનું માનવા માટે આધાર હોય, ત્યારે પોલીસ સ્ટેશનના ઇન્ચાર્જ અધિકારીએ અથવા તપાસ હાથ ધરનાર પોલીસ અધિકારીએ, જો તે સબ-ઇન્સ્પેક્ટર કરતાં નીચા દરજ્જાનો ન હોય, તો વિલંબ વિના આ પછી નિર્ધારિત મુજબ કેસ સંબંધિત ડાયરીની નોંધોની નકલ નજીકના ન્યાયિક મેજિસ્ટ્રેટને મોકલવી અને તે જ સમયે આરોપીને એવા મેજિસ્ટ્રેટ સમક્ષ રજુ કરવો.

(૨) આ કલમ હેઠળ જેને આરોપી વ્યક્તિ મોકલવામાં આવે છે તે મેજિસ્ટ્રેટને, તે કેસનો વિચારણાધિકાર તેને હોય કે ન હોય, સમયાંતરે, એવો મેજિસ્ટ્રેટ યોગ્ય માને તેવી કસ્ટડીમાં આરોપીની અટકાયતને, કુલ મળીને પંદર દિવસથી વધુ ન હોય તેવી અવધિ માટે, અધિકૃત કરવાની સત્તા રહેશે; અને જો તેને કેસનો વિચારણાધિકાર ન હોય અથવા તેને વિચારણા માટે કમિટ કરવાની સત્તા ન હોય, અને વધુ અટકાયત અનાવશ્યક છે એવું તે માને, તો તે એવો અધિકાર ધરાવતા મેજિસ્ટ્રેટ સમક્ષ આરોપીને મોકલવાનો આદેશ આપી શકે:

પરંતુ, -

(એ) મેજિસ્ટ્રેટ આરોપી વ્યક્તિની અટકાયત, પોલીસની કસ્ટડી સિવાય, પંદર દિવસની અવધિથી વધુ માટે અધિકૃત કરી શકે છે, જો તેને એવું કરવા માટે

પૂરતા આધાર અસ્તિત્વમાં છે તે અંગે સંતોષ થાય, પરંતુ કોઈ મેજિસ્ટ્રેટ આ ઉપખંડ હેઠળ કસ્ટડીમાં આરોપી વ્યક્તિની અટકાયત કુલ અવધિ માટે નીચે મુજબથી વધુ અધિકૃત કરશે નહીં, –

(૧) નેવું દિવસ, જ્યાં તપાસ એવો ગુનો સંબંધિત હોય કે જે મૃત્યુદંડ, આજીવન કારાવાસ અથવા દસ વર્ષથી ઓછા ન હોય તેવી મુદતના કારાવાસથી દંડનીય હોય;

(૨) સાઠ દિવસ, જ્યાં તપાસ કોઈ અન્ય ગુનાને સંબંધિત હોય, અને, તે મુજબ જે લાગુ પડતું હોય તેવા નવ્વદ દિવસ અથવા સાઠ દિવસની ઉક્ત અવધિ પૂર્ણ થવા પર, આરોપી વ્યક્તિને જામીન પર મુક્ત કરવામાં આવશે, જો તે જામીન આપવા માટે તૈયાર હોય અને જામીન આપે, અને આ ઉપકલમ હેઠળ જામીન પર મુક્ત કરવામાં આવેલ દરેક વ્યક્તિને તે પ્રકરણના હેતુઓ માટે પ્રકરણ ૩૩ હેઠળની જોગવાઈઓ અનુસાર આમ મુક્ત કરવામાં આવેલ માનવામાં આવશે; (બી) આ કલમ હેઠળ કોઈ પણ મેજિસ્ટ્રેટ આરોપીની પોલીસ અટકાયત માટે મંજૂરી આપશે નહીં, જો સુધી આરોપીને પ્રથમ વખત તેની સમક્ષ વ્યક્તિગત રીતે હાજર કરવામાં ન આવે અને ત્યારબાદ આરોપી પોલીસ અટકાયતમાં રહે ત્યાં સુધી દરેક વખતે તેની સમક્ષ હાજર કરવામાં ન આવે; પરંતુ મેજિસ્ટ્રેટ આરોપીને વ્યક્તિગત રીતે અથવા ઇલેક્ટ્રોનિક વિડિયો લિંકેજના માધ્યમથી હાજર કરવામાં આવે ત્યારે ન્યાયિક અટકાયતનો વધુ સમય વધારો કરી શકે છે;

(સી) વડી અદાલત દ્વારા આ બાબતમાં વિશેષ સત્તાપ્રદાન ન કરવામાં આવેલ બીજા વર્ગનો કોઈ મેજિસ્ટ્રેટ પોલીસની અટકાયતમાં અટકાયત માટે અનુમતિ આપશે નહીં.

· સ્પષ્ટીકરણ ૧.- શંકાના નિવારણ માટે, આથી એ જાહેર કરવામાં આવે છે કે, ફકરા (એ) માં નિર્દિષ્ટ અવધિ પૂર્ણ થઈ જવા છતાં, આરોપી જામીન રજૂ ન કરે ત્યાં સુધી તેને કસ્ટડીમાં અટકાયતમાં રાખવામાં આવશે.

સ્પષ્ટીકરણ ૧૧.- જો એવો કોઈ પ્રશ્ન ઊભો થાય કે આરોપિત વ્યક્તિને ખંડ (બી) હેઠળ આવશ્યક હોય તે મુજબ મેજિસ્ટ્રેટ સમક્ષ રજૂ કરવામાં આવ્યો હતો કે નહીં, તો આરોપિત વ્યક્તિને રજૂ કરવામાં આવેલ હોવાનો પુરાવો અટકાયતને અધિકૃત કરનાર આદેશ પર તેની સહી દ્વારા અથવા પ્રકરણ મુજબ ઇલેક્ટ્રોનિક વિડિયો લિંકેજના માધ્યમથી આરોપિત વ્યક્તિને રજૂ કરવામાં આવેલ હોવા બાબત મેજિસ્ટ્રેટ દ્વારા પ્રમાણિત આદેશ દ્વારા આપી શકાય છે:

પરંતુ વધુમાં એવું જોગવાઈ કરવામાં આવે છે કે અઢાર વર્ષથી ઓછી વયની સ્ત્રીના મામલે, અટકાયતને રિમાન્ડ હોમ અથવા માન્ય સામાજિક સંસ્થાની કસ્ટડીમાં રાખવા માટે અધિકૃત કરવામાં આવશે.

(રએ) થી (ડ) વર્તમાન હેતુઓ માટે સંબંધિત નથી.

૧૬. તેથી, સામાન્ય રીતે એવું કહી શકાય કે વિધાનમંડળનો આશય એવો છે અને હંમેશાં એવો જ રહ્યો છે કે કોઈ ગુનાની તપાસ ચોવીસ કલાકની અંદર પૂર્ણ કરવામાં આવે અને તેમાં નિષ્ફળતા થાય તો ૧૫ દિવસની અંદર (સી.આર.પી.સી. સન ૧૮૯૮ મુજબ).

પછી ૧૫ દિવસનો સમયગાળો ૬૦ દિવસ સુધી વધારવામાં આવ્યો (સી.આર.પી.સી. સંવત ૧૯૭૩) અને અંતે, જો તપાસ એવી ગુનાને સંબંધિત

હોય કે જે માટે મૃત્યુદંડ, આજીવન કેદ અથવા દસ વર્ષથી ઓછા નહીં એવા અવધિના કેદની સજા નિર્ધારિત હોય, તો તે ૯૦ દિવસ સુધી વધારવામાં આવ્યો. અન્ય તમામ ગુનાઓના સંબંધમાં ૬૦ દિવસનો સમયગાળો યથાવત્ રહ્યો.

૧૭. ૬૦ દિવસ અથવા ૯૦ દિવસની અવધિનું, જે બાબત લાગુ પડતી હોય તે મુજબ, મહત્વ એ છે કે જો તપાસ તે અવધિની અંદર પૂર્ણ ન થાય, તો આરોપી (એવું માનીને કે તે કસ્ટડીમાં હોય) 'ડિફોલ્ટ જામીન' મેળવવા હકદાર બને છે, જો ૬૦મા અથવા ૯૦મા દિવસે કોઈ આરોપપત્ર અથવા ચલાન દાખલ કરવામાં આવ્યું ન હોય, આરોપી 'ડિફોલ્ટ જામીન' માટે અરજી કરે અને મુક્તિ માટે જામીન આપવા તૈયાર હોય તથા વાસ્તવમાં જામીન આપે. હકીકતોના વર્ણન પરથી જોવામાં આવે છે કે ૬૦મા દિવસે અરજદાર વિરુદ્ધ કોઈ આરોપપત્ર અથવા ચલાન દાખલ કરવામાં આવ્યું ન હતું, પરંતુ ૯૦ દિવસ પૂર્ણ થાય તે પહેલાં દાખલ કરવામાં આવ્યું હતું. પરિણામે, શું અરજદાર ૬૦ દિવસ પછી 'ડિફોલ્ટ જામીન' મેળવવા હકદાર હતો? અરજદાર મુજબ તેનો જવાબ હકારાત્મક છે, કારણ કે તેણે એવો ગુનો કર્યો ન હતો જે માટે દસ વર્ષથી ઓછા નહીં હોય તેવી કેદની સજા નિર્ધારિત હોય, પરંતુ રાજ્ય મુજબ તેણે એવો ગુનો કર્યો હતો જે માટે દસ વર્ષની કેદની સજા નિર્ધારિત હોય.

૧૮. તો અરજદાર દ્વારા કથિત રીતે કયો ગુનો કરવામાં આવ્યો હતો? રાજ્યના જણાવ્યા મુજબ તે, અન્ય બાબતો ઉપરાંત, પી.સી.

અધિનિયમની કલમ ૧૩(૧) હેઠળના ગુનામાં દંડનીય હતો, અને તે ગુનો “એવી અવધિ માટેની કેદની સજા પાત્ર છે જે ચાર વર્ષથી ઓછી ન હોય પરંતુ દસ વર્ષ સુધી વિસ્તરી શકે” તથા દંડથી દંડનીય છે. તેથી, રાજ્યનો અભિપ્રાય એવો છે કે અરજદારને એવી કેદનો સામનો કરવો પડી શકે જે ૧૦ વર્ષ સુધી વિસ્તરી શકે છે, તેથી ‘ડિફોલ્ટ જામીન’ માટે અરજી કરવાની તારીખ ૯૦ દિવસ પૂર્ણ થયા પછી શરૂ થશે. જોકે, અરજદારના જણાવ્યા મુજબ ‘ડિફોલ્ટ જામીન’ મેળવવાની તારીખ ૬૦ દિવસ પૂર્ણ થયા પછી, એટલે કે લગભગ ૩૧ જાન્યુઆરી, ૨૦૧૭ના રોજ, શરૂ થશે. (આ કેસના તથ્યો પર, અમને ચોક્કસ તારીખ અંગે વાંધો ઉઠાવવાની જરૂર નથી). આ હદ સુધી અરજદાર અને રાજ્ય વચ્ચે કોઈ વિવાદ નથી.

અર્થઘટન અંગે ચર્ચા

૧૯. અમારી સમક્ષ રહેલા મુખ્ય પ્રશ્નનો જવાબ આપવા માટે, સૌપ્રથમ અમારે ફોજદારી પ્રક્રિયા સંહિતાની કલમ ૧૬૭(૨) ની જોગવાઈ (એ) ના ઉપબંધ (૧) માં આવેલ “દસ વર્ષથી ઓછી ન હોય તેવી કેદથી દંડનીય” અભિવ્યક્તિનો અર્થ નિર્ધારિત કરવો આવશ્યક છે. તેની વ્યાખ્યાને લઈને અમારી સમક્ષ નોંધપાત્ર ચર્ચા અને વિચારવિમર્શ થયો હતો.

૨૦. અરજદાર તરફથી હાજર વિદ્વાન વકીલે આ દલીલ કરવા માટે રાજીવ ચૌધરી વિ. સ્ટેટ (એન.સી.ટી.) ઓફ દિલ્હી)૨ પર આધાર મૂક્યો કે “તે

કરતાં ઓછી નહીં" ૧૦ વર્ષની કેદનો અર્થ ઓછામાં ઓછી ૧૦ વર્ષની કેદ એવો જ થવો જોઈએ. તે નિર્ણયમાં ગુનો ભા.દં.સં.ની કલમ ૩૮૬ હેઠળ દંડનીય હતો, જે મુજબ આરોપી, જો દોષિત ઠરે, તો તેને એવી મુદતની કેદની સજા કરવામાં આવશે "જે ૧૦ વર્ષ સુધી લંબાઈ શકે".૩ આ અદાલતે તે અભિવ્યક્તિની તુલના ફોજદારી પ્રક્રિયા સંહિતાની કલમ ૧૬૭(૨)ના પરંતુકની ઉપકલમ (૧)માં આવેલા "તે કરતાં ઓછી નહીં" શબ્દો સાથે કરી હતી. આ બે અભિવ્યક્તિઓને સામસામે મૂકી, આ અદાલતે નિષ્કર્ષ કાઢ્યો કે ઉપકલમ (૧)માં આવેલા "તે કરતાં ઓછી નહીં" શબ્દોનો અર્થ એવો થાય કે કેદ ૧૦ વર્ષ અથવા તેથી વધુ હોવી જોઈએ અને તે માત્ર એવા ગુનાઓને આવરી લેશે જેઓ માટે કેદની સજા સ્પષ્ટપણે ૧૦ વર્ષ અથવા તેથી વધુ અવધિ માટે હોઈ શકે. અહેવાલના પરિચ્છેદ ૬ માં એવું ઠરાવવામાં આવ્યું હતું:

ઉપરોક્ત કલમોના સંબંધિત ભાગ પરથી સ્પષ્ટ થાય છે કે "૧૦ વર્ષથી ઓછી નહીં હોય તેવી" કેદની સજા પાત્ર એવા ગુનાને લગતી તપાસ બાકી હોય ત્યારે, મેજિસ્ટ્રેટ આરોપીની અટકાયત કસ્ટડીમાં વધુમાં વધુ ૯૦ દિવસ સુધી અધિકૃત કરવાની સત્તા ધરાવે છે. બાકીના ગુનાઓ માટે નિર્ધારિત અવધિ ૬૦ દિવસ છે. તેથી, જ્યાં ગુનો ૧૦ વર્ષ અથવા તેથી વધુ મુદતની કેદથી દંડનીય હોય, ત્યાં આરોપીને ૯૦ દિવસ સુધી અટકાયતમાં રાખી શકાય. આ સંદર્ભમાં, "થી ઓછી નહીં" એવો અભિવ્યક્તિનો અર્થ એ થાય કે કેદ ૧૦ વર્ષ અથવા તેથી વધુ હોવી જોઈએ અને તે માત્ર એવા ગુનાઓને આવરી લે છે, જેઓ માટેની સજા

સ્પષ્ટપણે ૧૦ વર્ષ અથવા તેથી વધુ મુદતની કેદ હોઈ શકે. કલમ ૩૮૬ હેઠળ નક્કી કરાયેલ સજા એવી છે કે તે કોઈપણ વર્ણનની કેદ, જેની મુદત ૧૦ વર્ષ સુધી લંબાઈ શકે, તથા દંડ પણ હોઈ શકે. તેનો અર્થ એ થાય કે કેદ સ્પષ્ટપણે ૧૦ વર્ષ માટે અથવા તેનાથી ઓછી મુદત માટે હોઈ શકે. તેથી, એવું કહી શકાય નહીં કે ન્યૂનતમ સજા ૧૦ વર્ષ અથવા તેથી વધુ હશે. વધુમાં, સંદર્ભમાં પણ જો આપણે વિચાર કરીએ તો

• કલમ ૧૬૭(૨) ના પ્રાવધાનના ખંડ (૧) અંતર્ગત, તે એવા કેસમાં લાગુ પડશે જેમાં તપાસ એવો ગુનો સંબંધિત હોય કે જે (૧) મૃત્યુદંડથી; (૨) આજીવન કેદથી; અને (૩) દસ વર્ષથી ઓછી ન હોય એવી મુદતની કેદથી દંડનીય હોય. તે એવો ગુનો આવરી લેશે નહીં જેના માટે સજા દસ વર્ષથી ઓછી મુદતની કેદ હોઈ શકે. ભારતીય દંડ સંહિતા ની કલમ ૩૮૬ હેઠળ, કેદની સજા ન્યૂનતમથી વધુમાં વધુ ૧૦ વર્ષ સુધી હોઈ શકે છે અને એવું કહી શકાય નહીં કે નિર્ધારિત કેદની સજા દસ વર્ષથી ઓછી નથી." આ નિર્ણય નિશ્ચિતપણે વિદ્વાન વકીલની દલીલને સમર્થન આપે છે અને "અથવા વધુ" શબ્દોના ઉપયોગમાં પુનરાવર્તનની અનુભૂતિ પણ થાય છે ૩ ૩૮૬. કોઈ વ્યક્તિને મૃત્યુ અથવા ગંભીર ઇજા થવાની ભીતિમાં મૂકી ઉઘરાણી કરવી.—જે કોઈ કોઈ વ્યક્તિને, તે વ્યક્તિને અથવા અન્ય કોઈને, મૃત્યુ અથવા ગંભીર ઇજા થવાની ભીતિમાં મૂકી ઉઘરાણી કરે, તેને કોઈપણ પ્રકારની કેદની એવી મુદત માટે સજા કરવામાં આવશે જે દસ વર્ષ સુધી વિસ્તરી શકે, અને તે દંડ માટે પણ જવાબદાર રહેશે.

ચુકાદામાં, જ્યારે ફોજદારી પ્રક્રિયા સંહિતા માં ૧૯૭૮માં સુધારો કરવાનો પ્રયાસ કરવામાં આવ્યો હતો ત્યારે કલમવાર નોંધોમાં તે શબ્દોનો ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો હતો.

૨૧. તેના વિપરીત, રાજ્ય તરફથી વિદ્વાન વકીલે ભૂપિન્દર સિંહ વિ. જર્નેલ સિંહ.જ નો ઉલ્લેખ કરીને તેના પર આધાર રાખ્યો. તે કેસ ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૩૦૪-બી હેઠળના ગુનાને સંબંધિત હતો, જેમાં નિર્ધારિત સજા ૭ વર્ષથી ઓછી નથી, પરંતુ જે આજીવન કારાવાસ સુધી વિસ્તરી શકે છે. ૫ અન્ય શબ્દોમાં કહીએ તો, સજા નિર્ધારિત કરનાર ન્યાયાધીશને ઉપલબ્ધ 'સજાની વ્યાપ્તિ' અથવા 'દંડનીય વ્યાપ્તિ' ૭ વર્ષથી ઓછી ન હોય એવી સજાથી લઈને આજીવન કારાવાસ સુધી ભિન્ન હતી. આ બાબત ધ્યાનમાં રાખતાં નોંધવામાં આવ્યું હતું કે કોઈ નિશ્ચિત કેસમાં પૂરતી સજા કઈ ગણાય તે તેના સમક્ષ રહેલા તથ્યો અને પરિસ્થિતિઓના આધારે અદાલત દ્વારા નક્કી કરવામાં આવશે.

૨૨. રાજીવ કલઠૌધરીના ચુકાદાને એ નોંધ કરીને ભિન્ન ઠેરવવામાં આવ્યો હતો કે આ મામલો

ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૩૮૬ હેઠળ દંડનીય ગુનાને સંબંધિત છે અને ઉક્ત ગુનાના સંબંધમાં સજા ૧૦ વર્ષથી ઓછી નથી. આ અદાલતે ઠરાવ્યું હતું કે "થી ઓછી નથી" એવો પ્રયોગ એ અર્થ દર્શાવે છે કે ૯૦ દિવસની અવધિ લાગુ પડવા માટે કેદની સજા ૧૦ વર્ષ કે તેથી વધુ હોવી જોઈએ. તે સંદર્ભમાં એવું કહેવાયું હતું કે

ફોજદારી કાર્યવાહી સંહિતાની કલમ ૧૬૭(૨) ના પરંતુક (એ) ના ખંડ (૧) ના હેતુ માટે કેદની સજા ૧૦ વર્ષ અથવા તેથી વધુની સ્પષ્ટ અવધિ માટે હોવી જોઈએ.

હકીકતની દૃષ્ટિએ આ ખોટું છે, કારણ કે ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૩૮૬ માં એવી સજાની જોગવાઈ છે "જે દસ વર્ષ સુધી લંબાઈ શકે". "દસ વર્ષથી ઓછા ન હોય એવી અવધિની કારાવાસ" એવો પ્રયોગ ઉપકલમ (૧) માં કરવામાં આવ્યો છે. દુર્ભાગ્યવશ આ અદાલતે ઉપરોક્ત ઉલ્લેખિત સાથે-સાથે મુકાયેલા શબ્દપ્રયોગ અને ભેદને અવગણ્યો હતો.

(૨૦૦૬) ૬ એસ.ઈ.સી. ૨૧૧ ' ૩૦૪-બી. દહેજ મરણ.-(૧) જ્યાં કોઈ સ્ત્રીનું મરણ કોઈ દાઝવાથી અથવા શારીરિક ઈજાથી થાય છે અથવા તેના લગ્નથી સાત વર્ષની અંદર સામાન્ય પરિસ્થિતિઓ સિવાય અન્ય રીતે થાય છે અને એવું દર્શાવવામાં આવે છે કે તેના મરણ પહેલાં થોડા જ સમયમાં તેને તેના પતિ દ્વારા અથવા તેના પતિના કોઈ સગા દ્વારા દહેજ માટે, અથવા દહેજની કોઈ માંગ સાથે સંબંધિત, ફૂરતા અથવા ઉપદ્રવનો ભોગ બનાવવામાં આવી હતી, ત્યારે એવું મરણ "દહેજ મરણ" કહેવાશે, અને એવો પતિ અથવા સગો તેના મરણનું કારણ બન્યો હોવાનું માનવામાં આવશે.

સ્પષ્ટીકરણ.-આ ઉપકલમના હેતુ માટે, "દહેજ"નો અર્થ દહેજ પ્રતિબંધ અધિનિયમ, ૧૯૬૧ (૨૮ઓફ ૧૯૬૧) ની કલમ ૨ માં જેવો છે તેવો જ રહેશે.

(૨) જે કોઈ દહેજમૃત્યુ કરે છે, તેને એવી અવધિ માટે કારાવાસની સજા કરવામાં આવશે, જે સાત વર્ષથી ઓછી નહીં હોય, પરંતુ આજીવન કારાવાસ સુધી લંબાઈ શકે છે.

૨૩. અહેવાલના ફકરા ૧૧ માં વધુમાં આ રીતે ઠરાવવામાં આવ્યું હતું:

ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૩૦૪-બી હેઠળ દંડનીય ગુનાના સંદર્ભમાં સ્થિતિ ભિન્ન છે. કલમ ૩૦૪-બીના મામલે સજાની મર્યાદા ૭ વર્ષથી આજીવન કારાવાસ સુધી બદલાય છે. કોઈ નિર્દિષ્ટ કેસમાં યોગ્ય સજા શું હોવી જોઈએ તે નક્કી કરવાનું રહેશે

વિશિષ્ટ કેસમાં સામેલ તથ્યો અને પરિસ્થિતિઓના આધાર પર અદાલત. સજા ફરમાવવાનો તબક્કો માત્ર આરોપી વ્યક્તિના દોષસિદ્ધિના આદેશની નોંધણી કર્યા પછી જ આવે છે. પરંતુકમાં મહત્વનો શબ્દ "દંડનીય" છે. "દંડનીય" શબ્દનો, જેમ તેનો ઉપયોગ તેવા અધિનિયમોમાં થાય છે જેમાં જાહેર કરવામાં આવે છે કે કેટલાક ગુનાઓને નિશ્ચિત રીતથી દંડનીય બનાવવામાં આવ્યા છે, અર્થ એવો થાય છે કે નિર્દિષ્ટ કરેલી રીતથી દંડ પામવા માટે જવાબદાર. સામાન્ય રીતે તેની વ્યાખ્યા એવી કરવામાં આવે છે કે જે દંડને પાત્ર હોય અથવા દંડ માટે સક્ષમ હોય અથવા દંડને આધીન હોય, કાયદા અથવા અધિકારથી દંડિત કરી શકાય તેવી સ્થિતિમાં હોય, દંડિત કરવામાં આવી શકે અથવા દંડિત થવા માટે જવાબદાર હોય, અને આવશ્યકપણે દંડિત જ કરવો પડે એવો નહીં."

૨૪. "દંડનીય" શબ્દ જે કલમમાં આવે છે તેના સંદર્ભમાં

(૧) અને વિવિધ શબ્દકોશોમાંથી આ શબ્દને અપાયેલ અર્થને ધ્યાનમાં લઈ, આ અદાલતે બિલયુપિન્દર સિંહ પ્રકરણમાં ઠરાવ્યું હતું કે જ્યાં લઘુત્તમ અને મહત્તમ સજા નિર્ધારિત હોય, ત્યાં કેસના તથ્યોના આધારે બન્ને લાદી શકાય તેવી છે. તેથી, જો કોઈ ગુનો એવી કેદની સજાને પાત્ર હોય કે જે ૧૦ વર્ષ સુધી અથવા તેથી વધુ અથવા તેમાં સમાવેશ થતી હોય, તો તપાસ પૂર્ણ કરવા માટે ઉપલબ્ધ અવધિ ૯૦ દિવસની રહેશે, તે પહેલાં 'ડિફિકલ્ટ જામીન' અંગેની જોગવાઈ અમલમાં આવે. અહેવાલના પરિચ્છેદ ૧૫ માં એવું કહેવામાં આવ્યું હતું:

"જ્યાં લઘુત્તમ અને મહત્તમ સજાઓ નિર્ધારિત કરવામાં આવેલી હોય, ત્યાં બંને કેસોના તથ્યોને આધારે આદેશપાત્ર હોય છે. તેથી, અદાલતને દોષિત ઠરાવ નોંધ્યા પછી યોગ્ય સજા ફરમાવવાની રહે છે. તેથી, માત્ર લઘુત્તમ સજા જ

· લાદી શકાય તેવી સજા છે અને મહત્તમ સજા નથી. માત્ર એટલા માટે કે લઘુત્તમ સજાની જોગવાઈ કરવામાં આવી છે, તેનો અર્થ એવો થતો નથી કે લાદી શકાય તેવી સજા ફક્ત લઘુત્તમ સજા જ છે."

૨૫. ચર્ચિત એ સારું છે કે માત્ર એટલા માટે કે અધિનિયમમાં લઘુત્તમ સજા નિર્ધારિત કરવામાં આવી છે, તેનો અર્થ એવો થતો નથી કે માત્ર લઘુત્તમ સજાજ ફરમાવી શકાય. તે જ રીતે, એવું સૂચવતું પણ કંઈ નથી કે માત્ર મહત્તમ સજા લાદી શકાય તેવી છે. બે પૈકી કોઈ એક સજા લાદી શકાય છે અને

તેમની વચ્ચેની કંઈક સજા પણ લાદી શકાય છે. સંતુલન ક્યાં સાધવું? એવું નિર્ધારિત કરવામાં આવ્યું હતું કે ઉપલબ્ધ વ્યાપને ધ્યાનમાં લઈને કઈ સજા લાદવી જોઈએ તે અંગે અંતે નિર્ણય કરવો અદાલતનું કાર્ય છે. નિઃસંદેહ, વિધાનમંડળ લઘુત્તમ સજા પણ નિર્ધારિત કરી શકે છે (અથવા તેનાથી ઓછી નહીં) અને તે મહત્તમ સજાનું પણ નિર્ધારણ કરી શકે છે. જો લઘુત્તમ સજા નિર્ધારિત કરવામાં આવી હોય, તો દંડનિર્ધારક ન્યાયાધીશ પાસે તેનાથી ઓછી નહીં એવી નિર્ધારિત સજા આપ્યા વિના બીજો કોઈ વિકલ્પ રહેતો નથી. તેથી, ફોજદારી કાર્યવાહી સંહિતાની કલમ ૧૬૭(૨) ના પરંતુકની ઉપકલમ (૧) માં આવેલા અને અન્ય જોગવાઈઓમાં આવેલા “તેનાથી ઓછી નહીં” શબ્દોને તેમનો સ્વાભાવિક અને સ્પષ્ટ અર્થ આપવો આવશ્યક છે, એટલે કે લઘુત્તમ મર્યાદાથી નીચું નહીં; અને ફોજદારી કાર્યવાહી સંહિતાની કલમ ૧૬૭ ના સંદર્ભમાં આ શબ્દોનો સંબંધ એવા ગુનાથી હોવો જોઈએ, જે માટે લઘુત્તમ ૧૦ વર્ષની કેદની સજા નિર્ધારિત હોય.

૨૬. આ અદાલત દ્વારા વ્યક્ત કરવામાં આવેલા બે અભિપ્રાયોમાંથી, અમે રાજીવ ચૌધરીના પ્રકરણમાં વ્યક્ત કરવામાં આવેલ અભિપ્રાયને સ્વીકારીએ છીએ.

૨૭. એ સાચું છે કે મૃત્યુદંડ અથવા આજીવન કેદ અથવા એવી અવધિની કેદ, જે ૧૦ વર્ષ સુધી વિસ્તરી શકે, તેવી સજાપાત્ર ગુનો ગંભીર ગુનો છે, જેમાં સઘન અને કદાચ વ્યાપક તપાસ આવશ્યક બને છે. તેથી એવું પ્રગટ

થાય છે કે ગુનાની ગંભીરતાને ધ્યાનમાં લેતાં, આવા કિસ્સાઓમાં તપાસ અધિકારીને ૯૦ દિવસની વિસ્તૃત અવધિ ઉપલબ્ધ હોવી જોઈએ. અન્ય શબ્દોમાં કહીએ તો, તપાસની અવધિ ગુનાની ગંભીરતા સાથે સંબંધિત હોવી જોઈએ — અને તે સમજણસભર છે. તેની તુલના એવા ગુનાથી કરી શકાય, જેમાં ભારતીય દંડ સંહિતા અથવા અન્ય કોઈ દંડાત્મક કાયદા હેઠળ મહત્તમ સજા (માની લો) વર્ષ હોય, અને એવો ગુનો એટલો ગંભીર કે ધોર ન હોય કે જેમાં તપાસ માટે ૯૦ દિવસની વિસ્તૃત અવધિ વાજબી બને. આ નિશ્ચિતપણે એક સંભવિત દૃષ્ટિકોણ છે અને વાસ્તવમાં ફોજદારી કાર્યવાહી સંહિતા ‘અનુપરિહાર્ય જામીન’ના હેતુસર ગુનાની ગંભીરતા અનુસાર તપાસની અવધિમાં ભેદ કરે છે. તેમ છતાં, અર્થઘટનમાં કોઈ અનિશ્ચિતતા અથવા દ્વિઅર્થતા ટાળવા માટે કાયદો બે વિભાગોમાં ઘડવામાં આવ્યો હતો. ૧૦ વર્ષથી ઓછી ન હોય તેવી કેદથી સજાપાત્ર ગુનાઓને એક વિભાગમાં રાખવામાં આવ્યા છે અને તેમને મૃત્યુદંડ અથવા આજીવન કેદથી સજાપાત્ર ગુનાઓની સમકક્ષ ગણવામાં આવ્યા છે. ગુનાઓની આ શ્રેણીમાં નિઃસંદેહ વધુ ઊંડાણપૂર્વકની તપાસ આવશ્યક બને છે, કારણ કે લઘુત્તમ સજા ખૂબ કઠોર છે. અન્ય તમામ ગુનાઓને જુદા વિભાગમાં મૂકવામાં આવ્યા છે, કારણ કે તેમાં લઘુત્તમ સજા ઓછી નક્કી કરવામાં આવી છે, ભલે મહત્તમ સજા ૧૦ વર્ષથી વધુ કેદની હોઈ શકે. આવા ગુનાઓમાં પણ વધુ ઊંડાણપૂર્વકની તપાસ જરૂરી પડી શકે (કારણ કે મહત્તમ સજા ઘણી ઊંચી છે), છતાં સજા નિર્ધારિત કરતી અદાલત દ્વારા લાદી શકાય તેવી લઘુત્તમ સજા ઓછી હોવાને કારણે તેમને

અલગ વિભાગમાં રાખવામાં આવ્યા છે, અને તેથી તપાસ દરમિયાન કેદની અવધિ ઘટાડવામાં આવી છે; તપાસનો સમાપન ઝડપી રીતે થવો જ જોઈએ. આ સીમारेખા, કોઈને ગમે કે ન ગમે, વિધાનમંડળની વિવેકબુદ્ધિ પર આધારિત છે અને તેનું સન્માન કરવું જ પડશે.

વ્યક્તિગત સ્વતંત્રતાના પરિપ્રેક્ષ્યમાંથી ચર્ચા

૨૮. અમે આ સમગ્ર મુદ્દાને માત્ર સંકુચિત અર્થઘટનાત્મક દૃષ્ટિકોણથી જ નહીં, પરંતુ વ્યક્તિગત સ્વતંત્રતાના દૃષ્ટિકોણથી પણ જોવી શકીએ છીએ. ૧૮૯૮થી જ, ચોવીસ કલાકની અંદર તપાસ પૂર્ણ કરવાની જ વિધાનમંડળની મનશા રહી છે. ક્રિ.પ્ર.સં.ની કલમ ૧૬૭ની સીમાંત નોંધો સૂચવે છે તેમ, એક સદીથી વધુ સમય સુધી આ મનશામાં કોઈ ફેરફાર આવ્યો નથી. જોકે, વિધાનમંડળે એટલી વ્યવહારુ સમજ જરૂર દાખવી છે કે કોઈ ગુનાની તપાસ ચોવીસ કલાકની અંદર પૂર્ણ કરવી હંમેશા શક્ય નથી. તેથી, પ્રારંભમાં, ૧૮૯૮ની ક્રિ.પ્ર.સં.માં તપાસ પૂર્ણ કરવા માટે મહત્તમ ૧૫ દિવસનો સમયગાળો નક્કી કરવામાં આવ્યો હતો. દુર્ભાગ્યવશ, ૧૮૯૮ની ક્રિ.પ્ર.સં.ની કલમ ૩૪૪નો લાભ લઈને અપનાવવામાં આવેલી ચુકિત દ્વારા આ મર્યાદાનું ઉલ્લંઘન થતું હતું. આ દુરુપયોગને ભારતના કાયદા આયોગના ૪૧મા અહેવાલમાં માન્યતા આપવામાં આવી હતી અને પરિણામે કાયદા આયોગે તપાસ પૂર્ણ કરવા માટે ૬૦ દિવસનો મહત્તમ સમયગાળો નક્કી કરવાની ભલામણ કરી હતી અને તે ભલામણ ૧૯૭૩ની ક્રિ.પ્ર.સં.માં કાયદા સ્વરૂપે અમલમાં આવી. અનુસંધાને, વધુ ગંભીર ગુનાઓની તપાસ પૂર્ણ

કરવા માટે આ સમયગાળો પણ અપર્યાપ્ત હોવાનું જણાયું અને, ઉપર દર્શાવ્યા મુજબ, તપાસ પૂર્ણ કરવા માટેનો સમયગાળો કેટલાક ગુનાઓ માટે ૯૦ દિવસ અને બાકીના ગુનાઓ માટે ૬૦ દિવસ એમ ઢિભાજિત કરવામાં આવ્યો. . ~ . '૧'.~;

૨૯. તેમ છતાં, પૂર્ણ કરવાની મૂળભૂત વિધાનિક મનશા

ચોવીસ કલાકની અંદર તપાસ અને તે ઉપરાંત અન્યથા સમય-મર્યાદાથી બંધાયેલ અવધિની અંદર તપાસ પૂર્ણ કરવાની આવશ્યકતા યથાવત્ રહી છે, ભલે વર્ષો દરમ્યાન તે અવધિમાં વધારો કરવામાં આવ્યો હોય. આથી એવું સૂચિત થાય છે કે તપાસ પૂર્ણ કરવા માટે પૂરતો સમય આપવા ઉપરાંત, વિધાનમંડળે વ્યક્તિગત સ્વતંત્રતાને પણ સદાય વિશેષ મહત્વ આપ્યું છે અને હંમેશા એવું માન્યું છે કે કોઈ આરોપીને દીર્ઘકાલ સુધી અટકાયતમાં રાખવો તેની સાથે અન્યાયકારક રહેશે:

અનિશ્ચિત અવધિ. આ કારણસર અને તપાસ એજન્સીને જવાબદાર ઠેરવવા માટે પણ સમયમર્યાદાઓ નિર્ધારિત કરવામાં આવી છે દ્વારા

વિધાનમંડળ. અમુક ગુનાઓ માટે વધુ વ્યાપક અને સઘન તપાસોની જરૂર પડે છે, આ હકીકતની ધારાસભ્ય માન્યતા છે અને તેથી, મૃત્યુદંડથી અથવા આજીવન કેદથી અથવા ઓછામાં ઓછી એવી અવધિની કેદની સજાપાત્ર એવા ગુનાઓ માટે જેનાથી ઓછી ન હોયં

૧૦ વર્ષ, તપાસો પૂર્ણ કરવા માટે વધુ લાંબી અવધિ પ્રદાન કરવામાં આવી છે.

તપાસોને શક્ય તેટલી જલદી પૂર્ણ કરવાની આવશ્યકતા રહી છે'

વર્ષો દરમિયાન સમયાંતરે ચર્ચા કરવામાં આવી છે અને એવો અભિપ્રાય રહ્યો છે કે, જ્યાં સુધી શક્ય હોય ત્યાં સુધી, તપાસ એજન્સી અલગ હોવી જોઈએ

. ૧ ... ::

કાયદો અને વ્યવસ્થાના અમલીકરણ માટે નિયુક્ત પોલીસ સ્ટાફ. આ ભારતના કાનૂન આયોગના જેજ૧મા અહેવાલમાં (૧૯૫૮માં) વ્યક્ત કરવામાં આવેલ દૃષ્ટિકોણ હતો, જે તેના ૧૫જમા અહેવાલમાં (૧૯૯૬માં) પ્રતિબિંબિત થયો હતો.૬

૩૧. ૫જમા અહેવાલમાં, વિધિ આયોગે નોંધ્યું હતું કે વિવિધ સ્થળોએ યોજાયેલ કાનૂની કાર્યશાળાઓ દરમિયાન પીઠ અને બારના સભ્યો, અભિયોજન એજન્સીઓ અને વરિષ્ઠ પોલીસ અધિકારીઓનો એકમત અભિપ્રાય એવો હતો કે ૭ વર્ષ કે તેથી વધુની સજા પાત્ર ગંભીર ગુનાઓની તપાસ અનિવાર્ય રીતે વરિષ્ઠ અધિકારીઓ દ્વારા હાથ ધરવામાં આવવી જોઈએ. આ વિસ્તૃત ચર્ચાઓના પરિણામે, વિધિ આયોગે નિષ્કર્ષ કર્યો હતો કે તપાસ કરતી પોલીસને કાયદો અને વ્યવસ્થા જાળવનારી પોલીસથી અલગ પાડવું ઈચ્છનીય હતું અને અહેવાલના પ્રકરણ ૨ માં આ નિષ્કર્ષ પર પહોંચવા માટે કુલ સાત કારણો આપવામાં આવ્યા હતા.

૩૨. આ સર્વોચ્ચ અદાલતને પણ આ મુદ્દા પર વિચારવાનો પ્રસંગ

પ્રકાશ સિંહ વિ. યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા.૭ માં આવ્યો હતો અને તેમાં નેશનલ પોલીસ કમિશન સહિતના અનેક અહેવાલોનું અવલોકન કરવામાં આવ્યું હતું. નિર્ણયના પરિણે ૨૦ અને ૨૧ માં, આ સર્વોચ્ચ અદાલતે નોંધ્યું હતું કે ગૃહ પ્રધાન, તમામ પંચો અને સમિતિઓએ એ નિષ્કર્ષ પર પહોંચ્યાં છે કે પોલીસ સુધારાઓની તાત્કાલિક જરૂરિયાત છે અને ખાસ કરીને તપાસના કાર્યને કાયદો અને વ્યવસ્થાથી અલગ પાડવાની જરૂરિયાત અંગે મતૈક્ય છે. લાંબા સમયગાળામાં વ્યક્ત થયેલા આવા મતો અને અભિપ્રાયોનું પરિણામ એ આવ્યું છે કે વિધાનમંડળે એક સદીથી પણ વધુ સમયથી તપાસોનું ત્વરિત સમાપન સુનિશ્ચિત કરવાનો પ્રયાસ કર્યો છે જેથી કોઈ આરોપીને, તેણે કદાચ કર્યું પણ ન હોય એવા ગુનાના સંબંધમાં, લાંબા સમય સુધી કસ્ટડીમાં રાખીને તેની વ્યક્તિગત સ્વતંત્રતાથી અનાવશ્યક રીતે વંચિત ન રાખવો પડે. અમારી દૃષ્ટિએ, અમારી સમક્ષ થયેલી સમગ્ર ચર્ચાને પણ તપાસોના ત્વરિત સમાપનના દૃષ્ટિકોણથી તથા વ્યક્તિગત સ્વતંત્રતાના પરિપ્રેક્ષ્યમાંથી જોવી આવશ્યક છે, અને રાજ્ય તરફથી ઉપસ્થિત વિદ્વાન વકીલ દ્વારા રજૂ કરવામાં આવેલ માત્ર શબ્દકોશીય અથવા પાઠ્ય અર્થઘટનના દૃષ્ટિકોણથી નહીં.

વૈધાનિક જામીન એક અખંડનીય અધિકાર તરીકે

૩૩. રાજ્ય તરફથી વિદ્વાન વકીલે રજૂ કર્યું હતું કે અરજદાર વિરુદ્ધ ૨૪'મી જાન્યુઆરી, ૨૦૧૭ના રોજ આરોપપત્ર દાખલ થઈ ગયેલ હોવાથી, અરજદારને હવે 'ડિફોલ્ટ' જી જામીન' પર મુક્ત કરવામાં આવવાનો અવિનાશી અધિકાર સમાપ્ત થઈ જાય છે અને અરજદારે નિયમિત જામીન માટે અરજી કરવી

જ પડે.

૩૪. જે બાબત ભૂલી જવામાં આવી છે તે એ છે કે 'ડિફોલ્ટ જામીન' માટેનો અવિનાશી અધિકાર અરજદારને ત્યારે પ્રાપ્ત થયો હતો જ્યારે પૂર્ણ કરવા માટેની ૬૦ દિવસની અવધિ 'અધ્યાય ૨ પરિચ્છેદ ૪' (૨૦૦૬) એસ સેક ૧

તપાસ અને આરોપપત્ર દાખલ કરવાની કાર્યવાહી ૨૦૧૭ના જાન્યુઆરીની ૩૧મી અથવા જથી તારીખે પૂર્ણ થઈ હતી અને તે અવિનાશી હક ૨૦૧૭ની ૨૪મી જાન્યુઆરી સુધી યથાવત્ રહ્યો હતો. પ્રશ્ન એ છે કે શું આ મધ્યવર્તી અવધિ દરમિયાન અરજદારને 'ડિફોલ્ટ જામીન' મેળવવાનો હક હતો કે નહોતો? સામાન્ય રીતે, તેનો જવાબ "હા" એવો થાય, પરંતુ હાલના કેસમાં અરજદારને જામીન મંજૂર કરવામાં આવ્યા નહોતા અને તેના વિરુદ્ધ ૨૦૧૭ની ૨૪મી જાન્યુઆરીએ આરોપપત્ર દાખલ કરવામાં આવ્યું હતું. શું તેનો અવિનાશી હક સંપૂર્ણપણે છીનવી લેવામાં આવ્યો હતો?

૩૫. અમારું ધ્યાન સંવિધાન પીઠના સંજય દત્ત વિ. રાજ્ય.૮ ના નિર્ણય તરફ દોરવામાં આવ્યું હતું. અહેવાલના પરિચ્છેદ ૪૬ માં આરોપી તરફથી હાજર રહેલા વિદ્વાન વકીલે સ્વીકાર્યું હતું કે અદમ્ય અધિકાર માત્ર આરોપપત્ર અથવા ચલાન દાખલ થાય ત્યાં સુધી જ અમલમાં મૂકાવી શકાય છે અને તેની વિરુદ્ધ અદાલતમાં આરોપપત્ર અથવા ચલાન દાખલ થયા પછી તે યથાવત્ રહેતો નથી. રાજ્ય તરફથી હાજર રહેલા વિદ્વાન વધારાના સોલિસિટર જનરલે આ રજૂઆતનો ઇનકાર કર્યો ન હતો, પરંતુ તેની સાથે સંમતિ દર્શાવી હતી. બન્ને વિદ્વાન વકીલો

દ્વારા કરાયેલ રજૂઆત આ અદાલતના હિતેન્દ્ર વિષ્ણુ ઠાકુર વિ. મહારાષ્ટ્ર રાજ્ય.૯ ના નિર્ણયના અર્થઘટન પર આધારિત હતી, જે ટેરરિસ્ટ એન્ડ ડિસરપ્ટિવ એક્ટિવિટીઝ (પ્રિવેન્શન) એક્ટ, ૧૯૮૭ હેઠળનો એક કેસ હતો.

૩૬. આ સામાન્ય વલણનો વિચાર કરતી વખતે, સંજય દત્ત મામલે બંધારણીય ખંડપીઠે અહેવાલના પરિચ્છેદ ૪૮ માં સ્પષ્ટ કર્યું હતું કે આરોપીને પ્રાપ્ત થતો અપરિહાન્ય અધિકાર માત્ર આરોપપત્ર દાખલ થાય તે પહેલાં જ અમલમાં મૂકી શકાય એવો હોય છે અને જો તે અગાઉ ઉપયોગમાં લેવામાં આવ્યો ન હોય, તો ત્યારબાદ તે જારી રહેતો નથી અથવા અમલપાત્ર પણ રહેતો નથી. અન્ય શબ્દોમાં કહીએ તો, બંધારણીય ખંડપીઠે એવો મત વ્યક્ત કર્યો હતો કે ‘વૈધાનીક જામીન’નો અપરિહાન્ય અધિકાર આરોપપત્ર અથવા ચલણ દાખલ થાય ત્યાં સુધી ચાલુ રહે છે અને ત્યારબાદ તે લુપ્ત થઈ જાય છે. અહેવાલના પરિચ્છેદ ૫૩(૨)(બી) માં બંધારણીય ખંડપીઠે દર્શાવેલા નિષ્કર્ષથી આ બાબત સ્પષ્ટ થાય છે. તે નીચે મુજબ વાંચાય છે:

"(૨)(બી) ટાડા અધિનિયમની કલમ ૨૦(૪)(બીબી) ને ફોજદારી પ્રક્રિયા સંહિતાની કલમ ૧૬૭(૨) સાથે વાંચતાં, તપાસ પૂર્ણ કરવામાં અને અનુમતિપ્રાપ્ત અવધિની અંદર ચલણ રજૂ કરવામાં થયેલ નિષ્ફળતાના કારણે આરોપીને જામીન પર મુક્ત થવાનો જે "અખંડ અધિકાર" છે, હિતેન્દ્ર વિષ્ણુ ઠાકુર મામલામાં ઠરાવ્યા મુજબ, તે એવો અધિકાર છે જે ડિકોલ્ટ થયાના સમયથી લઈને ચલણ રજૂ થાય ત્યાં સુધી જ આરોપીને પ્રાપ્ત થાય છે અને આરોપી દ્વારા જ અમલમાં મુકાવી શકાય છે; અને ચલણ રજૂ થતા તે ટકતો

નથી અથવા અમલપાત્ર રહેતો નથી. જો આરોપી આ જોગવાઈ હેઠળ ૧૮૦(૧૯૯૪) એસ સેક ૪૧૦ ની અવધિ પૂર્ણ થવા પર જામીન માટે અરજી કરે તો

દિવસો અથવા વિસ્તૃત અવધિ, જેવી સ્થિતિ હોય તે પ્રમાણે, પછી તેને તાત્કાલિક જામીન પર મુક્ત કરવો પડે છે. આ રીતે જામીન પર મુક્ત કરાયેલ આરોપીની ફોજદારી પ્રક્રિયા સંહિતાની જોગવાઈઓ અનુસાર ધરપકડ કરીને અટકાયત હેઠળ મોકલી શકાય છે. મંજૂર સમયમર્યાદામાં ચલણપત્ર રજૂ કરવામાં થયેલી ત્રુટિ હોવા છતાં, ચલણપત્ર રજૂ થયા પછી આરોપીને જામીન પર મુક્ત થવાનો અધિકાર, ચલણપત્ર રજૂ થયાના સમયથી, તે તબક્કે લાગુ પડતી જામીન મંજૂર કરવાની જોગવાઈઓ દ્વારા જ નિયંત્રિત થાય છે.

૩૭. આ અદાલતને યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા વિ. નિરાલા ચાદવ. ૧૦ માં આ વિષય સંબંધિત સમગ્ર ન્યાયનિર્ણયોનું પુનરાવલોકન કરવાનો અવસર મળ્યો હતો. તે નિર્ણયમાં ઉદય મોહનલાલ આચાર્ય વિ. સ્ટેટ ઓફ મહારાષ્ટ્ર ૧૧ અને તે નિર્ણયમાં ઉપસ્થિત કરવામાં આવેલા નિષ્કર્ષોનો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો હતો. અમને નિષ્કર્ષ ક્રમાંક ૩ સાથે સંબંધ છે, જે નીચે મુજબ છે:

(૩) ઉલ્લેખિત ૮૦ દિવસ અથવા ૬૦ દિવસની અવધિ પૂર્ણ થવા પર, જે પ્રસંગે લાગુ પડે તે મુજબ, નિર્ધારિત અવધિની અંદર તપાસ પૂર્ણ કરવામાં તપાસ એજન્સી દ્વારા થયેલી ચૂકના કારણે

આરોપીના હિતમાં જામીન પર મુક્ત થવાનો અખંડનીય અધિકાર ઉત્પન્ન થાય છે અને જો આરોપી તે માટે તૈયાર હોય તથા મેજિસ્ટ્રેટ દ્વારા નિર્દેશિત મુજબ જામીન આપે, તો તે જામીન પર મુક્ત થવા હકદાર છે.

૩૮. આ અદાલતે સંજય દત્તમાં આપવામાં આવેલા નિર્ણય પર પણ વિચાર કર્યો હતો અને નોંધ્યું હતું કે બંધારણીય પીઠે પ્રતિપાદિત કરાયેલ સિદ્ધાંત એવો છે કે જો આરોપપત્ર દાખલ કરવામાં આવ્યું ન હોય અને 'ડિફોલ્ટ જામીન'નો હક અખંડનીયતાની સ્થિતિ સુધી પરિપક્વ થઈ ગયો હોય, તો ફરિયાદ પક્ષ કોઈપણ બહાને તેને નિષ્ફળ બનાવી શકતું નથી. આરોપી એવો અરજપત્ર દાખલ કરીને પોતાની સ્વતંત્રતાનો લાભ લઈ શકે છે કે જેમાં જણાવવામાં આવે કે આરોપપત્ર અથવા ચલાન દાખલ કરવાની કાયદેસરની અવધિ પૂર્ણ થઈ ગઈ છે અને તે હજી સુધી દાખલ કરવામાં આવ્યું નથી અને તેથી અખંડનીય હક તેના પક્ષે ઉપાર્જિત થયો છે અને વધુમાં આરોપી જામીનબંધ રજૂ કરવા માટે તૈયાર છે.

૩૯. આ અદાલતે એ પણ નોંધ્યું હતું કે ફરિયાદ પક્ષ દ્વારા અહરણ્ય અધિકારને નિષ્ફળ બનાવવાની શક્યતા ઉપરાંત, એવી પરિસ્થિતિઓ પણ આવે છે જ્યારે અદાલત પોતે જ તે અહરણ્ય અધિકારને નિષ્ફળ બનાવે છે. મોહમ્મદ ઇકબાલ મદાર શેખ વિ. મહારાષ્ટ્ર રાજ્ય ૧૨ નો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો હતો, જેમાં એવું અવલોકન કરવામાં આવ્યું હતું કે કેટલીક અદાલતો 'ડિફોલ્ટ જામીન'

માટેની અરજી થોડા દિવસો સુધી બાકી રાખે છે જેથી તે દરમિયાન આરોપપત્ર દાખલ થઈ જાય ૧૦ સી૨૦૧૪) ૯ એસઈસી ૪૫૭ (૨૦૦ ઓ ૫ એસઈસી ૪૫૩

રજૂ કરવામાં આવ્યું. ફરિયાદ પક્ષ તેમજ કેટલીક અદાલતોની તરફથી આવી પ્રથા નિશ્ચિતપણે અત્યંત કડક અને જોરદાર રીતે નિરોત્સાહિત થવી જ જોઈએ, તેમ છતાં અમે પુનરોચ્ચાર કરીએ છીએ કે આરોપીના 'વૈધાનીક જામીન' અંગેના અપ્રતિહત અધિકારને નિષ્ફળ બનાવવાના હેતુથી, આરોપપત્ર અથવા ચલણ દાખલ કરવાની કાયદેસર અવધિ પૂર્ણ થાય અને અદાલતમાં આરોપપત્ર અથવા ચલણ રજૂ કરવામાં આવે તે વચ્ચેના અંતરાલ દરમિયાન, કોઈપણ કપટયુક્તિનો આશ્રય લેવો જોઈએ નહીં.

વૈકલ્પિક જામીન મેળવવાની પ્રક્રિયા

૪૦. વર્તમાન મામલામાં, રાજ્ય તરફથી વિદ્વાન વકીલ દ્વારા એ પણ દલીલ કરવામાં આવી હતી કે અરજદારે ૪ જાન્યુઆરી, ૨૦૧૭ના રોજ અથવા તે પછીથી ૨૪ જાન્યુઆરી, ૨૦૧૭ સુધી, જે તારીખે ચાર્જશીટ દાખલ થવાથી તેનો અવિનાશી અધિકાર સમાપ્ત થઈ ગયો, 'ડિફોલ્ટ જામીન' માટે અરજી કરી નહોતી. કડક અર્થમાં કહીએ તો આ યોગ્ય છે, કારણ કે અરજદારે ૧૧ જાન્યુઆરી, ૨૦૧૭ના રોજ ગૌહાટી વડી અદાલતમાં નિયમિત જામીન માટે અરજી કરી હતી—તેણે 'ડિફોલ્ટ જામીન' મંજૂર કરવા માટે કોઈ વિશિષ્ટ અરજી કરી નહોતી. તેમ છતાં, આરોપીએ ૧૧ જાન્યુઆરી, ૨૦૧૭ના રોજ દાખલ કરેલી નિયમિત જામીનની અરજીમાં ચાર્જશીટ દાખલ કરવા માટેની કાનૂની

મુદત પૂર્ણ થઈ ગયાની અને વાસ્તવમાં કદાચ કોઈ ચાર્જશીટ દાખલ કરવામાં આવી ન હોવાનું ઉદ્ધેખિત કર્યું હતું. જે હોય તે, આ મુદ્દે અરજદારના વિદ્વાન વકીલે વડી અદાલતમાં દલીલ કરી હતી અને વડી અદાલતે તેનો વિચાર કર્યો હતો, પરંતુ તેને સ્વીકાર્યો નહોતો. વડી અદાલતે આ રજૂઆતને જાળવણીક્ષમતાના આધાર પર નકારી નહોતી, પરંતુ ગુણદોષના આધારે નકારી હતી. તેથી એવું નથી કે અરજદારે ડિફેલ્ટ જામીન માટે કોઈ અરજી જ કરી નહોતી—આવી અરજી નિશ્ચિતપણે કરવામાં આવી હતી (લખિત રૂપે ન હોય તો પણ) ઓછામાં ઓછી વડી અદાલત સમક્ષ મૌખિક રીતે તો કરવામાં આવી હતી. અમારી મત મુજબ, વ્યક્તિગત સ્વતંત્રતાના મુદ્દાઓમાં, અમે અતિશય તકનીકી અભિગમ અપનાવી શકતા નથી અને અપનાવવો પણ જોઈએ નહીં, અને વ્યક્તિગત સ્વતંત્રતાના પક્ષમાં ઝુકવું જોઈએ. પરિણામે, આરોપી 'ડિફેલ્ટ જામીન' માટે લખિત અરજી કરે કે મૌખિક અરજી કરે, તે કોઈ મહત્વનું નથી. સંબંધિત અદાલતે આવી અરજીનો નિકાલ કાનૂની આવશ્યકતાઓને ધ્યાનમાં લઈને કરવો જોઈએ, એટલે કે, ચાર્જશીટ અથવા ચલાન દાખલ કરવા માટેની કાનૂની મુદત પૂર્ણ થઈ ગઈ છે કે નહીં, ચાર્જશીટ અથવા ચલાન દાખલ કરવામાં આવ્યા છે કે નહીં, અને આરોપી જામીન આપવા માટે તૈયાર છે તથા જામીન આપે છે કે નહીં.

૪૧. અમે આ દૃષ્ટિકોણ એ વાત ધ્યાનમાં રાખીને સ્વીકારીએ છીએ કે વ્યક્તિગત સ્વતંત્રતા અને બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૧ સંબંધિત બાબતોમાં હંમેશા ઔપચારિકતાવાદી અથવા તકનીકી અભિગમ અપનાવવો યોગ્ય

ગણાતો નથી. આ અદાલત તથા અન્ય બંધારણીય અદાલતોની વ્યક્તિગત સ્વતંત્રતા સંબંધિત ન્યાયશાસ્ત્રનો ઇતિહાસ એવો રહ્યો છે કે હેબિયસ કોર્પસના રિટ તેમજ અન્ય રિટ માટેની અરજીઓ મુખ્ય ન્યાયાધીશ અથવા અદાલતને સંબોધીને લખાયેલા પત્રના આધારે પણ વિચારણા માટે સ્વીકારવામાં આવી છે.

૪૨. સુનીલ બત્રા ૨ વિ. હોમ સેક્રેટરી, દિલ્હી એડમિનિસ્ટ્રેશન ૧૩ મામલામાં આ અદાલતે તિહાર જેલ, દિલ્હી ખાતેના એક કેદીએ લખેલો પત્ર સ્વીકાર્યો હતો, જેને અરજી તરીકે ગણવામાં આવ્યો હતો, અને જેમાં જેલ વોર્ડર દ્વારા બીજા એક કેદી પર કરવામાં આવેલ અમાનવીય ચાતનાની ફરિયાદ કરવામાં આવી હતી. હુસૈનારા ખાતૂન વિ. બિહાર રાજ્ય ૧૪ મામલામાં અનેક રિટ અરજીઓ, જેમાંથી કેટલીક પત્ર દ્વારા કરવામાં આવી હતી, એકત્રિત કરીને હેબિયસ કોર્પસ અરજીઓ તરીકે ગણવામાં આવી હતી. રુબાબુદ્દીન શેખ વિ. ગુજરાત રાજ્ય ૧૫ મામલામાં મૃતકના ભાઈએ ભારતના મુખ્ય ન્યાયમૂર્તિને પત્ર લખીને ખોટી એન્કાઉન્ટર ઘટના અને ત્યારબાદ પોતાની ભાભીના ગુમ થવાની ફરિયાદ કરી હતી. તેને હેબિયસ કોર્પસ અરજી તરીકે ગણવામાં આવી હતી. કિશોર સિંહ રવિંદર દેવ વિ. રાજસ્થાન રાજ્ય ૧૬ મામલામાં અરજદારોએ આ અદાલતના એક વિદ્વાન ન્યાયાધીશને ટેલિગ્રામ મોકલી કેદીઓને એકાંત કેદમાં રાખવાની ફરિયાદ કરી હતી. તે ટેલિગ્રામને હેબિયસ કોર્પસ અરજી તરીકે ગણવામાં આવ્યું હતું અને સંબંધિત વ્યક્તિઓને એકાંત કેદમાંથી

મુક્ત કરવાનો નિર્દેશ આપવામાં આવ્યો હતો. પરમજીત કૌર (શ્રીમતી) વિ. પંજાબ રાજ્ય ૧૧ મામલામાં આ અદાલતના એક વિદ્વાન ન્યાયાધીશના નિવાસ કાર્યાલયે પ્રાપ્ત થયેલ ટેલિગ્રામ, જેમાં પોલીસ દ્વારા અપહરણની ઘટનાનો આક્ષેપ કરવામાં આવ્યો હતો, તેને હેન્રિયસ કોર્પસ અરજી તરીકે ગણવામાં આવી હતી. બંધુઆ મુક્તિ મોર્યા વિ. યુનિયન ઓફ જાન્ડિયા ૧૮ મામલામાં આ અદાલતના એક વિદ્વાન ન્યાયાધીશને સંબોધીને કરવામાં આવેલી અરજી, જે અનેક રાજ્યોમાં પથ્થર ખાણના મજૂરોની અમાનવીય અને અસહ્ય પરિસ્થિતિઓ તથા તેમાથી કેટલાંક બંધક મજૂરો હતા તે અંગે હતી, તેને આ દષ્ટિકોણે રિટ અરજી તરીકે ગણવામાં આવી હતી કે "સંવિધાન-રચયિતાઓએ મૂળભૂત અધિકારના અમલીકરણ માટે કોઈ વિશિષ્ટ પ્રકારની કાર્યવાહી જ્ઞાતપણે નિર્ધારિત કરી નહોતી અને તેવી કાર્યવાહી કોઈ કઠોર નમૂના અથવા સીધી જકડબંધીવાળા સૂત્રને અનુરૂપ હોવી જોઈએ એવી શરત પણ મૂકી નહોતી". પીપલ્સ યુનિયન ફોર ડેમોક્રેટિક રાઈટ્સ વિ. યુનિયન ઓફ જાન્ડિયા ૧૯ મામલામાં એશિયન ગેમ્સ સંબંધિત બાંધકામ પ્રકલ્પોમાં વિવિધ શ્રમ કાયદાઓના ઉલ્લંઘન અંગે આ અદાલતના એક વિદ્વાન ન્યાયાધીશને સંબોધેલ પત્રને રિટ અરજી તરીકે ગણવામાં આવ્યો હતો. ડૉ. ઉપેન્દ્ર બક્ષી (૧) વિ. ઉત્તર પ્રદેશ રાજ્યરો મામલામાં આગ્રા પ્રોટેક્ટિવ હોમ ફોર પુમન ખાતેની અમાનવીય પરિસ્થિતિઓ સંબંધિત પત્રને રિટ અરજી તરીકે ગણવામાં આવ્યો હતો અને શીલા બર્સે વિ.

મહારાષ્ટ્ર રાજ્ય૨૧ મામલામાં એક પત્રકાર દ્વારા સંબોધાયેલ પત્ર" (

૧૯૮૦) ૩ સેક ૪૮૮ " (૧૯૮૦) ૧ સેક ૯૮

"સી૨૦૦૧) ૪ સેક ૩૧૮ "(૧૯૮૧) ૧ સેક સો૩

૧૧ (૧૯૯૬)૧સેક૨૦ "(૧૯૮૪) ૩ સેક ૧૬૧

૧૯ એ.આઈ.આર. ૧૯૮૨ એસ.સી. ૧૪૭૩

૧૦ (૧૯૮૩) ૨ સેક ૩૦૮

"(૧૯૮૩) ૨ સેક ૯૬

બોમ્બેમાં મહિલા કેદીઓ વિરુદ્ધ અટકાયતી હિંસાની ફરિયાદ કરતું પ્રસ્તાવન આદેશપત્ર અરજિ તરીકે ગણવામાં આવ્યું હતું. આ કેસો માત્ર આ અદાલતના વ્યક્તિગત સ્વતંત્રતાસંબંધિત ન્યાયશાસ્ત્રના ઉદાહરણરૂપ છે અને ભારતીય સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૨૧ સાથે સંબંધિત બાબતોમાં આ અદાલતે સતત એવો દષ્ટિકોણ અપનાવ્યો છે કે કઠોર વિધિવિધાનમય અને ઔપચારિક બનવું સલાહનીય નથી. તેમ છતાં, અમે આ બાબત સ્પષ્ટ કરવી જ જોઈએ કે અમારી વાતનો એવો અર્થ લેવો નહીં કે પ્રક્રિયાઓને હંમેશા અવગણવી જ જોઈએ — એવો અર્થ કરવાનો અમારી કોઈ જ રીતે આશય નથી.

અદાલતોનું કર્તવ્ય

૪૩. આ અદાલત તથા અન્ય બંધારણીય અદાલતોએ પણ એવો અભિપ્રાય વ્યક્ત કર્યો છે કે વ્યક્તિગત સ્વતંત્રતા અને દંડાત્મક કાયદાઓને લગતા મુદ્દાઓમાં આરોપીને એ જાણ કરવી અદાલતની ફરજ છે કે તેને અધિકારરૂપે નિઃશુલ્ક કાનૂની સહાય મેળવવાનો હક છે. ખાત્રી વિ. બિહાર રાજ્ય૨૧ માં

ન્યાયિક મેજિસ્ટ્રેટ આરોપીઓને કાનૂની પ્રતિનિધિત્વ આપ્યું નહોતું, કારણ કે તેમણે તેની માંગણી કરી નહોતી. આ અદાલતે ઠરાવ્યું હતું કે આ સ્વીકાર્ય નથી અને જે મેજિસ્ટ્રેટ અથવા સેશન્સ જજ સમક્ષ આરોપી હાજર થાય, તે ઉપર રાજ્યના ખર્ચે નિઃશુલ્ક કાનૂની સહાય મેળવવાના તેના અધિકાર વિશે આરોપીને અવગત કરાવવાની ફરજ હોવી જ જોઈએ. સુખ દાસ વિ. અરુણાચલ પ્રદેશના સંઘ પ્રદેશ ૨૩ માં ગરીબીના કારણે આરોપીનો કાનૂની પ્રતિનિધિત્વ વિના મુકદ્દમો ચલાવવામાં આવ્યો અને તેને દોષિત ઠેરવવામાં આવ્યો. તેણે કાનૂની પ્રતિનિધિત્વ માટે અરજી કરી નહોતી, છતાં પણ આ અદાલતે ઠરાવ્યું કે આવી સુનાવણી દૂષિત થઈ ગઈ હતી અને ફરમાવેલી સજા રદ કરવામાં આવી હતી, ખાસ કરીને કારણ કે આરોપીને નિઃશુલ્ક કાનૂની સહાય મેળવવાના તેના અધિકાર વિશે જાણ કરવામાં આવી નહોતી, તેમજ તેને રાજ્યના ખર્ચે વકીલ પૂરો પાડવો છે કે નહીં તે અંગે તેની પાસેથી પૂછપરછ પણ કરવામાં આવી નહોતી. રાજૂ@રમાકાંત વિ. મધ્ય પ્રદેશ રાજ્ય ૨૪ માં, આરોપીનું પ્રતિનિધિત્વ ન હોવા છતાં, તેને રાજ્યના ખર્ચે કાનૂની સહાયની જરૂર છે કે નહીં તે પૂછ્યા વિના વડી અદાલતે તેની અપીલ નામંજૂર કરી દીધી હતી. ખાત્રી અને સુખ દાસ ઉપર આધાર રાખીને, આ અદાલતે આરોપીને કાનૂની સહાય લેવાની તક આપ્યા પછી તેની અપીલની પુનઃસુનાવણી માટે મામલો વડી અદાલતને પરત મોકલ્યો હતો. અંતે, મહંમદ અજમલ મહંમદ આમિર કસાબ વિ. મહારાષ્ટ્ર રાજ્ય ૨૫

"(૧૯૮૧) ૧ સેક ૬૨૭ એન (૧૯૮૬) ૨ સેક ૪૦૧ "સી ૨૦૧૨) ૮ સેક ૫૫૩

"(૨૦૧૨) ૮ સેક ૧

આ અદાલતે ખત્રી પર આધાર રાખ્યો અને ઠરાવ્યું કે અહેવાલના પરિચ્છેદ ૪ ૭ ૪ માં નીચે મુજબ જણાવાયું છે:

... જે વ્યક્તિને સંજોય ગુનો કર્યાના આરોપમાં પ્રથમવાર જે મેજિસ્ટ્રેટ સમક્ષ રજુ કરવામાં આવે છે, તે મેજિસ્ટ્રેટનું આ કર્તવ્ય અને બાધ્યતા છે કે તે તેને સંપૂર્ણપણે અવગત કરાવે કે કાનૂની વ્યવસાયી સાથે પરામર્શ કરવાનો અને તેના દ્વારા પોતાનો બચાવ કરાવવાનો તેનો હક છે અને, જો તેની પાસે પોતાની પસંદગીના વકીલને નિયુક્ત કરવા માટે સાધન ન હોય, તો રાજ્યના ખર્ચે કાનૂની સહાયમાંથી તેને વકીલ ઉપલબ્ધ કરાવવામાં આવશે. આ હક સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૨૧ અને ૨૨(૧) માંથી ઉત્પન્ન થાય છે અને તેનું કડકપણે અમલીકરણ થવું આવશ્યક છે. તેથી, અમે દેશના તમામ મેજિસ્ટ્રેટોને ઉપરોક્ત કર્તવ્ય અને બાધ્યતાનું નિષ્ઠાપૂર્વક પાલન કરવા માટે નિર્દેશ આપીએ છીએ અને વધુમાં આ સ્પષ્ટ કરીએ છીએ કે આ કર્તવ્યનું સંપૂર્ણપણે પાલન કરવામાં કોઈપણ નિષ્ફળતા ફરજમાં બેદરકારી ગણાશે અને સંબંધિત મેજિસ્ટ્રેટને વિભાગીય કાર્યવાહી માટે જવાબદાર બનાવશે.

જજ. ખરેખર કડક શબ્દો. એવું હોવાથી, અમે સ્પષ્ટ અભિપ્રાય ધરાવીએ છીએ કે આ સિદ્ધાંતને અનુરૂપ રીતે અપનાવતા, જ્યારે કોઈ અદાલતને એ જાણ થાય કે તેની સમક્ષનો આરોપી 'ડિફોલ્ટ જામીન'

મેળવવાનો હકદાર છે, ત્યારે ઓછામાં ઓછું તેને તે અવિનાશી અધિકાર અંગે અવગત કરવાનું અદાલતનું કર્તવ્ય અને જવાબદારી સમાનપણે રહેશે. વિપરીત અભિગમ વ્યક્તિગત સ્વતંત્રતા પ્રત્યેનો માન ઘટાડે એવો થશે, જેના પર આ અદાલતે ઉપર ઉલ્લેખિત નિર્ણયોમાં, તથા નિરાલા ચાદવમાં પણ સંદર્ભિત રીતે, ઘણો ભાર મૂક્યો છે.

અરજદારને કાયદાનો અમલ

૪૫. ૧૧ ... જાન્યુઆરી, ૨૦૧૭ના રોજ જ્યારે વડી અદાલતે અરજદાર દ્વારા દાખલ કરાયેલી જામીન અરજી નામંજૂર કરી, ત્યારે તેને 'વિલંબજન્ય જામીન' મંજૂર થવાનો અવિનાશી હક પ્રાપ્ત હતો, કારણ કે ચાર્જશીટ દાખલ કરવા માટેનો ૬૦ દિવસનો કાયદાકીય સમયગાળો પૂર્ણ થઈ ગયો હતો, તેની સામે કોઈ ચાર્જશીટ અથવા ચલણ દાખલ કરવામાં આવ્યું ન હતું (તે માત્ર ૨૪ ... જાન્યુઆરી, ૨૦૧૭ના રોજ દાખલ કરવામાં આવ્યું હતું) અને અરજદારે મૌખિક રીતે 'વિલંબજન્ય જામીન' માટે અરજી કરી હતી. આ પરિસ્થિતિઓમાં, ૧૧ ... જાન્યુઆરી, ૨૦૧૭ના રોજ વડી અદાલત સમક્ષ ખુલ્લો રહેલો એકમાત્ર માર્ગ એ હતો કે તે અરજદારને પૂછપરછ કરે કે શું તે જામીન રજૂ કરવા તૈયાર છે અને જો એવું હોય, તો તેને વાજબી શરતો પર 'વિલંબજન્ય જામીન' મંજૂર કરે. દુર્ભાગ્યવશ, વડી અદાલતે આ બાબત સંપૂર્ણપણે અવગણેલી હતી.

૪૬. એવું રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું કે આજની તારીખે અરજદાર

વિરુદ્ધ આરોપપત્ર દાખલ કરવામાં આવ્યું હોવાથી, તે 'ડિફોલ્ટ જામીન' મેળવવા હકદાર નથી, પરંતુ તેને નિયમિત જામીન માટે અરજી કરવી જોઈએ – કારણ કે 'ડિફોલ્ટ જામીન' નો અધ્યાય હવે પૂર્ણ થઈ ગયો છે. અમે આ સાથે માત્ર આ સરળ કારણસર સંમત થઈ શકતા નથી કે અમારી ચિંતા ૪૧૬ જાન્યુઆરી, ૨૦૧૭ અને ૨૪૬ જાન્યુઆરી, ૨૦૧૭ વચ્ચેના અંતરાવધિ સાથે છે, જ્યારે કોઈ આરોપપત્ર દાખલ કરવામાં આવ્યું ન હતું અને જે અવધિ દરમિયાન તેણે 'ડિફોલ્ટ જામીન' અંગેનો પોતાનો અવિભાજ્ય અધિકાર ઉપયોગમાં લીધો હતો. જો આ અંતરાવધિ દરમિયાન અરજદારે કોઈપણ કારણસર 'ડિફોલ્ટ જામીન' માટે અરજી જ ન કરી હોત, તો વાત સંપૂર્ણપણે અલગ હોત. એવી પરિસ્થિતિ પણ ઊભી થઈ શકે છે (યાદ રહે કે અત્યંત દુર્લભ રીતે) કે કોઈ આરોપી જામીન પર છૂટવા તૈયાર ન હોય, કદાચ પોતાની વ્યક્તિગત સુરક્ષા માટે, કારણ કે સુધાર ગૃહની બહાર તેને કોઈ ધમકીનો સામનો કરવો પડી શકે, અથવા અન્ય કોઈ કારણસર. પરંતુ આવી સ્થિતિમાં આરોપી સ્વૈચ્છિક રીતે ડિફોલ્ટ જામીનના અવિભાજ્ય અધિકારનો ત્યાગ કરે છે અને એ અધિકાર ગુમાવી દીધા બાદ, આરોપપત્ર અથવા ચલાન દાખલ થયા પછી, આરોપી તે અવિભાજ્ય અધિકારના પુનર્જીવનનો દાવો કરી શકતો નથી.

પરંતુ અરજદારના સંબંધમાં એવી સ્થિતિ નથી, કારણ કે વડી અદાલત દ્વારા ૧૧મી જાન્યુઆરી, ૨૦૧૭ના રોજ આપવામાં આવેલ નિર્ણયથી સ્પષ્ટ થાય છે કે તેણે ૪૧મી જાન્યુઆરી, ૨૦૧૭ અને ૨૪૧મી જાન્યુઆરી, ૨૦૧૭ વચ્ચેના અવકાશકાળ દરમિયાન 'ડિફોલ્ટ જામીન' માટેના પોતાના અખંડિત અધિકારનો

ત્યાગ કર્યો નહોતો. તેના વિપરીત, તેણે 'ડિફોલ્ટ જામીન' માટેના પોતાના અધિકારનો ઉપયોગ કર્યો હતો, જેને ૧૧મી જાન્યુઆરી, ૨૦૧૭ના રોજ નિષ્ફળ બનાવવામાં આવી શક્યો નહોતો અને જેને આજે અમે માન્યતા આપી અમલમાં મૂકવા માટે બાધ્ય છીએ.

૪૭. પરિણામે, અમારો અભિપ્રાય છે કે અરજદારે 'વ્યતિક્રમ જામીન' મેળવવા માટેની તમામ આવશ્યકતાઓ પૂર્ણ કરી હતી, તે અર્થમાં કે ૧૧ મી જાન્યુઆરી, ૨૦૧૭ના રોજ તેણે કથિત એવા ગુનાની તપાસ બાકી હોય ત્યારે અટકાયતમાં ૬૦ દિવસથી વધુ સમય પસાર કર્યો હતો, જે ગુનો ઓછામાં ઓછા ૧૦ વર્ષના કારાવાસથી દંડનીય ન હતો, તેની વિરુદ્ધ કોઈ આરોપપત્ર દાખલ કરવામાં આવ્યું ન હતું અને તે પોતાની મુક્તિ માટે જામીન આપવા તૈયાર હતો, તેથી વાજબી શરતો અને નિયમોના આધારે તેને વડી અદાલતે મુક્ત કરવો જોઈતો હતો

૪૮. એવું ઉદ્દેખિત કરી શકાય કે અરજદાર તરફના વિધાવાન વકીલે એવી દલીલ કરી હતી કે આરોપપત્ર દાખલ કરવા માટેની ૯૦ દિવસની વિસ્તૃત અવધિ અરજદારને લાગુ પડશે નહીં, કારણ કે તે લોકપાલ અને લોકાયુક્ત અધિનિયમ, ૨૦૧૩ ની જોગવાઈઓ હેઠળ આવતો નથી અને તેથી ભ્રષ્ટાચાર નિવારણ અધિનિયમ, ૧૯૮૮ હેઠળ તેને વધુમાં વધુ ૭ વર્ષની સજા જ ફટકારી શકાય. નિરાશામાંથી કરવામાં આવેલી આ દલીલનો અહીં માત્ર સંક્ષિપ્ત રીતે ઉદ્દેખ કરીને તેને તાત્કાલિક નામંજૂર કરવામાં આવે છે. ભલે અરજદાર લોકપાલ અને લોકાયુક્ત અધિનિયમના કાર્યક્ષેત્રમાં આવતો ન હોય,

૨૦ એલ૩ તે નિશ્ચિતપણે પી.સી. અધિનિયમની વ્યાપ્તિની બહાર નથી અને તેની કલમ ૧૩(૧) ના ઉદ્દેશ્ય માટે તેના વિરુદ્ધ ફોજદારી કાર્યવાહી ચલાવી શકાય છે અને તેને દંડિત કરી શકાય છે. લોકપાલ અને લોકાયુક્ત અધિનિયમ, ૨૦૧૩ દ્વારા કરાયેલા સુધારા મુજબના પી.સી. અધિનિયમની કડક જોગવાઈઓમાંથી અરજદારને બહાર રાખવા માટે કોઈપણ રીતે ચુકિતસંગત અને દૃઢ કારણ નથી.

નિષ્કર્ષ

૪૯. આ કેસના તથ્યો અને પરિસ્થિતિઓને ધ્યાનમાં લેતા અરજદારને 'વૈધાનીક જમીન' મંજૂર થવા પાત્ર ઠેરવવામાં આવે છે. નીચલી અદાલતના ન્યાયાધીશે અરજદારને એવા વાજબી મુદતો અને શરતો પર 'વૈધાનીક જમીન' પર મુક્ત કરવો જોઈએ. તેમ છતાં, અમે સ્પષ્ટ કરીએ છીએ કે આથી સંબંધિત આરોપના સંદર્ભમાં મક્કમ આધારોથી અરજદારની ધરપકડ અથવા પુનઃધરપકડ કરવા પર કોઈ પ્રતિબંધ મૂકાતો નથી અથવા અન્યથા તેને અટકાવવામાં આવતું નથી અને ધરપકડ અથવા પુનઃધરપકડ થયા બાદ અરજદાર નિયમિત જમીન મંજૂર કરવા માટે અરજી કરવાનો હકદાર રહેશે, જે અરજી તેના સ્વતંત્ર ગુણદોષના આધારે વિચારવામાં આવવી જોઈએ. અમે આ પણ સ્પષ્ટ કરીએ છીએ કે આથી અન્ય કોઈપણ કેસમાં અરજદારની ધરપકડ પર કોઈ અસર પડશે નહીં.

૫૦. અમે અરજીને મંજૂર કરીએ છીએ અને વડી અદાલતના ચુકાદા અને આદેશને રદ કરીએ છીએ.

૫૧. સહવર્તી અરજી, એટલે કે એસ.એલ.પી. (ફિ!) નં. ૨૧૭૬ ઓફ ૨૦૧૭, નિર્ણયક બની ગઈ હોવાથી તે તે મુજબ નામંજૂર કરવામાં આવે છે.

૫૨. પાદટિપ્પણીરૂપે, અમે એટલું ઉમેરી શકીએ કે હવે સમય આવી ગયો છે કે ભારતના કાનૂન આયોગના અહેવાલો અને પ્રકાશ સિંહ બાબતમાં આ અદાલતના નિર્ણય પર અત્યંત ગંભીરતાથી વિચાર કરવામાં આવે અને તે ઉપરાંત ગુનાઓની તપાસમાં વૈજ્ઞાનિક પદ્ધતિઓ અને તકનીકો તેમજ પ્રૌદ્યોગિકીના ઉપયોગ સાથે વધુ ઊંચા સ્તરના વ્યાવસાયિકતાનો સમાવેશ કરવામાં આવે. .

પ્રફુલ્લા સી. પંત, ન્યાયાધીશ. ૧. મારા લોર્ડ માનનીય ન્યાયમૂર્તિ મદન બી. લોકુર દ્વારા લખાયેલા ચુકાદાના મસૂદાનું અવલોકન કરવાની મને તક મળી છે. વ્યક્તિગત સ્વતંત્રતાના અધિકારના મહત્વ સાથે સંમત રહીને, તેમના લોર્ડશીપ પ્રત્યે અત્યંત આદર રાખીને પણ, ફોજદારી પ્રક્રિયા સંહિતા, ૧૯૭૩ ની કલમ ૧૬૭(૨)(એ)(૧) ના અર્થઘટન અંગે હું ભિન્ન મત ધરાવું છું, અને હાલના કેસના તથ્યો તથા પરિસ્થિતિઓમાં, મારા મત મુજબ, બન્ને અપીલો નામંજૂર થવા પાત્ર છે. આ મામલે હું મારો અભિપ્રાય નીચે મુજબ વ્યક્ત કરું છું:—

૨. આ અપીલો ગુવાહાટી વડી અદાલત દ્વારા જામીન અરજી ક્રમાંક ૨૩/૨૦૧૭ માં તા. ૧૧.૦૧.૨૦૧૭ ના રોજ પારિત કરાયેલા આદેશ તથા જામીન અરજી ક્રમાંક ૧૩૬/૨૦૧૭ માં તા.

૧૩.૨.૨૦૧૭ ના રોજ પારિત કરાયેલા આદેશ સામે નિર્દેશિત છે, જેમાં ફોજદારી કાર્યવાહી સંહિતા, ૧૯૭૩ ની કલમ ૪૩૯ હેઠળ અપીલકર્તા દ્વારા દાખલ કરાયેલ જામીન અરજીઓ નામંજૂર કરવામાં આવી છે.

૩. ફરિયાદ પક્ષની સંક્ષિપ્ત કથા એવી છે કે અપીલકર્તા – રાકેશ કુમાર પોલ, અસામ પબ્લિક સર્વિસ કમિશન (એ.પી.એસ.સી.)ના અધ્યક્ષ તરીકે ૧૧.૧૨.૨૦૧૩થી કાર્યરત હતા. ૨૭.૧૦.૨૦૧૬ના રોજ, ડૉ. અંગશુમિતા ગોગોઈ દ્વારા અસામના ડિબ્રુગઢ પોલીસ સ્ટેશનમાં ભ્રષ્ટાચાર નિવારણ અધિનિયમ, ૧૯૮૮ (સંક્ષેપમાં "પી.સી. અધિનિયમ") ની કલમો ૭, ૧૩(૧) (બી)(૨) હેઠળના ગુનાઓ બાબતે એફ.આઈ.આર. નં. ૯૩૬ ઓફ ૨૦૧૬ નોંધાવવામાં આવી હતી, જેમાં જણાવાયું હતું કે નવકાંતા પાતિર નામના એક વ્યક્તિએ તેણીનો સંપર્ક કરી, એ.પી.એસ.સી. દ્વારા યોજાયેલ પસંદગી પ્રક્રિયામાં તેણીને ડેન્ટલ સર્જન તરીકે ભરતી કરવા બદલ રૂ. ૧૦,૦૦,૦૦૦/- (માત્ર દસ લાખ રૂપિયા) તેને ચૂકવવા જણાવ્યું હતું. તેણીએ પોલીસને જાણ કરતાં, છટકું ગોઠવવામાં આવ્યું હતું, જેમાં જાણકર્તા પાસેથી રકમ સ્વીકારતી વખતે સર્કિટ હાઉસ રોડ સ્થિત તેના રહેણાંક સ્થળેથી નવકાંતા પાતિરને ઝડપી પાડવામાં આવ્યો હતો. તેને ધરપકડ કરવામાં આવી હતી અને એવું બહાર આવ્યું હતું કે અન્ય વ્યક્તિઓની મિલીભગત અને ષડયંત્રથી સરકારી સેવામાં વ્યક્તિઓની ભરતી કરવા માટે આવી ગેરકાયદેસર પ્રવૃત્તિઓનું એક જાળું કાર્યરત હતું. તપાસમાં ખુલ્લું હતું કે અપીલકર્તા, એ.પી.એસ.સી.ના અધ્યક્ષ હોવાને કારણે, અન્ય લોકોની મિલીભગત અને ષડયંત્રથી રાજ્યમાં સરકારી સેવાઓમાં લોકોની

ભરતી કરવા માટે એક જાળું ચલાવવામાં સંડોવાયેલા હતા. તેમનો ઉપરોક્ત નવકાંતા પાતિર સાથે સીધો સંપર્ક હોવાનું જોવા મળ્યું હતું. અપીલકર્તાના નિવાસસ્થાને થયેલી તલાશી દરમિયાન રૂ. ૧૦,૦૦,૦૦૦/- (માત્ર દસ લાખ રૂપિયા) ની રોકડ રકમ, એ.પી.એસ.સી. પરીક્ષાની ઉત્તરવહીઓ, જેમાં વધારાના ગુણ દર્શાવવામાં આવેલા હતા અને તેના પર દેખરેખકર્તાના હસ્તાક્ષર હતા, તેમજ એ.પી.એસ.સી.ની ટેબ્યુલેશન શીટ, ઉત્તરવહીઓના માસ્ટર પેપર, અને અપીલકર્તાના ભાઈની વિશિષ્ટ પ્રિન્ટિંગ પ્રેસમાંથી મળેલી સૂચનાઓના ભાગ સહિતની એ.પી.એસ.સી. ઉત્તરપુસ્તિકાઓની ડ્રાફ્ટ નકલ કબજે કરવામાં આવી હતી. એ.પી.એસ.સી.ના પ્રાવધાનો મુજબ આ દસ્તાવેજો સરકારની મુદ્રણાલયમાં છપાવવાના હતા, પરંતુ કોઈ અધિકાર વિના ખાનગી પ્રેસમાં છપાવવામાં આવ્યા હતા. ટેલિફોનિક વાતચીતના રેકૉર્ડ પરથી ખુલ્લું હતું કે નવકાંતા પાતિર વર્ષ ૨૦૧૬ માટે બી.ડી.ઓ.ના પદ પર નિમણૂક બાબતે એક ઉમેદવારના સંપર્કમાં હતો. તેના કચેરીમાંથી અને પ્રિન્ટિંગ પ્રેસમાંથી પણ કેટલીક અન્ય વસ્તુઓ કબજે કરવામાં આવી હતી. અપીલકર્તાની ૪.૧૧.૨૦૧૬ના રોજ ધરપકડ કરવામાં આવી હતી અને ૫.૧૧.૨૦૧૬ના રોજ તેમને વિશેષ અદાલતના ન્યાયાધીશ, ગુવાહાટી સમક્ષ રજૂ કરવામાં આવ્યા હતા, જ્યાં તેમને અટકાયતમાં મોકલવામાં આવ્યા હતા.

૪. વર્તમાન અપીલકર્તાએ સૌપ્રથમ વિશેષ ન્યાયાધીશ સમક્ષ નિયમિત જામીન અરજી દાખલ કરી હતી, જે ૨૦.૧૨.૨૦૧૬ના રોજ નામંજૂર કરવામાં આવી હતી. ત્યારબાદ, જાન્યુઆરી ૨૦૧૭માં, તેણે દંડ પ્રક્રિયા

સંહિતા ૧૯૭૩ (સંક્ષેપમાં "આ સંહિતા") ની કલમ ૪૩૯ હેઠળ ગુવાહાટી વડી અદાલત સમક્ષ જામીન અરજી નં. ૨૩ ઓફ ૨૦૧૭ દાખલ કરી હતી. નોંધવા યોગ્ય છે કે, આ અરજી ગુણદોષના આધારે નિયમિત જામીન માટેની હતી, જે તેની અવલોકનથી સ્પષ્ટ થાય છે. તેથી, સાઠ દિવસની અંદર આરોપપત્ર દાખલ ન કરવા બદલ અપીલકર્તાને ડિફોલ્ટ જામીન પર મુક્ત કરવા માટેનો કોઈ આધાર અરજીમાં લેવામાં આવ્યો ન હતો. આ મુદ્દાનો ચર્ચા ચુકાદામાં આગળ કરવામાં આવશે. જામીન અરજીનો નિકાલ ૧૧.૧.૨૦૧૭ના રોજ કરવામાં આવ્યો. નોંધવું જરૂરી છે કે, વડી અદાલત સમક્ષ કરવામાં આવેલી દલીલો મુખ્યત્વે આ આધાર પર હતી કે આરોપી દંડ પ્રક્રિયા સંહિતાની કલમ ૧૬૭(૨) હેઠળ જામીનનો હકદાર હતો, કારણ કે સાઠ દિવસની અંદર આરોપપત્ર દાખલ કરવામાં આવ્યું ન હતું. આરોપીની તરફથી વકીલે દલીલ કરી હતી કે, પી.સી. અધિનિયમ, ૧૯૮૮ ની કલમ ૧૩(૨) હેઠળ મહત્તમ સજા સાત વર્ષની હોવાથી, આરોપપત્ર સાઠ દિવસની અંદર, એટલે કે ૦૪.૦૧.૨૦૧૭ સુધીમાં દાખલ થવું આવશ્યક હતું, પરંતુ આરોપપત્ર દાખલ કરવામાં આવ્યું ન હોવાથી, આરોપી સંહિતાની કલમ ૧૬૭(૨) હેઠળ જામીન મેળવવા હકદાર છે. એ પણ દલીલ કરવામાં આવી હતી કે, જો એમ માનવામાં આવે કે લોકપાલ અને લોકાયુક્ત અધિનિયમ, ૨૦૧૩ દ્વારા પી.સી. અધિનિયમમાં સુધારો કરવામાં આવ્યો હતો, તો સુધારિત કલમ

૧૩(૨) હેઠળની સજા ૧૦ વર્ષ સુધી વિસ્તરે છે અને તેવી સ્થિતિમાં પણ આરોપપત્ર ૬૦ દિવસની અંદર દાખલ થવું આવશ્યક હતું. તેણે આ અદાલતના રાજીવ ચૌધરી વિ. રાજ્ય (એન.સી.ટી.) ઓફ દિલ્હી કેસના નિર્ણય પર આધાર મૂક્યો હતો.

૫. રાજ્ય તરફથી વકીલે વડી અદાલત સમક્ષ જામીન અરજીનો વિરોધ કરતાં જણાવ્યું હતું કે લોકપાલ અને લોકાયુક્ત અધિનિયમ, ૨૦૧૩ દ્વારા પી.સી. અધિનિયમ, ૧૯૮૮ ની કલમ ૧૩(૨) માં કરવામાં આવેલ સુધારો, જે ૧૬.૧.૨૦૧૪ થી અમલમાં આવ્યો, તેના અનુસંધાને લાદી શકાય તેવી મહત્તમ સજા દસ વર્ષની કેદ છે અને તેથી આરોપપત્ર દાખલ કરવાની સમયમર્યાદા નેવું દિવસની થાય છે. ગુણદોષના આધારે પણ તેનો વિરોધ કરવામાં આવ્યો હતો. વડી અદાલતે ૧૧.૧.૨૦૧૭ તારીખના પડકારાયેલ આદેશ દ્વારા જામીન અરજી નામંજૂર કરતાં એવું ઠરાવ્યું હતું કે વર્તમાન કેસમાં, કારણ કે પી.સી. અધિનિયમની કલમ ૧૩(૨) હેઠળનો ગુનો (લોકપાલ અને લોકાયુક્ત અધિનિયમ, ૨૦૧૩ દ્વારા સુધારાયેલ મુજબ) એવી કેદથી દંડનીય છે જે ૧૦ વર્ષ સુધી વિસ્તરી શકે છે, તેથી સંહિતાની કલમ ૧૬૭(૨)(એ)(૧) ની જોગવાઈઓ લાગુ પડશે અને ફરિયાદ પક્ષે સંહિતાની કલમ ૧૬૭(૨)(એ)(૨) હેઠળની સાઠ દિવસની અવધિમાં આરોપપત્ર દાખલ ન કરવાના વ્યતિરેકે આરોપી જામીન મેળવવા હકદાર નથી. વડી અદાલતે ગુણદોષના આધારે પણ તેને જામીન આપવા યોગ્ય

કેસ ગણ્યો નહોતો.

૬. ત્યારબાદ, ૨૪.૦૧.૨૦૧૭ના રોજ, પોલીસે અપીલકર્તા અને અન્ય સહ-આરોપીઓ વિરુદ્ધ પી.સી. અધિનિયમની કલમો ૭, ૧૩(એલ)(એ)(બી)(ડી) અને ૧૩(૨) તથા ભારતીય દંડ સંહિતા (આઈ.પી.સી.)ની કલમો ૧૨૦બી, ૪૨૦, ૪૬૨, ૪૬૮, ૪૭૧, ૪૭૭(એ), ૨૦૧ હેઠળના ગુનાઓ બાબતે એફ.આઈ.આર. ક્રમાંક ૮૩૬ ઓફ ૨૦૧૭માં આરોપપત્ર દાખલ કર્યું. આરોપપત્ર દાખલ થયા પછી, અપીલકર્તાએ જામીન મેળવવા માટે ગુવાહાટી વડી અદાલત સમક્ષ જામીન અરજી ક્રમાંક ૧૩૬ ઓફ ૧૭૦૭ દાખલ કરી હતી on•c ૨૦૦૧) s sec ૩૪

ગુણદોષના આધારે. આ જામીન અરજી પણ ૧૩.૨.૨૦૧૭ના રોજ નામંજૂર કરવામાં આવી. વડી અદાલતના તા. ૧૧.૧.૧૭૦૭ અને ૧૩.૨.૨૦૧૭ના આ બે આદેશોને આ હાલની અપીલોમાં આ અદાલત સમક્ષ પડકારવામાં આવ્યા છે.

૭. અપીલકર્તા તરફથી વરિષ્ઠ વકીલ શ્રી અભિષેક મનુ સિંઘવી અને આસામ રાજ્ય તરફથી વરિષ્ઠ વકીલ શ્રી મુકુલ રોહતગીને સાંભળ્યા.

૮. અપીલકર્તાના વિદ્વાન વકીલ દ્વારા રજૂ કરવામાં આવેલ મુખ્ય દલીલ એ છે કે તપાસ એજન્સીએ સાઠ દિવસની અંદર આરોપપત્ર દાખલ કરવામાં કરેલી કસૂરને કારણે આરોપીને સંહિતાની કલમ ૧૬૭(૨)ની જોગવાઈ મુજબ મુક્ત કરવામાં આવવાનો હક પ્રાપ્ત થાય છે. એવી દલીલ કરવામાં આવી છે કે જે

ગુનાઓ બાબતે આરોપી વિરુદ્ધ આરોપપત્ર દાખલ કરવામાં આવ્યું છે, તે માટેની મહત્તમ સજા સાત વર્ષ છે. પી.સી. અધિનિયમમાં લોકપાલ અને લોકાયુક્ત અધિનિયમ, ૨૦૧૩ દ્વારા મુખ્યત્વે કેટલાક ગુનાઓ માટેની સજામાં વધારો કરીને સુધારો કરવામાં આવ્યો હતો, જે ગુનાઓની તપાસ અને અભિયોજન લોકપાલ અથવા લોકાયુક્ત દ્વારા કરવામાં આવવાની હતી. વિદ્વાન વકીલ રજૂ કરે છે કે લોકપાલ અને લોકાયુક્ત અધિનિયમ, ૨૦૧૩ દ્વારા પી.સી. અધિનિયમ, ૧૯૮૮માં કરવામાં આવેલ એવો સુધારો સામાન્ય વિશેષ અદાલતો દ્વારા ચલાવાતા ગુનાઓના સંદર્ભમાં માન્ય ન હતો. વધુમાં એવી દલીલ કરવામાં આવી કે, ધારો કે અધિનિયમમાં સુધારો થયો હોય અને પી.સી. અધિનિયમની કલમ ૧૩(૨) હેઠળના ગુનાની સજામાં સુધારો કરીને મહત્તમ સજા દસ વર્ષ સુધી વિસ્તૃત કરવામાં આવી હોય, તો પણ તપાસ એજન્સી માટે આરોપપત્ર સાથે દિવસની અંદર દાખલ કરવું આવશ્યક હતું, અને તેવી કસૂર થવા પર આરોપી સંહિતાની કલમ ૧૬૭(૨) હેઠળ જામીન મેળવવા હકદાર બને. તેમણે આ અદાલતના રાજીવ ચૌધરી વિ. રાજ્ય (એન.સી.ટી.) ઓફ દિલ્હી (ઉપરોક્ત) ના કેસમાં આપેલ નિર્ણય પર આધાર મૂક્યો, જેમાં અદાલતે ઠરાવ્યું હતું કે ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૩૮૬ હેઠળનો, જેમાં દસ વર્ષ સુધીના કારાવાસની સજા નિર્ધારિત છે, એવો ગુનો હોય ત્યારે આરોપપત્ર સાથે દિવસની અંદર દાખલ કરવું આવશ્યક હતું.

૯. શ્રી મુકુલ રોહતગીએ દલીલ કરી હતી કે લોકપાલ અને લોકાયુક્ત અધિનિયમ, ૨૦૧૩ દ્વારા પી.સી. અધિનિયમ ૧૯૮૮ માં સુધારો કરવાની

સંસદની સત્તા પર પ્રશ્ન ઉઠાવી શકાય તેમ નથી. તેમણે વધુમાં રજૂ કર્યું હતું કે કિરણ કલટેન્ડર અસરી વિ. હરિયાણા રાજ્યના મામલામાં આ અદાલતે સ્વીકાર્યા મુજબ, આ સુધારો ૧૬.૧.૨૦૧૪ થી અમલમાં આવ્યો હતો. ૨ સંદર્ભ ભુપિન્દર સિંહ અને અન્ય વિ. જર્નેલ સિંહ અને અનોથઝેઈડ ના મામલાનો પણ આપવામાં આવ્યો છે, તે રજૂ કરવા માટે કે, જ્યારે લઘુત્તમ તેમજ મહત્તમ સજાઓ લાદી શકાય તેવી હોય, ત્યારે માત્ર લઘુત્તમ સજાઓ જ લાદી શકાય અને મહત્તમ સજા લાદી શકાતી નથી એવું કહી શકાય નહીં. પુનરોચ્ચાર કરતાં ૨ સી૨૦૧૬) ૧ સેક એસ૧એસ વડી અદાલત દ્વારા આપવામાં આવેલા તર્કના

અનુસંધાને, તેમણે વધુમાં દલીલ કરી કે, વર્તમાન કેસમાં, આરોપીએ માત્ર નિયમિત જામીન માટે સંહિતાની કલમ ૪૩૯ હેઠળ વડી અદાલતનો આશરો લીધો હતો, જેમાં સાઠ દિવસની અંદર આરોપપત્ર દાખલ ન કરવામાં આવવાને આધારે ડિફોલ્ટ જામીનનો કોઈ આધાર અરજીમાં લેવામાં આવ્યો નહોતો. માત્ર દલીલો દરમિયાન જ, કલમ ૧૬૭(૨)ના પાલન ન થવાનો આધાર વડી અદાલત સમક્ષ વકીલ દ્વારા લેવામાં આવ્યો હતો. તેમણે દલીલ કરી કે તપાસ પૂર્ણ કરીને આરોપપત્ર દાખલ કરવામાં થયેલી ચુકના આધારે જામીન મેળવવા માટે સંહિતાની કલમ ૧૬૭(૨) હેઠળ નિર્ધારિત પ્રક્રિયા સાથે આ સુસંગત કહેવાઈ શકે નહીં. વધુમાં, કારણ કે આરોપપત્ર ૨૪.૦૧.૨૦૧૭ના રોજ દાખલ કરવામાં આવ્યું, તેથી હવે તેવા રાહતનો તેને હક રહ્યો નથી. ગુણદોષના આધારે દલીલ કરવામાં આવી કે આ જામીન આપવા યોગ્ય કેસ નથી.

૧૦. પ્રારંભમાં, એવું જણાવવું યોગ્ય રહેશે કે આરોપીની તરફથી રજૂઆત કરનાર વકીલ દ્વારા લેવામાં આવેલી આ દલીલ કે લોકપાલ અને લોકાયુક્ત અધિનિયમ, ૨૦૧૩ દ્વારા ભ્રષ્ટાચાર નિવારણ અધિનિયમ, ૧૯૮૮માં કરવામાં આવેલ સુધારો અમલમાં મૂકવામાં આવ્યો નથી, તે ટકી રહેવા યોગ્ય નથી. આ સુધારો ૧૬.૦૧.૨૦૧૪થી અમલમાં મૂકવામાં આવ્યો છે, જે આ અદાલતે કિરણ ચંદર આસરી વિ. સ્ટેટ ઓફ હરિયાણા (સુપ્રા) ના મામલામાં સ્પીકાર્થું છે. લોકપાલ અને લોકાયુક્ત અધિનિયમ, ૨૦૧૩ દ્વારા ભ્રષ્ટાચાર નિવારણ અધિનિયમ, ૧૯૮૮ની જોગવાઈમાં સુધારો કરવાની સંસદની સત્તા સામેનો પડકાર ન તો સમર્થિત કરવામાં આવ્યો છે અને ન તો તેનો આગળ દબાણ કરવામાં આવ્યું છે, અને તેથી તે નામંજૂર કરવામાં આવવા યોગ્ય છે.

૧૧. આ અપીલોમાં અમારી વિચારણા માટે ઊભા થતા ત્રણ મુખ્ય પ્રશ્નો નીચે મુજબ છે:

૧. શું એવા ગુનાના મામલે, જેમાં લાદી શકાય તેવી સજા દસ વર્ષ સુધી વિસ્તરી શકે, આરોપી ફોજદારી કાર્યવાહી સંહિતાની કલમ ૧૬૭(૨) હેઠળ જામીન મેળવવા હકદાર છે

તપાસ એજન્સીની તરફથી સાઠ દિવસની અંદર આરોપપત્ર દાખલ ન કરવા બાબતે થયેલ બેદરકારીને કારણે ૧૯૭૩?

૨. શું અપીલકર્તા સંહિતાની કલમ ૧૬૭(૨) હેઠળ ડિફોલ્ટ જામીન મેળવવા હકદાર છે, ભલે તેણે મેજિસ્ટ્રેટ (અથવા વિશેષ

ન્યાયાધીશ) સમક્ષ સંહિતાની કલમ ૧૬૭(૨) હેઠળ કોઈ અરજી (મૌખિક અથવા લેખિત) કરી ન હોય, પરંતુ તેના બદલે વડી અદાલત સમક્ષ સંહિતાની કલમ ૪૩૯ હેઠળ દાખલ કરાયેલી બાકી નિયમિત જમીન અરજીમાં કોઈ લેખિત અરજીઓ વિના માત્ર મૌખિક રીતે દલીલ કરી હોય?

મુદ્દો. શું અપીલકર્તા ગુણાવલોકનના આધારે જમીન મેળવવા હકદાર છે?

પ્રશ્ન ૧ નો જવાબ:

૧૨. આ પ્રશ્નનો જવાબ આપવા માટે, હું સંહિતાની કલમ ૧૬૭(૨) (એ) હેઠળની જોગવાઈનો ઇતિહાસ સંક્ષેપમાં રજૂ કરીશ. પૂર્વવર્તી ફોજદારી કાર્યવાહી સંહિતા, ૧૮૯૮ માં, તપાસકર્તા એજન્સી દ્વારા નિર્ધારિત સમયમર્યાદામાં આરોપપત્ર દાખલ ન કરવામાં આવે તેવા ત્રુટિના આધારે જમીન મંજૂર કરવાની આવી કોઈ જોગવાઈ ન હતી. ફોજદારી કાર્યવાહી સંહિતા, ૧૮૯૮ ના સ્થાને ફોજદારી કાર્યવાહી સંહિતા, ૧૯૭૩ અમલમાં મૂકવામાં આવી ત્યારે એવું માનવામાં આવ્યું કે ગુનાઓની તપાસ સમયબદ્ધ રીતે થવી જોઈએ, જેથી ત્વરિત ન્યાય મળી શકે અને તપાસ લંબિત હોવા દરમિયાન કસ્ટડીમાં રિમાન્ડ કરાયેલા આરોપીઓના જીવન અને સ્વાતંત્ર્યનું રક્ષણ થઈ શકે. તેથી ફોજદારી કાર્યવાહી સંહિતા, ૧૯૭૩ માં કલમ ૧૬૭(૨) (એ) ની જોગવાઈનો સમાવેશ કરવામાં આવ્યો, જેમાં તપાસકર્તા એજન્સી દ્વારા રિમાન્ડના સાઠ દિવસની અંદર આરોપપત્ર દાખલ ન કરવામાં આવે તે

ત્રુટિના આધારે આરોપીને જામીન મેળવવાનો હકદાર બનાવવામાં આવ્યો. તે બાદ, વર્ષ ૧૯૭૮ માં, ફોજદારી કાર્યવાહી સંહિતા (સુધારા) અધિનિયમ, ૧૯૭૮ (અધિનિયમ ૪૫ નો ૧૯૭૮) પસાર કરવામાં આવ્યો, જેના દ્વારા ફોજદારી કાર્યવાહી સંહિતા, ૧૯૭૩ માં અનેક સુધારા કરવામાં આવ્યા. એવો જ એક સુધારો કલમ ૧૬૭(૨)(એ) ની પરંતુ જોગવાઈમાં વર્ગીકરણરૂપ હતો, જેના દ્વારા મૃત્યુદંડ, આજીવન કેદ અથવા દસ વર્ષથી ઓછા ન હોય તેવી મુદતની કેદથી દંડનીય કેસોમાં નેવ્વાં દિવસ સુધીની અટકાયતને અધિકૃત કરવામાં આવી; અને જ્યાં તપાસ અન્ય ગુનાઓ સંબંધિત હોય ત્યાં સાઠ દિવસ સુધીની અટકાયતને અધિકૃત કરવામાં આવી.

૧૩. સંહિતાની સુધારેલ અને વર્તમાન સ્થિતિમાં આવેલી કલમ ૧૬૭ (૨) નો પાઠ નીચે પુનઃઉત્પાદિત કરવામાં આવે છે:

"૧૬૭- જ્યારે તપાસ ચોવીસ કલાકમાં પૂર્ણ કરી શકાતી ન હોય ત્યારે અનુસરવાની પ્રક્રિયા.

(૧) એક્સ એક્સ એક્સ એક્સ એક્સ એક્સ એક્સ એક્સ એક્સ એક્સ

(૨) એક્સએક્સએક્સએક્સએક્સએક્સએક્સએક્સએક્સએક્સએક્સ

પરંતુ શરતે કે-

. . . .

(એ) મેજિસ્ટ્રેટ પોલીસની કસ્ટડી સિવાય અન્ય રીતે, પંદર દિવસની અવધિ પછી પણ, આરોપી વ્યક્તિની અટકાયતને અધિકૃત કરી શકે છે, જો તે એવું કરવા માટે પૂરતા આધાર અસ્તિત્વમાં છે તેવી સંતોષ

પામે; પરંતુ કોઈ પણ મેજિસ્ટ્રેટ આ અનુચ્છેદ હેઠળ આરોપી વ્યક્તિની કસ્ટડીમાં અટકાયતને કુલ મળીને નીચે મુજબની અવધિથી વધુ માટે અધિકૃત કરશે નહીં—

(૧) નવ્વાં દિવસ, જ્યાં તપાસ મૃત્યુદંડ, આજીવન કારાવાસ અથવા દસ વર્ષથી ઓછા ન હોય તેવી અવધિના કારાવાસથી દંડનીય ગુનાને સંબંધિત હોય~

(૨) સાઠ દિવસ, જ્યાં તપાસ કોઈ અન્ય ગુના સાથે સંબંધિત હોય."

૧૪. વર્તમાન મામલામાં ઊભો થતો પ્રશ્ન એ છે કે જે ગુનો એવી કેદની સજાથી દંડનીય છે, જેના માટેની અવધિ દસ વર્ષ સુધી વિસ્તરી શકે, તેવા ગુનામાં રિમાન્ડની તારીખથી સાઠ દિવસની અંદર આરોપપત્ર દાખલ ન કરવામાં આવ્યાના મૂળભૂત અભાવે, આરોપી જામીન પર મુક્ત થવાનો હકદાર બનશે કે કેમ. આરોપી તરફના વિદ્વાન વકીલે રાજીવ કિલચૌધરી (ઉપરોક્ત) ના કેસ પર આધાર મુક્યો છે, જેમાં આ અદાલતની વિભાગીય ખંડપીઠ ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૩૮૬ હેઠળના એવા ગુનામાં, જે દસ વર્ષ સુધી વિસ્તરી શકે તેવી કેદની સજાથી દંડનીય છે, કાયદેસરની અટકાયતની અનુમત્ય અવધિ અંગે વિચારણા કરી રહી હતી.

૧૫. રાજીવ ચૌધરી (ઉપરોક્ત) માં એવું અવલોકન કરવામાં આવ્યું છે કે માત્ર ત્યારે જ, જ્યારે નિર્ધારિત લઘુત્તમ સજા દસ વર્ષની કેદ કે તેથી વધુ હોય, તપાસ પૂર્ણ કરવાની આવશ્યકતા નવ્વાણું દિવસ સુધી વિસ્તરી શકે. પરંતુ મારા મતે, જ્યારે સંહિતાની કલમ ૧૬૭(૨) માં સુધારો કરવામાં

આવ્યો, ત્યારે ભારતીય દંડ સંહિતામાં ગુનાઓની એવી કોઈ શ્રેણી નહોતી જેમાં આજીવન કેદની વૈકલ્પિક નિર્ધારિત સજા વિના, ૧૯૭૮ માં દસ વર્ષની કેદની લઘુત્તમ સજા ફરમાવવી આવશ્યક હતી. ઉદાહરણ તરીકે: ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમો ૧૨૧એ, ૧૨૨, ૧૨૮, ૧૩૧, ૧૮૪, ૩૦૪ (ભાગ ૧), ૩૧૩, ૩૧૪, ૩૨૬, ૩૨૯, ૩૭૧, ૩૯૪, ૩૯૫, ૪૦૯, ૪૧૨, ૪૧૩, ૪૩૬, ૪૪૯, ૪૫૦, ૪૫૯, ૪૬૦ હેઠળ દંડનીય ગુનાઓ માટે આજીવન કેદની સજાનો પણ ઉપબંધ છે, અને તેથી “અથવા દસ વર્ષથી ઓછી ન હોય તેવી અવધિ માટેની કેદ” એવી અભિવ્યક્તિ ઉપરોક્ત શ્રેણીના કેસોમાં સંહિતાની કલમ ૧૬૭(૨) ના હેતુઓ માટે કોઈ નિર્ધારણ કરવામાં મદદરૂપ થતી નથી, કારણ કે આજીવન કેદની વૈકલ્પિક સજા તો તે જ કલમમાં પહેલેથી આવરી લેવામાં આવી છે. તે જ રીતે, કલમો ૧૩૨, ૩૦૫ અને ૩૯૬ હેઠળના ગુનાઓ માટે મૃત્યુદંડ અથવા આજીવન કેદની સજા પણ નિર્ધારિત છે. મારા મત મુજબ, જો વિધાનમંડળનો આશય તેવા ગુનાઓને બહાર રાખવાનો હોત જેમાટે લઘુત્તમ કેદ દસ વર્ષની હતી, તો તે “અથવા દસ વર્ષથી વધુ અવધિ માટેની કેદ” એવા શબ્દોનો ઉપયોગ કરી શક્યું હોત. તેથી, જ્યાં ફરમાવી શકાય તેવી મહત્તમ સજા દસ વર્ષની હોય એવા કેસોને નવ્વાણું દિવસની અવધિ આવરી લેતી નથી, એવો તર્ક સ્વીકારી શકાય તેમ નથી. અહીં એ ઉલ્લેખ કરવો પણ સંબંધિત છે કે રાજીવ ચૌધરી કેસ (ઉપરોક્ત) ના નિષ્કર્ષમાં કંઈક ગૂંચવણ જણાય છે, જેમાં તે કેસનો અપીલકર્તા રાજીવ ચૌધરી આરોપી હતો, અને તેણે હકીકતમાં દિલ્લી વડી

અદાલત દ્વારા ક્રિ.એમ્.(એમ્.) નં. ૨૫૩૨ ઓફ ૧૯૯૯ માં આપવામાં આવેલા નિર્ણયને પડકારીને આ અદાલતનો અભિગમ કર્યો હતો (જે ૨૦૦૧ ક્રિ. એલ્. જે. ૨૦૨૩ માં અહેવાલિત છે), જેમાં વડી અદાલતે એવું ઠરાવ્યું હતું કે ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૩૮૬ હેઠળના ગુનામાં, જે માટે દસ વર્ષ સુધી વિસ્તરી શકે તેવી કેદની સજા હતી, આરોપી કર્ટડીમાં સાઠ દિવસ પૂર્ણ થતાં જામીન મેળવવાનો હકદાર ન હતો. જો આ અદાલતનો તે કેસમાં એવો અભિપ્રાય હોત કે ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૩૮૬, કલમ ૧૬૭(૨)(એ) (૧) હેઠળ આવરી લેવામાં આવતી નથી, તો અપીલ મંજૂર કરવામાં આવી હોત, પરંતુ હકીકતમાં આરોપીની અપીલ આ અદાલતે નામંજૂર કરી હતી.

૧૬. બ્લ૧૧૧પિન્દર સિંહ વિ. જગ્નૈલ સિંહ (ઉપરોક્ત) ના કેસમાં, આ અદાલત સમક્ષ એ પ્રશ્ન ઉપસ્થિત થયો હતો કે ભારતીય દંડ સંહિતા ની કલમ ૩૦૪બી હેઠળના ગુનાના કેસમાં આરોપપત્ર દાખલ કરવામાં નિષ્ફળતા થવા પર આરોપીને કયા ગાળામાં હકસર જામીન મળવા પાત્ર બનશે. કલમ ૩૦૪બી હેઠળનો ગુનો ઓછામાં ઓછી સાત વર્ષની કેદથી દંડનીય છે, પરંતુ તે આજીવન કેદ સુધી વિસ્તરી શકે છે. કલમ ૩૦૪બી ભારતીય દંડ સંહિતા હેઠળના ગુનાના કેસમાં ચલાન દાખલ કરવાની પરવાનગીપાત્ર અવધિ નવ્વાણું દિવસ છે, એવું ઠરાવતાં અદાલતે અવલોકન કર્યું હતું કે પરંતુકમાં ઉપયોગમાં લેવામાં આવેલ મહત્વપૂર્ણ શબ્દ "દંડનીય" છે. અને કારણ કે આજીવન કેદ દંડનીય સજા હતી, તેથી કલમ ૩૦૪બી ભારતીય દંડ સંહિતા હેઠળના ગુનામાં ચલાન દાખલ કરવાની પરવાનગીપાત્ર

અવધિ નવ્વાણું દિવસ ગણવામાં આવી હતી. આપું ઠરાવતાં અદાલતે નીચે મુજબ અવલોકન કર્યું હતું:

જ્યાં લઘુત્તમ અને મહત્તમ સજા બંને નિર્ધારિત કરવામાં આવેલી હોય, ત્યાં કેસોના તથ્યોને આધારે બંને લાદી શકાય તેવી હોય છે. દોષિત ઠરાવ નોંધ્યા પછી, યોગ્ય સજા લાદવાનું કાર્ય અદાલતનું છે. તેથી, માત્ર લઘુત્તમ સજા જ લાદી શકાય અને મહત્તમ સજા લાદી ન શકાય, એવું સ્વીકારી શકાય નહીં. માત્ર એટલા માટે કે લઘુત્તમ સજાની જોગવાઈ કરવામાં આવી છે, તેનો અર્થ એવો થતો નથી કે લાદી શકાય તેવી સજા માત્ર લઘુત્તમ સજા જ છે

(ભાર મૂકવામાં આવ્યો છે)

૧૭. સંહિતાની કલમ ૧૬૭(૨)(એ)(૧) માં આવેલા "દસ વર્ષથી ઓછી નહીં" શબ્દોના ઉપયોગને કારણે આ જોગવાઈના અર્થઘટનમાં મુખ્ય અનિશ્ચિતતા ઊભી થાય છે. આ જોગવાઈમાં થયેલા સુધારાના વિધાનપ્રાર્થો "દસ વર્ષથી ઓછી નહીં" આ અભિવ્યક્તિ પર ખાસ પ્રકાશ પાડતા નથી. પરંતુ રાજ્યસભામાં આ સુધારા અંગે થયેલી ટીકા-ટિપ્પણીનો જવાબ આપતાં, ગૃહ મંત્રાલયના તે વખતના રાજ્યમંત્રી – શ્રી એસ.ડી. પટેલ, જેમણે આ વિધેયક બંને ગૃહોમાં રજૂ કર્યું હતું, તેમણે નીચે મુજબનું નિવેદન કર્યું હતું, જે નવ્વાં દિવસોની શ્રેણીમાં સમાવેશ કરવાનો આશય રાખવામાં આવેલા કેસોના પ્રકારોને સમજવામાં અમારી મદદ કરી શકે છે. તે નિવેદન નીચે મુજબ છે:

"પછી, સર, કલમ ૧૬૭ સામે ઘણી ટીકા કરવામાં આવી છે કે તપાસ ૬૦ દિવસની અંદર કેમ પૂર્ણ થતી નથી. કોઈ વ્યક્તિને જામીન પર મુક્ત કરવાની જોગવાઈ છે. આપણે તેને ત્રીસ દિવસથી કેમ વધારવા માગીએ છીએ? અમે બે વર્ગો બનાવ્યા છે. નવ્વાં દિવસો તેવા કિસ્સાઓમાં લાગુ પડે છે જ્યાં તપાસ એવા ગુનાને સંબંધિત હોય જે માટે મૃત્યુદંડની સજા નિર્ધારિત છે, – મૃત્યુદંડપાત્ર આઠ ગુનાઓ છે – આજીવન કેદ – આજીવન કેદપાત્ર ૪૮ ગુનાઓ છે – અથવા દસ વર્ષથી ઓછી ન હોય એવી અવધિની કેદ અને આવી સજાપાત્ર ૩૬ ગુનાઓ અમારી પાસે છે. માત્ર એવા જ કિસ્સાઓમાં, જે સ્વરૂપે જટિલ હોય, તપાસમાં વધુ સમય લાગે છે. આવી પ્રકારની તપાસ પૂર્ણ કરવા માટે, અન્ય રાજ્યોમાં પણ જવું પડે છે. આ અમારો અનુભવ રહ્યો છે ... "૪

૧૮. જો આપણે ઉપરોક્ત નિવેદનમાં ઉલ્લેખિત ૮, ૪૮ અને ૩૬ આ આંકડાઓ પર નજર કરીએ, તો ગુનાઓને વર્ગીકૃત કરવામાં વિધાનમંડળનો આશય શું હતો તે આપણે નિષ્કર્ષરૂપે જાણી શકીએ. દંડ પ્રક્રિયા સંહિતા, ૧૯૭૩ ની પ્રથમ અનુસૂચિ (જેમ તે ૧૯૭૮ માં અસ્તિત્વમાં હતી) ને ભારતીય દંડ સંહિતાના સમગ્ર ભાગ સાથે વાંચતા, એવું જણાય છે કે મૃત્યુદંડથી દંડનીય એવા "આઠ" કેસો આ હતા—કલમો ૧૨૧, ૧૩૨, ૧૯૪(ભાગ ૨), ૩૦૨, ૩૦૩ (૨૬ કરવામાં આવેલ), ૩૦૫, ૩૦૭. ઈ (ભાગ ૩), ૩૯૬ ભારતીય દંડ સંહિતા; આજીવન કારાવાસથી દંડનીય એવા અડતાલીસ ગુનાઓ આ હતા—

કલમો ૧૨૧એ, ૧૨૨, ૧૨૪એ, ૧૨૫, ૧૨૮, ૧૩૦, ૧૩૧, ૧૯૪ (ભાગ ૧), ૨૨૨, ૨૨૫ (ભાગ ૫), ૨૩૨, ૨૩૮, ૨૫૫, ૩૦૪ (ભાગ ૧), ૩૦૭ (ભાગ ૨), ૩૧૧, ૩૧૩, ૩૧૪ (ભાગ ૨), ૩૨૬, ૩૨૯, ૩૬૩એ (ભાગ ૨), ૩૬૪, ૩૭૧, ૩૭૬, ૩૭૭, ૩૮૮ (ભાગ ૨), ૩૮૯ (ભાગ ૨), ૩૯૪, ૩૯૫, ૪૦૦, ૪૦૯, ૪૧૨, ૪૧૩, ૪૩૬, ૪૩૭, ૪૩૮, ૪૪૯, ૪૫૯, ૪૬૦, ૪૬૭, ૪૭૨, ૪૭૪ (ભાગ ૨), ૪૭૫, ૪૭૭, ૪૮૯એ, ૪૮૯બી, ૪૮૯ડી અને ૫૧૧ (ભાગ ૧) ભારતીય દંડ સંહિતા; અને છત્રીસ ગુનાઓનો ઉલ્લેખ કલમો ૧૧૯ (ભાગ ૨), ૧૨૩, ૨૩૫ (ભાગ ૨), ૨૪૦, ૨૫૧, ૩૦૪ (ભાગ ૨), ૩૦૬, ૩૦૭ (ભાગ ૧), ૩૧૪, ૩૧૫, ૩૧૬, ૩૨૭, ૩૨૮, ૩૩૧, ૩૩૩, ૩૬૩એ (ભાગ ૧), ૩૬૬, ૩૬૬એ, ૩૬૬બી, ૩૬૭, ૩૭૨, ૩૭૩, ૩૮૨, ૩૮૬, ૩૮૮ (ભાગ ૧), ૩૮૯ (ભાગ ૧), ૩૯૨ (ભાગ ૧), ૩૯૯, ૪૩૭, ૪૩૯, ૪૫૦, ૪૫૪ (ભાગ ૨), ૪૫૫, ૪૯૩ અને ૪૯૫ ભારતીય દંડ સંહિતા ને કરે છે.

૧૯. તેમના ભાષણમાં, તે સમયના માનનીય રાજ્ય પ્રધાનશ્રીએ રાજ્યસભાની ચર્ચાઓ, ભાગ સીવીઆઈઆઈ, ક્રમાંક ૧૩-૨૫, ૬ થી ૨૫ ડિસેમ્બર ૧૯૭૮, (૬" ડિસેમ્બર), પૃષ્ઠ ૨૦૩માં ઉલ્લેખિત આઠ, અડતાલીસ અને છત્રીસ આંકડાઓનું અવલોકન કરવાથી.

ગૃહ બાબતોનું મંત્રાલય, શ્રી એસ.ડી. પટેલ, મેં પૂર્વવર્તી પરિચ્છેદમાં જે ઉલ્લેખ કર્યો છે તેના પ્રકાશમાં દર્શાવે છે કે માનનીય મંત્રીએ જે કેસો વિશિષ્ટ સજાથી "દંડનીય" હોય છે તેમને એક અલગ વર્ગ તરીકે વર્ગીકૃત કર્યા હતા. તેમના

આંકડાશાસ્ત્ર દર્શાવે છે કે તેમણે મૃત્યુદંડથી દંડનીય કેસોને એક સમૂહમાં વર્ગીકૃત કર્યા હતા, આજીવન કેદથી દંડનીય કેસોને બીજા સમૂહમાં વર્ગીકૃત કર્યા હતા અને દસ વર્ષ સુધીની કેદથી દંડનીય કેસોને ત્રીજા સમૂહમાં વર્ગીકૃત કર્યા હતા. તેમણે જે સંદર્ભ આપ્યો હતો

સંહિતાની કલમ ૧૬૭(૨)(એ)(૧) માં આવેલ "દસ વર્ષથી ઓછા ન હોય તેવી કેદ" ની શ્રેણીમાં આવતાં ૩૬ કેસો હકીકતમાં એવા ગુનાઓ હતાં કે જેમાં દંડ તરીકે એવી અવધિની કેદ નિર્ધારિત હતી જે દસ વર્ષ સુધી લંબાઈ શકે. આગળ એમ પણ અનુમાનિત થઈ શકે છે કે, જ્યારે તેમણે જણાવ્યું હતું કે " ... અથવા દસ વર્ષથી ઓછા ન હોય તેવી અવધિ માટેની કેદ અને અમારી પાસે આવી સજાપાત્ર ૩૬ ગુનાઓ છે ... ", ત્યારે તેમણે એવા ગુનાઓનો ઉલ્લેખ કર્યો હતો જેમાં દસ વર્ષની કેદ પણ લાદી શકાય તેવી સજા હતી.

૨૦. ઉપરોક્ત સમાનતામાંથી, મારો મત એવો છે કે વિધાનમંડળનો આશય એવો હતો કે જો કોઈ ગુનો દસ વર્ષ સુધીની કારાવાસની સજાપાત્ર હોય, તો તે સંહિતાની કલમ ૧૬૭(૨)(એ)(૧) ની જોગવાઈમાં આવે છે, અને તપાસ માટે અનુમત્ય અવધિ નવ્વાણું દિવસની હોય છે. તપાસ માટેની અનુમત્ય સમયમર્યાદા સાથે દિવસથી વધારીને નવ્વાણું દિવસ કરવાની વિધાનમંડળની મનશા એ છે કે તેમાં એવા ગુનાઓનો સમાવેશ થાય જેમાં ફરમાવી શકાય તેવી સજા ઓછામાં ઓછી દસ વર્ષ અથવા તેથી વધુ હોય. તેથી, ઉપર ચર્ચા મુજબ, યદ્યપિ "દસ વર્ષથી ઓછી નહીં" એવો શબ્દપ્રયોગ તેમાં ઉપયોગમાં લેવાયો છે

સંહિતાની કલમ ૧૬૭(૨)(એ)(૧) એ કેટલીક અસ્પષ્ટતા ઊભી કરી છે; વિધાનમંડળનો વાસ્તવિક આશય એવો જણાય છે કે તેવા તમામ ગુનાઓનો તેમાં સમાવેશ થાય છે જેમાં દસ વર્ષ સુધી લંબાઈ શકે તેવી કેદ સજારૂપે ફટકારી શકાય. અન્ય શબ્દોમાં કહીએ તો, જે ગુનાઓમાં સજા દસ વર્ષની કેદ સુધી લંબાઈ શકે છે, તેમાં આરોપપત્ર દાખલ કરવાની અનુમત્ય અવધિ નવ્વાં દિવસની રહેશે, અને માત્ર નવ્વાં દિવસની અવધિ પૂર્ણ થયા પછી જ, આરોપપત્ર દાખલ ન કરવાના કારણે પ્રતિવાદીને વ્યતિક્રમથી જામીન મેળવવાનો અધિકાર પ્રાપ્ત થશે. (હાલના કેસમાં, સ્વીકાર્ય રીતે આરોપપત્ર નવ્વાં દિવસની અંદર દાખલ કરવામાં આવ્યું છે). હું વધુમાં ઉમેરું છું કે "દસ વર્ષથી ઓછી નહીં" એવા પ્રયોગને કારણે અર્થઘટનમાં અસ્પષ્ટતા ઊભી થઈ છે, તેથી વિધાનમંડળે યોગ્ય શબ્દોનો ઉપયોગ કરીને પોતાનો આશય સ્પષ્ટ કરવો એ શ્રેષ્ઠ માર્ગ રહેશે.

પ્રશ્ન ૨ નો ઉત્તર:

૨૧. બીજો મુદ્દો, જેને વિચારવા જરૂરી છે, એ છે કે શું અપીલકર્તા સંહિતાની કલમ ૧૬૭(૨) હેઠળ કાયદેસર જામીન મેળવવાનો હકદાર છે, જ્યારે તેણે આરોપપત્ર દાખલ થાય તે પહેલાં મેજિસ્ટ્રેટ (અથવા વિશેષ ન્યાયાધીશ) સમક્ષ સંહિતાની કલમ ૧૬૭(૨) હેઠળ કોઈ અરજી કરી નથી. કેસનો અભિલેખ દર્શાવે છે કે અપીલકર્તાની ધરપકડ ૪.૧૧.૨૦૧૬ના રોજ કરવામાં આવી હતી અને તેને ૫.૧૧.૨૦૧૬ના રોજ મેજિસ્ટ્રેટ સમક્ષ રજૂ કરવામાં આવ્યો હતો, અને તેને પ્રથમ વખત

કસ્ટડીમાં રિમાન્ડ કરવામાં આવ્યો હતો. આરોપપત્ર દાખલ કરવા માટેની સાઠ દિવસની અવધિ ૦૪.૦૧.૨૦૧૭ના રોજ પૂર્ણ થઈ હતી. આરોપપત્ર ૨૪.૧.૨૦૧૭ના રોજ દાખલ કરવામાં આવ્યું હતું. પ્રારંભમાં અપીલકર્તાએ સેશન્સ કોર્ટ સમક્ષ નિયમિત જમીન માટે અરજી કરી હતી, જે ૨૦.૧૨.૨૦૧૬ના રોજ નકારી કાઢવામાં આવી હતી. તે પછી તેણે ગુવાહાટી વડી અદાલત સમક્ષ સંહિતાની કલમ ૪૩૯ હેઠળ જમીન માટે અરજી ક્રમાંક ૨૩/૨૦૧૭ કરી હતી. આ જમીન અરજીનો નિકાલ ૧૧.૦૧.૨૦૧૭ના રોજ કરવામાં આવ્યો હતો, જે ધરપકડના સાઠ દિવસ બાદનો, પરંતુ આરોપપત્ર દાખલ થાય તે પહેલાનો સમય હતો. આ જમીન અરજીનું અવલોકન કરતાં સ્પષ્ટ થાય છે કે આ અરજી સંહિતાની કલમ ૪૩૯ હેઠળ ગુણદોષના આધારે નિયમિત જમીન માટે કરવામાં આવી હતી, અને સંહિતાની કલમ ૧૬૭ હેઠળના કાયદેસર હકનો દાવો કરીને જમીન મેળવવા માટે નહોતી. જમીન અરજીમાં લેવાયેલા કોઈપણ આધારમાં અપીલકર્તાએ આરોપપત્ર દાખલ ન થવાના પરિણામે ડિફોલ્ટ જમીન માટે પ્રાર્થના કરી નથી. રજૂ કરાયેલા બધા આધાર ગુણદોષ પર આધારિત છે. પ્રાર્થના પણ નિયમિત જમીન માટે જ છે. એવું જણાય છે કે, સુનાવણીના સમય પહેલાં, અપીલકર્તાના વકીલે સમજ્યું હતું કે આરોપીને કલમ ૧૬૭(૨) હેઠળ ડિફોલ્ટ જમીનનો હક હતો અને તેણે વડી અદાલતમાં મૌખિક દલીલો દરમિયાન એવો દાવો કર્યો હતો કે આરોપપત્ર દાખલ કરવા માટેના સાઠ દિવસ પૂર્ણ થઈ ગયા હોવાથી તે

સંહિતાની કલમ ૧૬૭(૨) હેઠળ હકરૂપે જામીન મેળવવા પાત્ર છે. તેથી પ્રશ્ન ઊભો થાય છે કે શું ગુણદોષના આધારે કરવામાં આવેલી આવી અરજીને સંહિતાની કલમ ૧૬૭(૨) હેઠળના કાયદેસર હકના અમલ માટેની અરજી સમક્ષ માનવી શકાય, અને શું અરજીમાં આવા આધાર લીધા વિના અથવા મેજિસ્ટ્રેટ (અથવા વિશેષ અદાલત) સમક્ષ ગયા વિના, વડી અદાલત સમક્ષ બાકી રહેલી નિયમિત જામીન અરજીમાં સીધી આવી મૌખિક દલીલો કરવાની પ્રથાને સ્વીકારવી જોઈએ.

૨૨. સંહિતાની કલમ ૧૬૭(૨) હેઠળની જામીન બાબતની કાનૂની સ્થિતિ આ અદાલતની બંધારણીય પીઠ દ્વારા દબપણે સ્થિર કરવામાં આવી હતી, જેણે અન્ય બાબતો ઉપરાંત સંજય દત્ત વિ. સી.આર./ . મારફતે રાજ્ય, બોમ્બેના મામલામાં આ રીતે ઠરાવ્યું છે કે:

" ... ટાડા અધિનિયમની કલમ ૨૦(૪)(બીબી) સાથે ફોજદારી કાર્યવાહી સંહિતાની કલમ ૧૬૭(૨) વાંચતા, તપાસ પૂર્ણ કરવામાં થયેલા ચૂકના કારણે આરોપીને જામીન પર મુક્ત કરવામાં આવવાનો "અનિર્વાર્ય અધિકાર" '(૧૯૯૪) એસ સેક ૪૧૦

અન્વેષણ અને નિયત સમયમર્યાદામાં ચલણ દાખલ કરવાનું, જેમ કે હિતેન્દ્ર વિષ્ણુ ઠાકુર વિ. સ્ટેટ ઓફ મહારાષ્ટ્રા [(૧૯૯૪) ૪ એસ.સી.સી. ૬૦૨] માં નિર્ધારિત કરવામાં આવ્યું છે, એવો અધિકાર છે જે આરોપીને માત્ર ચૂક થયાના સમયથી લઈને ચલણ દાખલ થાય ત્યાં સુધી પ્રાપ્ત રહે છે અને ચલણ દાખલ થઈ જતા તે યથાવત્ રહેતો નથી અથવા અમલમાં મૂકી

શકાય એવો રહેતો નથી. જો આરોપી ૧૮૦ દિવસની અવધિ પૂર્ણ થયા પછી અથવા પરિસ્થિતિ મુજબ વધારેલી અવધિ પૂર્ણ થયા પછી, આ જોગવાઈ હેઠળ જામીન માટે અરજી કરે, તો તેને તાત્કાલિક જામીન પર મુક્ત કરવો પડશે. આમ જામીન પર મુક્ત કરાયેલ આરોપીની સીઆરપીસીની જોગવાઈઓ અનુસાર ધરપકડ કરી શકાય છે અને તેને કસ્ટડીમાં મોકલી શકાય છે. નિયત સમયમર્યાદામાં ચલણ દાખલ કરવામાં થયેલી ચૂક હોવા છતાં, ચલણ દાખલ થયા પછી આરોપીને જામીન પર મુક્ત થવાનો અધિકાર, તે તબક્કે લાગુ પડતી જામીન મંજૂર કરવાની જોગવાઈઓ દ્વારા માત્ર ચલણ દાખલ થયાના સમયથી જ નિયંત્રિત થાય છે ... "

૨૩. ઉદય મોહન ઉર્ફે આચાર્ય વિ. મહારાષ્ટ્ર રાજ્ય ૬ ના મામલામાં આ અદાલતની ત્રણ ન્યાયાધીશોની પીઠને એ નક્કી કરવાની તક મળી હતી કે, ફોજદારી કાર્યવાહી સંહિતાની કલમ ૧૬૭(૨) ના પરંતુક હેઠળ નિર્ધારિત અવધિની અંદર ચાલાન દાખલ ન કરવામાં આવે, ત્યારે આરોપીએ જામીન પર મુક્ત થવાનો પોતાનો અખંડનીય અધિકાર ક્યારે ઉપયોગમાં લીધો કહેવાય. અદાલતે ૨:૧ ની બહુમતીથી ઠરાવ્યું હતું કે, અખંડનીય અધિકારનો ઉપયોગ ત્યારે થયેલો માનવામાં આવે છે જ્યારે સંહિતાની કલમ ૧૬૭(૨) હેઠળના અધિકારના અમલીકરણ માટે અરજી કરવામાં આવે અને આરોપી જામીનની શરતો અને નિયમોનું પાલન કરવા તૈયાર હોવાનું દર્શાવે. આમ ઠરાવતાં, અદાલતે, પરિચ્છેદ ૧૧ માં, ડૉ. બિપિન શાંતિલાલ પંચાલ વિ. ગુજરાત રાજ્ય

૭, જે આ અદાલતની ત્રણ ન્યાયાધીશોની પીઠનો નિર્ણય હતો, તેનું નીચે મુજબ અર્થઘટન કર્યું હતું:

આ કેસમાં (ડૉ. બિપિન શાંતિલાલ પંચાલ), આરોપીએ સંહિતાની કલમ ૧૬૭(૨)ની જોગવાઈના પરંતુક હેઠળ તેને પ્રાપ્ત થયેલા અધિકારના અમલ માટે અરજી કરી નહોતી. પરંતુ સર્વોચ્ચ અદાલતમાં જ આ દલીલ ઉઠાવી હતી. તેથી, આ અદાલતે પ્રશ્ન આ રીતે ઘડ્યો હતો – શું સંહિતાની કલમ ૧૬૭ની ઉપકલમ (૨)ના પરંતુક હેઠળ જામીન પર મુક્ત થવાનો હક ધરાવતો આરોપી, એવો હક પ્રાપ્ત થયો ત્યારે અરજી ન કરી હોવા છતાં, કાર્યવાહી ના પરવર્તી તબક્કે તે હકનો ઉપયોગ કરી શકે? અને તેનો જવાબ નકારાત્મક આપ્યો હતો.

સી૨૦૦૧) એસ સેક ૪૫૩

૧ (૧૯૯૬) ૧સેક૧૧એસ

૨૪. કલમ ૧૬૭(૨) હેઠળના અધિકારના અમલીકરણની માંગણી કરવા માટે અરજી કરવી આવશ્યક છે તે બાબત અનેક કેસોમાં માન્ય રાખવામાં આવી છે. મોહમદ ઈકબાલ મદાર શેખ વિ. મહારાષ્ટ્ર રાજ્યટ ના કેસમાં, આ અદાલતે સંહિતાની કલમ ૧૬૭(૨) હેઠળ કાયદેસરની જામીનની માંગણી એ આધારે ફગાવી દીધી હતી કે તે આધાર પર કોઈ અરજી કરવામાં આવી ન હતી. ચુકાદાના પરિણેદ ૧૧માં અદાલતે નીચે મુજબ ઠરાવ્યું હતું:

હાલના પ્રકરણના તથ્યો જ્યાં સુધી સંબંધિત છે, ત્યાં સુધી

અપીલકર્તા ક્રમાંક ૧ થી ૬ ને ૧૬.૧.૧૯૯૩ના રોજ કસ્ટડીમાં લેવામાં આવ્યા હતા. આરોપપત્ર ૩૦.૮.૧૯૯૩ના રોજ રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું; સ્પષ્ટપણે કલમ ૨૦(જ)(બી) હેઠળની કાયદેસરની મુદતથી આગળ. અભિલેખ પર એવું દર્શાવતું કશું નથી કે કલમ ૨૦(જ)(બીબી)ની જોગવાઈઓ અપીલકર્તાઓના સંબંધમાં લાગુ કરવામાં આવી હતી. તેઓ ટાડાની કલમ ૨૦(જ)(બી) સાથે વાંચવામાં આવતી સંહિતાની કલમ ૧૬૭(૨)ની પરંતુક (એ) હેઠળ જામીન પર મુક્ત થવા હકદાર બન્યા હતા. પરંતુ એ સ્વીકારેલી સ્થિતિ છે કે ઉક્ત આધાર પર અપીલકર્તાઓની તરફેણી જામીન માટે કોઈ અરજી કરવામાં આવી નહોતી. અપીલકર્તાઓની તરફેણી અરજીઓ કરવામાં આવી ન હોત ત્યાં સુધી, કાયદેસરની મુદતમાં તપાસ પૂર્ણ કરવામાં થયેલી ચૂકના આધારે તેઓને મુક્ત કરવાની કોઈ જ વાત ઊભી થતી નહોતી. હવે એ સ્થિર કાનૂની સ્થિતિ છે કે આરોપપત્ર રજૂ થઈ ગયા પછી અને ગુનાનો સંજ્ઞાન લેવામાં આવ્યા પછી આ હકનો ઉપયોગ કરી શકાય તેમ નથી, કારણ કે તેવી સ્થિતિમાં સંબંધિત આરોપીની, જેમાં ટાડા હેઠળ ગુનો કર્યો હોવાનો આક્ષેપ ધરાવતા આરોપીનો પણ સમાવેશ થાય છે, રિમાન્ડ કલમ ૧૬૭(૨) હેઠળ નહીં પરંતુ સંહિતાની અન્ય જોગવાઈઓ હેઠળ હોય છે.

[ભાર મૂકવામાં આવેલ]

૨૫. હિતેન્દ્ર વિષ્ણુ ઠાકુર અને અન્ય વગેરે વગેરે વિ. મહારાષ્ટ્ર રાજ્ય અને અન્ય ૯ ના કેસમાં, પેરા ૩૦ માં એવું ઠરાવવામાં આવ્યું હતું કે: "ઉપસંહારમાં, અમે (પુનરાવર્તન થવાના મૂલ્યે પણ) કહી શકીએ છીએ કે કલમ ૨૦(જ) હેઠળ જામીન માંગતા આરોપી વ્યક્તિએ ફરિયાદ પક્ષના 'ચૂક' ના આધારે જામીન મંજૂર કરવા માટે અદાલતમાં અરજી કરવી પડે અને અદાલતે સરકારી વકીલને નોટિસ આપ્યા પછી, ગુનાની ગંભીરતા અથવા ફરિયાદ પક્ષના કેસના ગુણદોષથી અસંપ્રેરિત રહી, આરોપીને જામીન પર મુક્ત કરવો જોઈએ, કારણ કે ટાડાની કલમ ૨૦(૮) કલમ ૨૦(જ) હેઠળ જામીન મંજૂર કરવાને નિયંત્રિત કરતી નથી અને બન્ને જોગવાઈઓ અલગ અને સ્વતંત્ર રીતે અમલમાં આવે છે (૧૯૯૬) ૧ એસઈસી ૧૨૨

(૧૯૯૪) ૪ એસઈસી ૬૦૨

ક્ષેત્રો. જોકે, સરકારી વકીલ માટે અદાલત સમક્ષ તે હેતુસર અહેવાલ દાખલ કરીને કલમ (બીબી) હેઠળ મુદતવધારો માંગીને જામીન મંજૂર કરવાની કાર્યવાહીનો વિરોધ કરવો અનુમત્ય છે. પરંતુ, કલમ (બીબી) હેઠળ મુદતવધારો મંજૂર કરવાની પ્રાર્થના બાબતે પોતાનું પક્ષ રજૂ કરવાની તક આપવા માટે આરોપીને નોટિસ આપ્યા વિના અદાલત દ્વારા કોઈપણ મુદતવધારો મંજૂર કરવામાં આવશે નહીં. આ દૃષ્ટિકોણથી, કલમ ૨૦(જ) હેઠળ 'ચૂક'ના આધારે જામીન માટેની અરજી પહેલાં દાખલ થાય છે કે કલમ (બીબી) દ્વારા અભિપ્રેત અહેવાલ સરકારી વકીલ દ્વારા પહેલાં દાખલ થાય છે

તે ગોણ છે, જ્યાં સુધી જામીન મંજૂર કરવા કે નામંજૂર કરવા સમયે બંનેનો વિચાર કરવામાં આવે છે.. .. "

[ભાર મૂકવામાં આવ્યો છે]

૨૬. ઉપરોક્ત મુજબ પ્રતિપાદિત કાયદો દર્શાવે છે કે સંહિતાની કલમ ૧૬૭

(૨) હેઠળના કાયદેસર હક્કનો દાવો કરતી અરજીની આવશ્યકતા

ડિફોલ્ટના આધારે જામીન મંજૂર કરવા માટે પૂર્વઆવશ્યકતા છે. મારા મત મુજબ, આવા કાયદેસર હક્કના અમલીકરણ માટે આવી અરજી મેજિસ્ટ્રેટ સમક્ષ કરવી આવશ્યક છે. ભ્રષ્ટાચાર નિવારણ અધિનિયમ અથવા અન્ય એવા અધિનિયમો હેઠળના કેસોમાં, જ્યાં મેજિસ્ટ્રેટના અધિકારક્ષેત્રને બાકાત રાખીને વિશેષ અદાલતો રચવામાં આવી હોય, ત્યાં આવી અરજી એવી વિશેષ અદાલત સમક્ષ કરવી આવશ્યક છે. વર્તમાન કેસમાં, ચર્ચાયેલ કારણોને આધારે, કારણ કે અપીલકર્તાએ સંબંધિત અદાલત સમક્ષ ક્યારેય ડિફોલ્ટ જામીન માગ્યા જ નથી, તેથી તે તે જ માટે હકદાર નથી.

પ્રશ્ન ૩ નો જવાબ:

૨૭. હવે, આ તબક્કે ગુણાવગુણના આધારે અપીલકર્તા જામીન મેળવવા હકદાર છે કે નહીં તે જોવાનું છે. નિર્વિવાદ રીતે, અપીલકર્તા ૧૧.૧૨.૨૦૧૩ થી એ.પી.એસ.સી.ના અધ્યક્ષ હતા. તેમના વિરુદ્ધના આક્ષેપો સ્વભાવથી ગંભીર છે અને તેમની રહેણાક જગ્યાથી અનેક જમીનો કરવામાં આવી હોવાનું જણાય છે અને અન્ય સ્થળોએ. સંબંધિત બાબતના સંચાલન અંગે એ.પી.એસ.સી.ની જોગવાઈઓ

પરીક્ષાની ઉત્તરપત્રિકાઓ અને પરીક્ષા હાથ ધરવાની પ્રક્રિયામાં થયેલ અન્ય ગેરકાયદેસર અનિયમિતતાઓનો આક્ષેપ કરવામાં આવ્યો છે. ગેરકાયદેસર આર્થિક લાભની વિશાળ રકમો માટે ગેરકાયદેસર પ્રવૃત્તિઓનું જાળું કાર્યરત હતું તેમ કહેવામાં આવે છે. રજૂ કરવામાં આવે છે

રાજ્ય તરફથી જાણાવવામાં આવ્યું છે કે તપાસ અધિકારીએ સંહિતાની કલમ ૧૭૩(૮) હેઠળ વધુ તપાસ હાથ ધરવા માટે પરવાનગી માગતી અરજી દાખલ કરી છે, કારણ કે એવો સામગ્રી બહાર આવી છે જે કેટલાક અન્ય આરોપી વ્યક્તિઓની સંડોવણી દર્શાવે છે. વધુમાં રજૂ કરવામાં આવ્યું છે કે સંહિતાની કલમ ૧૬૪ હેઠળ ઓછામાં ઓછા ચૌદ સાક્ષીઓએ નિવેદન આપ્યું છે, જેમાં દર્શાવવામાં આવ્યું છે કે અપીલકર્તાએ એક અથવા બીજી જગ્યાના બદલે ગેરકાયદેસર પરિતોષિકની માંગણી કરી હતી અને તે પણ પ્રાપ્ત કર્યું હતું. .

૨૮. નિમ્મગઢા પ્રસાદ વિ. સેન્ટ્રલ બ્યૂરો ઓફ ઇન્વેસ્ટિગેશન, ૧૦ ના કેસમાં, આ અદાલતે આર્થિક ગુનાઓ સંબંધિત એક કેસમાં જામીન નામંજૂર કરતાં નિરીક્ષણ કર્યું છે કે:

"જામીન મંજૂર કરતી વખતે, અદાલતે આરોપોની પ્રકૃતિ, તેના સમર્થનમાં રહેલા પુરાવાની પ્રકૃતિ, દોષિત ઠરાવાથી થનારી સજાની ગંભીરતા, આરોપીનો સ્વભાવ, આરોપીને વિશિષ્ટ એવી પરિસ્થિતિઓ, નીચલી અદાલતમાં આરોપીની હાજરી સુનિશ્ચિત કરવાની વાજબી શક્યતા, સાક્ષીઓ સાથે છેડછાડ થવાની વાજબી આશંકા, જનતા/રાજ્યના વ્યાપક હિતો તથા અન્ય

સમાન વિચારણાઓ ધ્યાનમાં રાખવાની હોય છે. આ બાબત પણ ધ્યાનમાં રાખવાની છે કે જામીન મંજૂર કરવાની દૃષ્ટિએ વિધાનમંડળે "પુરાવા" શબ્દોના સ્થાને "વિશ્વાસ કરવા માટેના વાજબી આધાર" એવા શબ્દો વાપર્યા છે, જેનો અર્થ એવો થાય છે કે જામીન મંજૂર કરવાની બાબતનો વ્યવહાર કરતી અદાલત માત્ર એટલી હદ સુધી પોતાને સંતોષી શકે કે આરોપી વિરુદ્ધ વાસ્તવિક કેસ છે કે નહીં અને ફરિયાદ પક્ષ આરોપના સમર્થનમાં પ્રથમદૃષ્ટિએ પુરાવો રજૂ કરી શકશે. આ તબક્કે, આરોપીનો દોષ વાજબી શંકાથી પર સ્થાપિત કરે તેવા પુરાવા હોવાની અપેક્ષા રાખવામાં આવતી નથી.

આર્થિક ગુનાઓ એક અલગ વર્ગ રહે છે અને જામીનના પ્રશ્નમાં તેઓ પ્રત્યે ભિન્ન અભિગમ અપનાવવાની આવશ્યકતા છે. આર્થિક ગુનો, જેની જડો ઊંડે સુધી પહોંચેલી ષડયંત્રોમાં રહેલી હોય અને જેમાં જાહેર નાણાંનું વિશાળ નુકસાન સંકળાયેલું હોય, તેને ગંભીરતાથી જોવો જોઈએ અને દેશની સમગ્ર અર્થવ્યવસ્થાને અસર કરતો ગંભીર ગુનો માનવો જોઈએ, અને તે રીતે તે દેશની નાણાકીય તંદુરસ્તી માટે ગંભીર જોખમ ઊભું કરે છે."

૨૯. હું તાત્કાલિક ઉમેરું છું કે વર્તમાન મામલે, આક્ષેપો માત્ર આર્થિક ગુનો પ્રગટ કરતાં નથી, પરંતુ તે ગુનાના પીડિતોના બંધારણીય

અધિકારોના ઉલ્લંઘનનું પણ દર્શન કરાવે છે. એ.પી.એસ.સી.ના અધ્યક્ષને રાજ્યની તરફથી જાહેર રોજગારી સંબંધિત બાબતોમાં સમાનતાના મૂળભૂત અધિકારોના અમલની જવાબદારી છે, જે ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૪ અને ૧૬ હેઠળ સંરક્ષિત છે. જો આક્ષેપો સચ્ચા હોવાનું જણાય, તો તે ગુનાને માત્ર આર્થિક ગુનો તરીકે જ ગણાવી શકાય નહીં, પરંતુ તેના અમલ માટે નિયુક્ત કરાયેલા વ્યક્તિઓ દ્વારા બંધારણ પર જ કરવામાં આવેલ છેતરપિંડી ગણાશે.

૩૦. ઉપરોક્ત પરિસ્થિતિઓમાં, નીચલી અદાલત સમક્ષ લંબિત કેસના ગુણદોષ વિશે કોઈપણ મત વ્યક્ત કર્યા વિના, તે અંગે અવલોકન કરતાં '૦ ૨૦૧૩ (૭) સેક ૪૬૬

આરોપોના સ્વરૂપ, અપીલકર્તાને આક્ષેપિત કરવામાં આવેલ ભૂમિકા, ગુનાને લગતી વધુ તપાસ ચાલી રહી હોવાનો તથ્ય, પુરાવામાં ચેડાં કરવાની અને સાક્ષીઓને પ્રભાવિત કરવાની શક્યતા, આ બધાને ધ્યાનમાં લેતાં મારું મત એવું છે કે ગુણદોષના આધારે પણ આ તબક્કે જામીન મંજૂર કરવા માટે આ યોગ્ય કેસ નથી.

૩૧. તેથી આ બંને અપીલો નામંજૂર થવા પાત્ર છે, અને તે અનુરૂપ નામંજૂર કરવામાં આવે છે.

દીપ એકે ગુપ્તા, ન્યાયાધીશ ૧. મને મારા વિદ્વાન ભાઈઓ મદન બી. લોકુર અને પ્રફુલ્લા સી. પંત, ન્યાયાધીશો દ્વારા લખાયેલા ચુકાદાઓનું અવલોકન કરવાની વિશેષતા પ્રાપ્ત થઈ છે.

૨. કારણ કે કેસના તથ્યો અને ફોજદારી કાર્યવાહી સંહિતાની કલમ ૧૬૭ (સંક્ષેપમાં 'સંહિતા') નો વિધાનાત્મક ઇતિહાસ મારા માનનીય ભાઈ ન્યાયાધીશોના બે ચુકાદાઓમાં વિગતવાર દર્શાવવામાં આવ્યો છે, તેથી હું નોંધપોથી પર અનાવશ્યક તથ્યોનો બોજ મૂકવા ઇચ્છતો નથી. મુખ્ય મુદ્દો એ છે કે અરજદાર, જેને એવા ગુનાનો આરોપ છે જે માટે ૪ થી ૧૦ વર્ષ સુધીની કારાવાસની સજા નિર્ધારિત છે, તે સંહિતાની કલમ ૧૬૭(૨) મુજબ ૬૦ દિવસ પૂર્ણ થવા પર 'ડિફેલ્ટ જામીન' અથવા 'કાયદેસર જામીન' મેળવવાનો હકદાર છે કે નહીં. અરજદાર આસામ પબ્લિક સર્વિસ કમિશનના ભૂતપૂર્વ અધ્યક્ષ છે. તેમના વિરુદ્ધ આક્ષેપ એ છે કે આસામ પબ્લિક સર્વિસ કમિશન (સંક્ષેપમાં 'એ.પી.એસ.સી.') દ્વારા જાહેરાત કરાયેલ અને ભરવામાં આવતી જગ્યાઓ પર ભરતી કરવા માટે તેઓ કેટલાક ઉમેદવારો પાસેથી લાંચ લેતા હતા. જાળ બિછાવવામાં આવી હતી અને કહેવાય છે કે તેઓ રંગેહાથ પકડાયા—

હાથ મળેલ. અન્ય ગુનાઓ ઉપરાંત તેના વિરુદ્ધ ભ્રષ્ટાચાર નિવારણ અધિનિયમ (સંક્ષેપમાં 'પી.સી. અધિનિયમ') ની કલમ ૧૩(એલ)(ડી)(૨) હેઠળ ગુનો કર્યો હોવાનો પણ આરોપ છે.

૩. શ્રી અભિષેક મનુ સિંઘવી, વિદ્વાન વરિષ્ઠ વકીલ, ની પ્રથમ રજૂઆત એવી હતી કે પી.સી. અધિનિયમમાં કરાયેલા સુધારાઓ, જેના દ્વારા કલમ ૧૩ હેઠળનો ગુનો કરવા બદલની સજા એક વર્ષની ન્યૂનતમથી વધારીને સાત વર્ષની મહત્તમ સજાથી .વર્ષોની ન્યૂનતમ અને દસ વર્ષની મહત્તમ સજા કરવામાં આવી છે, તે માત્ર તેવા કેસોમાં જ લાગુ પડે છે જ્યાં ફરિયાદ

પક્ષ લોકપાલ અને લોકાયુક્ત અધિનિયમ, ૨૦૧૩ (સંક્ષેપમાં ‘લોકપાલ અધિનિયમ’) ની જોગવાઈઓ હેઠળ શરૂ કરવામાં આવ્યો હોય. આ દલીલમાં કોઈપણ પ્રકારનું જરા પણ સાર નથી. લોકપાલ અધિનિયમની કલમ ૫૮ અનુસૂચિમાં ઉદ્દેશિત મુજબ અન્ય કાયદાઓમાં કરાયેલા સુધારાઓને સમાવે છે. કમિશન ઓફ એન્કવાયરી અધિનિયમ, ૧૯૫૨, દિલ્હી સ્પેશિયલ પોલીસ અધિનિયમ, ભ્રષ્ટાચાર નિવારણ અધિનિયમ, ૧૯૮૮, ફોજદારી પ્રક્રિયા સંહિતા, ૧૯૭૩ અને કેન્દ્રીય સાવચેતી આયોગ અધિનિયમ, ૨૦૦૩ માં સુધારાઓ કરવામાં આવ્યા છે. મારા મત મુજબ, લોકપાલ અધિનિયમ દ્વારા આ પાંચ અધિનિયમોમાં કરાયેલા સુધારાઓ એ હકીકતની પરવા કર્યા વિના લાગુ પડશે કે ફરિયાદ પક્ષ લોકપાલ અધિનિયમ હેઠળ શરૂ કરવામાં આવ્યો છે કે અન્ય કોઈ કાયદાની જોગવાઈઓ હેઠળ. હું મારા વિદ્વાન ભાઈઓ સાથે સંપૂર્ણપણે સંમત છું કે આ રજૂઆતમાં કોઈ બળ નથી.

૪. અરજદારને ૦૪.૧૧.૨૦૧૬ ના રોજ ધરપકડ કરવામાં આવી હતી અને ૦૫.૧૧.૨૦૧૬ ના રોજ તેને ન્યાયિક કસ્ટડીમાં રિમાન્ડ કરવામાં આવ્યો હતો. ધરપકડના ૬૦ દિવસનો સમયગાળો ૦૩.૦૧.૨૦૧૭ અથવા ૦૪.૦૧.૨૦૧૭ ના રોજ પૂર્ણ થવાનો હતો, જેનાથી આ કેસની દ્રષ્ટિએ કોઈ ફરક પડતો નથી. ૯૦ દિવસનો સમયગાળો ૦૨.૦૨.૨૦૧૭ ના રોજ પૂર્ણ થશે. પોલીસએ ૨૪.૦૧.૨૦૧૭ ના રોજ આરોપપત્ર દાખલ કર્યું હતું, તે બાબતે પણ કોઈ

વિવાદ નથી.

અરજદારએ નીચલી અદાલત સમક્ષ નિયમિત જામીન માટે અરજી દાખલ કરી હતી, જે ૨૦.૧૨.૨૦૧૬ના રોજ નામંજૂર કરવામાં આવી હતી. ત્યારબાદ તેણે જામીન મંજૂર કરવા માટે વડી અદાલતમાં અરજી કરી. આ જામીન અરજીમાં 'ડિફોલ્ટ જામીન' મંજૂર કરવા માટે કોઈ વિશિષ્ટ પ્રાર્થના કરવામાં આવી નહોતી. તેમ છતાં, ૧૧.૦૧.૨૦૧૭ના વિવાદિત આદેશનું અવલોકન કરતાં, જેના દ્વારા આ જામીન અરજી નામંજૂર કરવામાં આવી હતી, સ્પષ્ટપણે જણાય છે કે અરજદારના વકીલનો મુખ્ય દાવો એવો હતો કે અરજદાર 'ડિફોલ્ટ જામીન' મેળવવા હકદાર હતો, કારણ કે ૬૦ દિવસ પૂર્ણ થઈ ગયા હતા, પરંતુ આ પ્રાર્થનાને વડી અદાલતે સ્વીકાર્ય માનેલી નહોતી, કારણ કે તેની દૃષ્ટિએ ગુનો ૧૦ વર્ષ સુધીની કેદની સજાપાત્ર હોવાથી, તપાસ એજન્સી તપાસ પૂર્ણ કરવા માટે ૯૦ દિવસ મેળવવા હકદાર હતી અને તે પછી આરોપી 'ડિફોલ્ટ જામીન' મંજૂર કરવા માટે અરજી કરી શકતો હતો.

૧\વો મુદ્દાઓ આ કેસમાં વિચારણા માટે ઉદ્ભવે છે:

(૧) જ્યારે કોઈ આરોપી પર એવો ગુનો દાખલ કરવામાં આવ્યો હોય જેમાં લાટી શકાય તેવી સજા ૧૦ વર્ષ સુધીની હોય, ત્યારે જો તપાસ એજન્સી ૬૦ દિવસની અવધિની અંદર આરોપપત્ર દાખલ ન કરે, તો શું આરોપી સંહિતાની કલમ ૧૬૭(૨) મુજબ

જામીન મળવા માટે હકદાર બને છે.

(૨) શું આરોપીને કલમ ૧૬૭(૨) હેઠળ જામીન પર મુક્ત કરી શકાય, યદ્યપિ તેણે સંહિતાની કલમ ૧૬૭(૨) હેઠળ લેખિતમાં અરજી કરી ન હોય, પરંતુ તેણે મૌખિક રીતે એવી દલીલ કરી હોય કે તે 'ડિફોલ્ટ જામીન' મંજૂર થવાનો હકદાર છે.

૫. સંહિતાની કલમ ૧૬૭ વિષે વિચારણા કરતાં પહેલાં, હું કલમ ૫૭નો ઉલ્લેખ કરવો ઇચ્છું છું, જે આ જોગવાઈ કરે છે કે પોલીસ દ્વારા ધરપકડ કરાયેલ કોઈપણ વ્યક્તિને ૨૪ કલાકથી વધુ સમય સુધી અટકાયત હેઠળ રાખી શકાય નહીં, જો સુધી સંહિતાની કલમ ૧૬૭ હેઠળ મેજિસ્ટ્રેટ પાસેથી આદેશ પ્રાપ્ત ન કરવામાં આવ્યો હોય. સંહિતા મૂળરૂપે ઈ.સ. ૧૮૮૮માં અમલમાં લાવવામાં આવી હતી. આપણે યાદ રાખવું જોઈએ કે તે સમયે સંચારના સાધનો અત્યંત પ્રાથમિક હતા; દૂરસંચારના સાધનો તો અસ્તિત્વમાં નામમાત્ર હતા. તેમ છતાં, સંહિતા જેમ મૂળરૂપે અમલમાં લાવવામાં આવી હતી તે પ્રમાણે, પોલીસ પાસેથી ૧૫ દિવસની અંદર તપાસ પૂર્ણ કરવાની અપેક્ષા રાખવામાં આવતી હતી અને જો તપાસ પૂર્ણ ન થઈ હોય તો મેજિસ્ટ્રેટને તેને ૧૫ દિવસથી આગળ અટકાયત હેઠળ રાખવા બાબતે કોઈ અધિકારક્ષેત્ર ન હતું. આ પદ્ધતિ સાત દાયકાથી વધુ સમય સુધી પૂરતી અસરકારક રીતે કાર્યરત રહી હતી. દેશને સ્વતંત્રતા પ્રાપ્ત થયા પછી, અમે ભારતનું સંવિધાન ઘડ્યું અને પોતાના માટે સ્વીકાર્યું, જે ૨૬.૦૧.૧૯૫૦ના રોજ અમલમાં આવ્યું. સંવિધાનનો અનુચ્છેદ ૨૧ એ જોગવાઈ કરે છે કે "કોઈપણ વ્યક્તિને કાયદા દ્વારા સ્થાપિત પ્રક્રિયા મુજબ

સિવાય તેના જીવન અને વ્યક્તિગત સ્વતંત્રતાથી વંચિત કરવામાં આવશે નહીં". વ્યક્તિગત સ્વતંત્રતાનો હક્ક માત્ર કાનૂની હક્ક જ નથી, પરંતુ તે માનવ અધિકાર પણ છે, જે કોઈપણ સંસ્કારી સમાજના દરેક નાગરિકમાં સહજ રીતે નિહિત છે. અનુચ્છેદ ૨૧ માત્ર આ હક્કને માન્યતા આપે છે. આપણે કલમ ૫૭ અને ૧૬૭ને કાયદા દ્વારા સ્થાપિત એવી પ્રક્રિયા તરીકે વાંચી શકીએ છીએ, જે આ હક્ક પર મર્યાદા મૂકે છે.

૬. તપાસ એજન્સીઓએ, તેમને જ શ્રેષ્ઠ રીતે જાણીતા કારણોસર, એવો નિષ્કર્ષ કાઢ્યો કે ૧૫ દિવસની અંદર તપાસ પૂર્ણ કરવી શક્ય નથી અને, તેથી, મેજિસ્ટ્રેટ સમક્ષ પ્રારંભિક અથવા અધૂરી પોલીસ અહેવાલો રજૂ કરવાની અત્યંત અસ્થિર પ્રથા શરૂ કરવામાં આવી, જેથી આરોપીને અટકાયતમાં રાખી શકાય અને તેને મુક્ત ન કરવામાં આવે. આથી કાનૂની જોગવાઈઓને વાસ્તવમાં રદબાતલ કરી દેવા સમાન પરિસ્થિતિ ઊભી થઈ. તેથી, ભારતના કાયદા પંચે, તેના ૪૧મા અહેવાલમાં, ભલામણ કરી હતી કે તપાસ પૂર્ણ કરવાની સમયમર્યાદા ૬૦ દિવસ સુધી વધારવી જોઈએ. કાયદા પંચ ૧૫ દિવસથી ૬૦ દિવસ સુધી વધારો કરવાની ભલામણ કરતું હતું છતાં, તેણે એવી આશા વ્યક્ત કરી હતી અને એવો વિશ્વાસ મૂક્યો હતો કે ઉચ્ચ અદાલતો આ સમયગાળાના વધારાના દુરુપયોગને અટકાવશે.

૭. કાયદા આયોગના સૂચનાનુસાર, નવી ફોજદારી કાર્યવાહી સંહિતા, ૧૯૭૩ અમલમાં લાવવામાં આવી; જેમાં તપાસ પૂર્ણ કરવા માટે મહત્તમ ૬૦ દિવસનો સમયગાળો નિર્ધારિત કરવામાં આવ્યો, જે નિષ્ફળ જાય તો આરોપી

જામીન પર મુક્ત થવા હકદાર બનશે. થોડાં વર્ષો પછી એવું માનવામાં આવ્યું કે ૬૦ દિવસનો સમયગાળો પણ પૂરતો નથી અને એવો પ્રસ્તાવ કરવામાં આવ્યો કે જ્યાં તપાસ એવા ગુનાઓને સંબંધિત હોય કે જેઓ માટે મૃત્યુદંડ, આજીવન કેદ તથા ઓછામાં ઓછા ૧ વર્ષ અથવા તેથી વધુ સમયની કેદની સજા નિર્ધારિત હોય, ત્યાં આરોપીને જેના માટે અટકાયતમાં રાખી શકાય તેવો કુલ સમયગાળો જામીનનો કોઈ અધિકાર આપ્યા વિના અટકાયત હેઠળ રાખી શકાય તેવી અવધિ

૯૦ દિવસ હશે અને અન્ય તમામ કેસોમાં તે ૬૦ દિવસ હશે. વિધેયકમાં આવેલા "અથવા વધુ" શબ્દો સ્પષ્ટપણે વધારાના છે. બીજી વાક્યરચના "દસ વર્ષથી ઓછી નહીં એવી કેદ"નો સ્પષ્ટ અર્થ ૧૦ વર્ષ કે તેથી વધુ થાય છે. સંહિતાની કલમ ૧૬૭માં આ મુજબ સુધારો કરવામાં આવ્યો હતો "૧૬૭. જ્યારે તપાસ ચોવીસ કલાકમાં પૂર્ણ ન થઈ શકે ત્યારે પ્રક્રિયા.- (૧) જ્યારે કોઈ વ્યક્તિની ધરપકડ કરવામાં આવે અને તેને કસ્ટડીમાં અટકાયત હેઠળ રાખવામાં આવે, અને એવું જણાય કે કલમ ૫૭ દ્વારા નિર્ધારિત ચોવીસ કલાકની અવધિમાં તપાસ પૂર્ણ કરી શકાતી નથી, અને આરોપ અથવા માહિતી પ્રથમદષ્ટિયા સપ્રમાણ હોવાનું માનવા માટે આધાર હોય, ત્યારે પોલીસ સ્ટેશનનો ઇન્ચાર્જ અધિકારી અથવા તપાસ કરતો પોલીસ અધિકારી, જો તે સબ-ઇન્સ્પેક્ટરથી નીચા દરજ્જાનો ન હોય, તો તે તાત્કાલિકપણે નજીકના ન્યાયિક મેજિસ્ટ્રેટને અહીંથી આગળ નિર્ધારિત દૈનિક

નોંધપોથીમાં કેસ સંબંધિત નોંધોની નકલ મોકલશે અને તે જ સમયે આરોપીને એવા મેજિસ્ટ્રેટ સમક્ષ હાજર કરશે.

(૨) આ કલમ હેઠળ જેમની સમક્ષ કોઈ આરોપીને મોકલવામાં આવ્યો હોય તે મેજિસ્ટ્રેટ, તેને મામલાની વિચારણા કરવાની અધિકારિતા હોય કે ન હોય, સમયાંતરે, આવા મેજિસ્ટ્રેટને યોગ્ય લાગે તેવી કસ્ટડીમાં આરોપીની અટકાયત માટે, કુલ મળીને પંદર દિવસથી વધુ ન હોય એવી મુદત માટે, અધિકૃતતા આપી શકે છે; અને જો તેને મામલાની વિચારણા કરવાની અથવા તેને વિચારણા માટે સોંપવાની અધિકારિતા ન હોય, અને આગળની અટકાયત અનાવશ્યક હોવાનું તે માને, તો તે આવી અધિકારિતા ધરાવતા મેજિસ્ટ્રેટ સમક્ષ આરોપીને મોકલવાનો આદેશ આપી શકે છે:

એ શરતે કે—

(એ) મેજિસ્ટ્રેટ પોલીસની કસ્ટડી સિવાય, આરોપી વ્યક્તિની અટકાયત પંદર દિવસની અવધિથી વધુ માટે અધિકૃત કરી શકશે, જો તે એવું કરવા માટે પૂરતા આધાર અસ્તિત્વમાં છે તેવી તેની સંતોષપ્રાપ્તિ થાય; પરંતુ કોઈ મેજિસ્ટ્રેટ આ પરિચ્છેદ હેઠળ કસ્ટડીમાં આરોપી વ્યક્તિની અટકાયત કુલ મળીને નીચે દર્શાવેલ અવધિથી વધુ માટે અધિકૃત કરશે નહીં,—

(૧) નેવું દિવસ, જ્યાં તપાસ એવો ગુનો સંબંધિત હોય કે જે માટે મૃત્યુદંડ, આજીવન કેદ અથવા દસ વર્ષથી ઓછી ન હોય

તેવી મુદતની કેદની સજા નિર્ધારિત હોય;

(૨) સાઠ દિવસ, જ્યાં તપાસ કોઈ અન્ય ગુનાને સંબંધિત હોય, અને જણાવેલ નવ્વાણું દિવસ અથવા સાઠ દિવસની અવધિ પૂર્ણ થવા પર, જે પ્રકરણને અનુરૂપ હોય તે મુજબ, જો આરોપી વ્યક્તિ જામીન આપવા તૈયાર હોય અને જામીન આપે, તો તેને જામીન પર મુક્ત કરવામાં આવશે, અને આ ઉપ-કલમ હેઠળ જામીન પર મુક્ત કરાયેલ દરેક વ્યક્તિને તે અધ્યાયના હેતુઓ માટે અધ્યાય ૩૩૩૩ ની જોગવાઈઓ હેઠળ એમ મુક્ત કરવામાં આવેલ હોવાનું માનવામાં આવશે;]

(બી) આ કલમ હેઠળ કોઈ પણ મેજિસ્ટ્રેટ આરોપીને પોલીસ અટકાયતમાં રાખવા માટે મંજૂરી આપશે નહીં, જો સુધી આરોપીને પ્રથમ વખત તેની સમક્ષ વ્યક્તિગત રીતે હાજર કરવામાં ન આવે અને ત્યારબાદ જ્યાં સુધી આરોપી પોલીસ અટકાયતમાં રહે ત્યાં સુધી દરેક વખતે તેને હાજર કરવામાં ન આવે, પરંતુ મેજિસ્ટ્રેટ આરોપીને વ્યક્તિગત રીતે અથવા ઇલેક્ટ્રોનિક વીડિયો લિન્કેજના માધ્યમથી હાજર કરવામાં આવે ત્યારે ન્યાયિક અટકાયતમાં વધુ સમય માટેનો વધારો કરી શકે છે;

(સી) વડી અદાલત દ્વારા આ બાબતમાં વિશેષ રીતે સશક્ત કરવામાં આવ્યો ન હોય એવો કોઈ દ્વિતીય વર્ગનો મેજિસ્ટ્રેટ પોલીસની કસ્ટડીમાં અટકાયત માટે અધિકૃતતા આપશે નહીં.

સ્પષ્ટીકરણ ૧.-શંકાના નિવારણ માટે, આ દ્વારા જાહેર કરવામાં આવે છે કે, પરિચ્છેદ (એ) માં નિર્દિષ્ટ અવધિ પૂર્ણ થઈ ગયા છતાં, આરોપી જામીન રજૂ ન કરે ત્યાં સુધી તેને કસ્ટડીમાં અટકાયત હેઠળ રાખવામાં આવશે].

સ્પષ્ટીકરણ ૨.- જો એવો કોઈ પ્રશ્ન ઉદ્ભવે કે આરોપી વ્યક્તિને ખંડ (બી) હેઠળ આવશ્યક હોય તે મુજબ મેજિસ્ટ્રેટ સમક્ષ હાજર કરવામાં આવ્યો હતો કે નહીં, તો આરોપી વ્યક્તિની હાજરી, અટકાયતને અધિકૃત કરનાર આદેશ પર તેના હસ્તાક્ષર દ્વારા અથવા આરોપી વ્યક્તિને ઇલેક્ટ્રોનિક વિડિયો લિંકેજના માધ્યમથી હાજર કરવામાં આવ્યો હોવાનું મેજિસ્ટ્રેટે પ્રમાણિત કરેલા આદેશ દ્વારા, પરિસ્થિતિ અનુસાર, સાબિત કરી શકાશે.]

આ ઉપરાંત એવો પ્રાવધાન કરવામાં આવે છે કે અઢાર વર્ષથી ઓછી વયની સ્ત્રીના મામલે, અટકાયતને રિમાન્ડ હોમ અથવા માન્યતા પ્રાપ્ત સામાજિક સંસ્થાની કસ્ટડીમાં રાખવા માટે અધિકૃત કરવામાં આવશે."

૮. અમે માત્ર કલમ ૧૬૭(૨)(એ)(૧) માં આવેલ "દસ વર્ષથી ઓછી નહીં તેવી મુદત માટે" શબ્દસમૂહના અર્થઘટન સાથે જ સંબંધિત છીએ, જે ત્યાં એવા ગુનાને લગતી તપાસ હોય ત્યારે ૯૦ દિવસની મુદત નક્કી કરે છે, જે મૃત્યુદંડ, આજીવન કેદ અથવા દસ વર્ષથી ઓછી નહીં તેવી મુદતની કેદથી દંડનીય હોય.

૯. મારા વિચારપૂર્વકના મત મુજબ, કોઈપણ શબ્દાર્થસંબંધિત કસરત કર્યા વિના, આ જોગવાઈનો અર્થ સંપૂર્ણપણે સ્પષ્ટ છે. તેમાં ત્રણ પ્રકારના ગુનાઓનો પરિચય કરાયો છે: .

(૧) જે ગુનાઓ માટે મૃત્યુદંડની સજા નિર્ધારિત છે;

. (૨) એવા ગુનાઓ, જેઓ આજીવન કેદની સજાપાત્ર હોય;

(૩) એવા ગુનાઓ, જે દસથી ઓછી નહીં એવી મુદતથી દંડનીય છે

૧૦. મારા મત મુજબ, અધિનિયમની ભાષા સ્પષ્ટ અને અસ્પષ્ટતારહિત છે. ગુનાઓની ત્રણ શ્રેણીઓમાંથી, અમને માત્ર તે જ શ્રેણીના ગુનાઓ સાથે સંબંધ રાખવાનો છે જેમાં નિર્ધારિત સજા ૧૦ વર્ષથી ઓછી ન હોય. જો કોઈ ગુનો મૃત્યુદંડથી દંડનીય હોય, તો લઘુત્તમ સજા કેટલી પણ હોય, તપાસ માટે માન્ય સમયગાળો ૯૦ દિવસનો રહેશે. તેવી જ રીતે, જો ગુનો આજીવન કેદથી દંડનીય હોય, તો ભલે નિર્ધારિત લઘુત્તમ સજા ૧૦ વર્ષથી ઓછી હોય, 'ડિફિકલ્ટ જામીન' ઉપલબ્ધ થાય તે પહેલાં અટકાયતનો સમયગાળો ૯૦ દિવસનો રહેશે.

૧૧. કલમ ૧૬૭ ની વિધાનિક ઇતિહાસને ધ્યાનમાં રાખતાં, તે સ્પષ્ટ થાય છે કે વિધાનમંડળ વધુ ગંભીર ગુનાઓને અલગ વર્ગમાં મૂકી રહ્યું હતું અને આરોપીને 'વૈધાનિક જામીન' મળવાનો હક ઉત્પન્ન થાય તે પહેલાં તપાસ એજન્સીને તપાસ પૂર્ણ કરવા માટે વધુ ૩૦ દિવસ આપી રહ્યું હતું. તે આ ગુનાઓને ત્રણ વર્ગોમાં વર્ગીકૃત કરે છે:

૧ પ્રથમ વર્ગમાં એવા ગુનાઓનો સમાવેશ થાય છે, જેમાં મહત્તમ સજા

મૃત્યુદંડ હતી;

૨ બીજી શ્રેણીમાં તેવા ગુનાઓનો સમાવેશ થાય છે જેમાં મહત્તમ સજા આજીવન કેદ છે.

૩ ત્રીજી શ્રેણીમાં એવા ગુનાઓનો સમાવેશ થાય છે, જેઓ માટે ઓછામાં ઓછી ૧૦ વર્ષની અવધિની સજા નિર્ધારિત છે.

૧૨. પ્રથમ બે વર્ગોમાં, વિધાનમંડળે માત્ર લાટી શકાય તેવી મહત્તમ સજાનો જ ઉલ્લેખ કર્યો છે, લાટી શકાય તેવી લઘુત્તમ સજાને અવગણીને. તેથી, જો કોઈ વ્યક્તિ પર એવા ગુનાનો આરોપ મૂકવામાં આવ્યો હોય કે જે મૃત્યુદંડ અથવા આજીવન કારાવાસથી દંડનીય હોય, પરંતુ જેમાં લઘુત્તમ કારાવાસ ૧૦ વર્ષથી ઓછો હોય, તો પણ ૯૦ દિવસની અવધિ લાગુ પડશે. પરંતુ, જ્યારે આપણે ત્રીજા વર્ગ તરફ નજર કરીએ છીએ, ત્યારે વિધાનમંડળે "દસ વર્ષથી ઓછી નહીં" એવા શબ્દો વાપર્યા છે. તેનો સ્પષ્ટ અર્થ એ થાય છે કે સજા ૧૦ વર્ષ અથવા તેથી વધુ હોવી જોઈએ. તેમાં એવા ગુનાઓનો સમાવેશ થઈ શકતો નથી જેમાં મહત્તમ સજા ૧૦ વર્ષ હોય. તેનો સ્પષ્ટ અર્થ એ છે કે મહત્તમ સજા જે કંઈ હોય તે હોવા છતાં, લઘુત્તમ સજા ૧૦ વર્ષ હોવી જ જોઈએ.

૧૩. કોઈપણ વૈધાનિક જોગવાઈનું અર્થઘટન કરતાં, અર્થઘટનનો સુવર્ણ નિયમ તરીકે હંમેશાં આ સ્વીકારવામાં આવ્યો છે કે વિધાનમંડળે ઉપયોગમાં લીધેલા શબ્દોને તેમનો સ્વાભાવિક અર્થ આપવો જોઈએ. સામાન્ય રીતે, અદાલતોએ વૈધાનિક જોગવાઈમાં શબ્દો ઉમેરવા કે શબ્દો કાઢી નાખવા

બાબતે સંકોચ રાખવો જોઈએ. હંમેશાં એવો પ્રયત્ન થવો જોઈએ કે વિધાનસભાની જોગવાઈને એવી રીતે વાંચવામાં આવે કે કોઈપણ શબ્દ વ્યર્થ ન જાય અને એવો કોઈપણ અર્થઘટન ટાળવો જોઈએ જે અધિનિયમના કેટલાક શબ્દોને નિર્રર્થક બનાવે. નિઃસંદેહ, જો શબ્દોના સ્વાભાવિક અર્થથી એવું અર્થઘટન થાય જે અધિનિયમના હેતુઓને વિરુદ્ધ હોય અથવા જોગવાઈને અમલઅયોગ્ય બનાવે અથવા અત્યંત અયોગ્ય અને મનસ્વી બનાવે, તો અદાલતો ક્યારેક શબ્દો ઉમેરે છે અથવા શબ્દો કાઢી નાખે છે અથવા અધિનિયમનો સીમિત અર્થ કરે છે, પરંતુ આપું માત્ર ત્યારે જ કરવું જોઈએ જ્યારે ઉપયોગમાં લેવાયેલી ભાષામાં અસ્પષ્ટતા હોય. મારા મત મુજબ, સંહિતાની કલમ ૧૬૭(૨) ના શબ્દપ્રયોગમાં કોઈ અસ્પષ્ટતા નથી અને તેથી યોગ્ય માર્ગ એ રહેશે કે પટાંજલિ શાસ્ત્રી, સી.જે.આઈ. એ અશ્વિની કુમાર ઘોષ વિ. અરબિંદ બોસ, એ.આઈ.આર. ૧૯૫૨ એસ.સી. ૩૬૯ માં પ્રતિપાદિત કરેલા સિદ્ધાંતનું અનુસરણ કરવામાં આવે, જેમાં તેમણે અત્યંત પ્રભાવી રીતે નીચે મુજબ કહ્યું હતું:

જો કોઈ અધિનિયમના શબ્દોને, અધિનિયમના કલ્પિત પરિધિની અંદર આવતી પરિસ્થિતિઓમાં યોગ્ય રીતે લાગુ કરી શકાય તેવી શક્યતા હોય, તો તેમને અનુકૂલ ન પડતા વધારાના શબ્દો ગણાવીને અવગણવા એ વ્યાખ્યાનો યોગ્ય સિદ્ધાંત નથી.

જુગલકિશોર સારાફ વિ. રૉ કોટન કો. લિ.માં, એ.આઈ.આર. ૧૯૫૫ એસ.સી. ૩૭૬માં, એસ.આર. દાસ, ન્યાયાધીશે, આ અદાલત તરફથી

નિવેદન કરતાં, નીચે મુજબ ઠરાવ્યું હતું:

કાયદાઓના અર્થઘટનનો મૂળભૂત નિયમ એ છે કે કાયદાઓને શાબ્દિક રીતે વાંચવા, એટલે કે શબ્દોને તેમના સામાન્ય, સ્વાભાવિક અને વ્યાકરણસંગત અર્થ આપીને વાંચવા.

૧૪. અર્થઘટનના બાહ્ય સહાયકોનો ઉપયોગ ફક્ત ત્યારે જ કરવો જ્યારે

• કાયદાનિર્માણની ભાષા અસ્પષ્ટ હોય અને બે અથવા વધુ અર્થોને સ્વીકારતી હોય. જ્યારે ભાષા સ્પષ્ટ હોય અથવા અસ્પષ્ટતા કાનૂની જોગવાઈઓના અર્થઘટનના વધુ પ્રચલિત નિયમો હેઠળ દૂર કરી શકાય, ત્યારે અદાલત કાનૂની જોગવાઈઓના અર્થઘટન માટેના બાહ્ય સહાયકો તરફ જોવામાં અનિચ્છુક રહેશે.

૧૫. ગજેન્દ્રગડકર ન્યાયાધીશે, કનાઈ લાલ સુર વિ. પરમનિધિ સાધુખાન, એ.આઈ.આર. ૧૯૫૭ એસ.સી. ૮૦૭ ના કેસમાં આ અદાલત તરફથી નિર્ણય આપતાં ઠરાવ્યું હતું :

૬ અર્થઘટનનો પ્રથમ અને મુખ્ય નિયમ એ છે કે વિધાનમંડળનો આશય, વિધાનમંડળે પોતે જ વાપરેલા શબ્દોમાંથી જ શોધવો આવશ્યક છે.

૧૬. કાયદાની વ્યાખ્યાના આ સુસ્થાપિત સિદ્ધાંતો આજદિન સુધી પ્રભુત્વમાં છે. જ્યારે શબ્દોનો સ્વાભાવિક અર્થ સ્પષ્ટ અને નિર્વિવાદ હોય, ત્યારે કોઈ બાહ્ય સહાયનો ઉપયોગ કરવો જોઈએ નહીં.

૧૭. સંહિતાની કલમ ૧૬૭નું સાદું વાચન સ્પષ્ટપણે દર્શાવે છે કે જો ગુનો મૃત્યુદંડ અથવા આજીવન કારાવાસથી અથવા લઘુત્તમ ૧૦ વર્ષની

સજાથી દંડનીય હોય, તો કલમ ૧૬૭(૨)(એ)(૧) લાગુ પડશે અને તપાસ એજન્સી ૯૦ દિવસની અંદર આરોપપત્ર દાખલ ન કરે ત્યારે જ આરોપી 'ડિફોલ્ટ જામીન' માટે અરજી કરી શકશે. જોકે, જ્યાં જ્યાં લઘુત્તમ સજા ૧૦ વર્ષથી ઓછી હોય પરંતુ મહત્તમ સજા મૃત્યુદંડ અથવા આજીવન કારાવાસ ન હોય, તે તમામ કેસોમાં કલમ ૧૬૭(૨)(એ)(૨) લાગુ પડશે અને આરોપપત્ર દાખલ ન કરવામાં આવે તો ૬૦ દિવસ પછી આરોપીને 'ડિફોલ્ટ જામીન' મંજૂર થવાનો હક રહેશે.

૧૮. જો હું એવું માનું કે બે અભિપ્રાયો શક્ય છે અને કલમ ૧૬૭(૨)(એ)(૨) માં પરિકલ્પિત ત્રીજી શ્રેણી અસ્પષ્ટ છે, જેમ કે માનનીય સહોદર પંત ન્યાયાધીશે સૂચવ્યું છે, તો પણ મારા મનમાં જરા પણ શંકા નથી કે જે વિધાન કોઈ વ્યક્તિની સ્વતંત્રતાને મર્યાદિત કરે છે તેનું કડક અર્થઘટન કરવું જ જોઈએ. જ્યારે કોઈ માનવ અધિકાર અથવા વ્યક્તિનો બંધારણીય મૂળભૂત અધિકાર મર્યાદિત કરવામાં આવે, ત્યારે એવો અધિકાર મર્યાદિત કરતું વિધાન કડક રીતે વાંચવું જોઈએ. સંહિતાની કલમ ૧૬૭ એ કાયદાથી સ્થાપિત એવી પ્રક્રિયા નિર્ધારિત કરે છે જેના દ્વારા વ્યક્તિને ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૧ હેઠળ તેને પ્રાપ્ત થયેલી વ્યક્તિગત સ્વતંત્રતાથી વંચિત કરી શકાય છે. જો એવી જોગવાઈને બે અર્થ અપાવી શકાય, તો અદાલતોએ સ્વતંત્રતાની તરફેણમાં ઝુકવું જોઈએ અને વિધાનનું એવું અર્થઘટન સ્વીકારવું જોઈએ જે નાગરિકની સ્વતંત્રતાને અખંડ રાખે અને સ્વતંત્રતાની શાશ્વત જ્યોત પ્રજ્વલિત રાખે. જો શબ્દો અસ્પષ્ટ હોય, તો પણ

અદાલતે એવું અર્થઘટન સ્વીકારવામાં સંકોચ રાખવો જોઈએ જે માનવીને મુક્ત રહેવાના અધિકારને મર્યાદિત કરે.

૧૯. એવી દલીલ કરવામાં આવી છે કે આરોપી સામે અત્યંત ગંભીર ગુનાઓના આરોપ મૂકવામાં આવ્યા છે અને તેથી તેને જામીન પર મુક્ત ન કરવો જોઈએ. અમે 'વૈધાનિક જામીન' વિષે વિચારણા કરી રહ્યા છીએ. આવા મામલાઓમાં કોઈ વિવેકાધિકાર હોતો નથી. આવા સમયે, બે સદીથી વધુ સમય પહેલાં બેન્જામિન ફ્રેન્કલિને શું કહ્યું હતું તે પોતાને યાદ કરાવવું વિવેકપૂર્ણ રહેશે:

"કોઈપણ સમાજ કે જે થોડોક સુરક્ષા મેળવવા માટે થોડોક સ્વાતંત્ર્યનો ત્યાગ કરશે, તે ન તો બંનેમાંના કોઈનો હકદાર રહેશે અને બંને ગુમાવશે".

૨૦. અમારી સમક્ષ બે ચુકાદાઓનો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે, જેમાં "દસ વર્ષથી ઓછું નહીં" એવા શબ્દોના અર્થઘટનનો પ્રશ્ન હતો. રાજીવ ચૌધરી વિ. દિલ્લી રાજ્ય (એન.સી.ટી.), (૨૦૦૧) ૫ એસ.સી.સી. ૩૪ માં, આરોપી પર ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૩૮૬ હેઠળ દંડનીય ગુનો આચરવાનો આક્ષેપ મૂકવામાં આવ્યો હતો. જે માટેની સજા કેદની એવી અવધિ છે, જે ૧૦ વર્ષ સુધી વિસ્તરી શકે છે. આ અદાલતે ઠરાવ્યું હતું કે જ્યાં કોઈ ગુનો ૧૦ વર્ષ અથવા તેથી વધુ કેદથી દંડનીય હોય, ત્યાં આરોપીની ૯૦ દિવસ સુધી અટકાયત કરી શકાય. અદાલતે આગળ ઠરાવ્યું હતું કે "દસ વર્ષથી ઓછું નહીં" એવો પ્રયોગ સ્પષ્ટપણે ૧૦ વર્ષ અથવા તેથી વધુ એવો અર્થ આપે

છે અને તે માત્ર એવા ગુનાઓને આવરી લે છે, જેના માટેની સજા સ્પષ્ટ ૧૦ વર્ષ અથવા તેથી વધુ સમયની કેદ હોઈ શકે.

૨૧. બીજી તરફ, ભુપિન્દર સિંહ અને અન્ય વિ. જે અર્નેલ સિંહ અને અન્ય, (૨૦૦૬) ૬ એસસીસી ૨૭૭ માં, અદાલતે રાજીવ ચૌધરીના કેસ (ઉપરોક્ત) થી ભિન્નતા દર્શાવી હતી અને નિર્ધારિત કર્યું હતું કે "દંડનીય" શબ્દ મહત્વપૂર્ણ છે અને જો ગુનો ૧૦ વર્ષની કેદથી દંડનીય હોય તો વર્ષો, ભલે તે મહત્તમ સજા હોય કે લઘુત્તમ સજા, આરોપી ૮૦ દિવસ પહેલાં 'વૈધ નક્કી સમયગાળા પછીની જામીન' મેળવવા હકદાર ન હતો. યથોચિત આદર સાથે, આ પ્રકરણમાં વ્યક્ત કરવામાં આવેલા અભિપ્રાય સાથે હું સંમત થઈ શકતો નથી. કડક રીતે કહીએ તો, આ પ્રશ્ન ભુપિન્દર સિંહના કેસમાં (ઉપરોક્ત) ઊભો થયો નહોતો. તે કેસમાં, આરોપી વિરુદ્ધ ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૩૦૪બી હેઠળના ગુનાનો આક્ષેપ કરવામાં આવ્યો હતો અને આ ગુનો એવી કેદથી દંડનીય છે જેની મુદત ૭ વર્ષથી ઓછી નહીં હોય પરંતુ જે આજીવન કેદ સુધી વિસ્તરી શકે. કારણ કે આ ગુનો આજીવન કેદથી દંડનીય છે, તેથી લઘુત્તમ સજા ૭ વર્ષની નક્કી કરવામાં આવી છે તે બાબતે, જેમ મેં ઉપર સમજાવ્યું છે તેમ, કોઈ ફરક પડતો નથી. માત્ર ત્યારે જ, જ્યારે મહત્તમ સજા આજીવન કેદ કરતાં ઓછી હોય, ત્યારે કેસોની ત્રીજી શ્રેણીમાં આવવા માટે લઘુત્તમ સજા ૧૦ વર્ષની હોવી જરૂરી બને છે. આવા કેસોના કેટલાક ઉદાહરણો એ છે કે નાર્કોટિક ડ્રગ્સ એન્ડ સાઈકોટ્રોપિક સબસ્ટાન્સિસ અધિનિયમ, ૧૯૮૫ ની કલમ ૨૧(સી) અને ૨૨(સી) હેઠળના ગુનાઓ,

જેમાં ૧૦ વર્ષની લઘુત્તમ સજા અને ૨૦ વર્ષની મહત્તમ સજાની જોગવાઈ કરવામાં આવી છે.

. ૨૨. સંહિતા પ્રારંભમાં સન ૧૮૯૮માં અધિનિયમિત કરવામાં આવી હતી. આપણે હવે સન ૨૦૧૭માં છીએ. ૧૧૯ વર્ષ વીતી ગયા છે. પ્રૌદ્યોગિક ક્ષેત્રે વિશાળ પ્રગતિ થઈ છે. આપણે ઘોડાગાડીઓથી અવકાશ યુગ સુધી આગળ વધી ગયા છીએ. ટેલિગ્રાફથી આપણે ઝડપી બદલાતી ક્ષિતિજો સુધી આગળ વધ્યા છીએ

ઈન્ટરનેટ, વાઈ-ફાઈ વગેરે સહિતના દૂરસંચાર ક્ષેત્રમાં વૈજ્ઞાનિક તપાસ સમયની માંગ છે. તપાસ એજન્સીઓએ ઝડપથી અને કાર્યક્ષમતાપૂર્વક તપાસ કરવી આવશ્યક છે. તેમણે નવીનતમ પ્રૌદ્યોગિકીનો ઉપયોગ કરવો જોઈએ. દરેક એક કેસમાં વૈજ્ઞાનિક તપાસ થવી જોઈએ. જો તપાસ એજન્સીઓ તપાસની વૈજ્ઞાનિક પદ્ધતિઓ અપનાવે, તો તે ઘણી વધુ કાર્યક્ષમ અને ઝડપી બનશે. આ ત્યારે શક્ય બને, જ્યારે પોલીસમાં તપાસ માટે તાલીમપ્રાપ્ત વિશેષ તપાસ શાખા હોય. તેથી, પ્રકાશ સિંહ વિ. યુનિયન ઓફ ઈન્ડિયા, (૨૦૦૬) ૮ એસ.સી.સી. ૧ ના કેસમાં આ અદાલતનો ચુકાદો ધૂળથી ભરેલા પુસ્તકાલયના શેલ્ફ પર પડ્યો ન રહે અને તેનો વાસ્તવમાં અમલ થાય, તે સુનિશ્ચિત કરવાની આવશ્યકતા છે. જો તપાસનું કામ કરવા માટે નિર્ધારિત અને તાલીમપ્રાપ્ત પોલીસ અધિકારીઓ દ્વારા વૈજ્ઞાનિક અને કાર્યક્ષમતાપૂર્વક તપાસ કરવામાં આવે, તો ૧૮૯૮ માં જેમ પરિકલ્પિત કરવામાં આવ્યું હતું તેમ, સામાન્ય રીતે

૧૫ દિવસની અવધિમાં પણ તપાસ પૂર્ણ ન થઈ શકે એવું મને કોઈ કારણ દેખાતું નથી.

૨૩. બીજો મુદ્દો જે ઊભો થાય છે તે એ છે કે અરજદારે 'ડિફોલ્ટ જામીન' માટે અરજી કરી હતી કે નહીં. સ્વીકાર્ય રીતે, જામીન અરજીમાં એવો કોઈ ચોક્કસ અભિપ્રાય નથી, પરંતુ એ પણ વિવાદિત નથી કે સુનાવણીના સમયે આ મુખ્ય દલીલ હતી અને આ મુદ્દાનો પડકારિત આદેશમાં વિશેષરૂપે વિચાર કરવામાં આવ્યો હતો. મારા મત મુજબ, એકવાર વડી અદાલતે અરજદારના વકીલને 'ડિફોલ્ટ જામીન' મંજૂર કરવાની આધારભૂમિ પર અરજી અંગે દલીલ કરવાની પરવાનગી આપી દીધી અને રાજ્ય તરફના વકીલ દ્વારા કોઈ વાંધો ઉઠાવવામાં આવ્યો નહોતો, તો આ તબક્કે એવો આગ્રહ રાખી શકાય નહીં કે અરજદારે ક્યારેય 'ડિફોલ્ટ જામીન' માટે અરજી કરી નહોતી અને તે 'ડિફોલ્ટ જામીન' મેળવવા હકદાર નથી. જો આ વાંધો તે તબક્કે, અદાલત દ્વારા અથવા રાજ્ય દ્વારા, ઉઠાવવામાં આવ્યો હોત, તો આરોપી 'ડિફોલ્ટ જામીન' મંજૂર કરવા માટે નવી અરજી કરી શક્યો હોત અથવા હાલની અરજીમાં વધારાનો આધાર ઉમેરીને ૨૪.૦૧.૨૦૧૭ના રોજ આરોપપત્ર દાખલ થાય તે પહેલાં જ 'ડિફોલ્ટ જામીન' માટે પ્રાર્થના કરી શક્યો હોત.

૨૪. રાજ્યની તરફથી એ પણ દલીલ કરવામાં આવી છે કે હવે આરોપપત્ર દાખલ કરવામાં આવ્યું હોવાથી, અરજદારને 'વૈધાનીક જામીન' મંજૂર થવા પાત્ર નથી. મારા બંને માનનીય સહોદર ન્યાયાધીશોએ સંજય દત્ત વિ. સ્ટેટ થ્રૂ સી.બી.આઈ., બોમ્બે (૨),

(૧૯૯૪) ૫ એસ.સી.સી. ૪૧૦ ના કેસનો પણ ઉલ્લેખ કર્યો છે. ઉદય મોહનલાલ આચાર્ય વિ. સ્ટેટ ઓફ મહારાષ્ટ્ર, (૨૦૦૧) ૫ એસ.સી.સી. ૪૫૩ નો પણ ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે.

૨૫. આથી વધુ પૂર્વનિર્ણયો ઉલ્લેખિત કરવાનું આવશ્યક નથી, કારણ કે યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા વિ. નિરાલા યાદવ, (૨૦૧૪) ૯ એસ.સી.સી. ૪૫૭ માં, આ અદાલતે આ વિષયક સમગ્ર કાનૂન પર વિચારણા કરી છે અને ઉદય મોહનલાલ આચાર્યના કેસ (ઉપરોક્ત) તેમજ મહમદ ઈકબાલ મદાર શેખ અને અન્ય વિ. સ્ટેટ ઓફ મહારાષ્ટ્ર, (૧૯૯૬) ૧ એસ.સી.સી. ૭૨૨ માં નિર્ધારિત કાનૂનનું અનુસરણ કર્યું છે, જેમાં આ અદાલતે કેટલીક અદાલતો દ્વારા અપનાવવામાં આવતી એવી પ્રથાની નિંદા કરી હતી કે જેમાં 'વૈધાનીક જામીન' મંજૂર કરવાની અરજીઓને ફરિયાદ પક્ષ દ્વારા આરોપપત્ર દાખલ થાય ત્યાં સુધી મુલતવી રાખવામાં આવતી હતી, અને એવું ઠરાવ્યું હતું કે આરોપપત્ર દાખલ થાય ત્યાં સુધી અરજીઓને પડતર રાખીને કાયદેસર હકને નિષ્ફળ બનાવવો જોઈએ નહીં.

૨૬. ઉદય મોહનલાલ આચાર્યના કેસમાં (પૂર્વોક્ત) અદાલતે છ માર્ગદર્શક સિદ્ધાંતો નિષ્કર્ષિત કર્યા, જે નીચે મુજબ છે:

"૧. કલમ ૧૬૭ની ઉપકલમ (૨) હેઠળ, જ્યારે પોલીસ ગુનાની તપાસ કરી રહી હોય ત્યારે જેના સમક્ષ કોઈ આરોપીને રજૂ કરવામાં આવે છે તે મેજિસ્ટ્રેટ, મેજિસ્ટ્રેટને યોગ્ય લાગે તેવી કસ્ટડીમાં, કુલ મળીને ૧૫ દિવસથી વધુ ન થાય તેવી અવધિ માટે, આરોપીની

અટકાયતને અધિકૃત કરી શકે છે.

૨. ઉપરોક્ત કલમ ૧૬૭ ની ઉપકલમ (૨) ની જોગવાઈ હેઠળ, મેજિસ્ટ્રેટ આરોપીની પોલીસ કસ્ટડી સિવાયની અટકાયત માટે, તપાસ મૃત્યુદંડ, આજીવન કેદ અથવા ઓછામાં ઓછી ૧૦ વર્ષના કેદથી દંડનીય ગુનાને સંબંધિત હોય ત્યારે, કુલ ૯૦ દિવસથી વધુ ન થાય તેવી મુદત માટે અધિકૃતતા આપી શકે છે, અને તપાસ કોઈ અન્ય ગુનાને સંબંધિત હોય ત્યારે ૬૦ દિવસ માટે અધિકૃતતા આપી શકે છે.

૩. જણાવેલ ૯૦ દિવસ અથવા ૬૦ દિવસની મુદત પૂર્ણ થતાં, જેમ કે જેમ કેસ હોય તેમ, નિર્ધારિત અવધિની અંદર તપાસ પૂર્ણ કરવામાં તપાસ એજન્સી દ્વારા થયેલા વ્યતિપાતના કારણે આરોપીની તરફેણમાં જામીન પર મુક્ત થવાનો અવિચલ અધિકાર ઉપજે છે અને જો આરોપી તે માટે તૈયાર હોય અને મેજિસ્ટ્રેટના નિર્દેશ મુજબ જામીન આપે, તો તેને જામીન પર મુક્ત કરવામાં આવવાનો હકદાર બને છે.

૪. જ્યારે નિર્દિષ્ટ અવધિની અંદર તપાસ પૂર્ણ કરવામાં તપાસ એજન્સીની બેદરકારીના કારણે તેના હકમાં ઉપજેલો હોવાનું આક્ષેપિત અખંડ અધિકાર અમલમાં મૂકાવવા માટે કોઈ આરોપી દ્વારા જામીન માટે અરજી કરવામાં આવે, ત્યારે મેજિસ્ટ્રેટ/અદાલતે, આ બાબતે સંતોષ પામ્યા બાદ કે હકીકતમાં આરોપી નિર્દિષ્ટ મુજબ ૯૦ દિવસ અથવા ૬૦ દિવસની અવધિ સુધી કસ્ટડીમાં રહ્યો છે અને તપાસ એજન્સી દ્વારા કોઈ ચાર્જશીટ દાખલ કરવામાં આવી નથી, તે અરજીનો

તાત્કાલિક નિકાલ કરવો આવશ્યક છે. મેજિસ્ટ્રેટ/અદાલત તરફથી કરવામાં આવતી આવી ત્વરિત કાર્યવાહીથી, તપાસ એજન્સી દ્વારા નિર્ધારિત અવધિમાં તપાસ પૂર્ણ કરવામાં થયેલી બેદરકારીના આધારે આરોપીને જામીન પર મુક્ત કરવાની બાબતમાં અધિનિયમનો હેતુ તથા વિધાનમંડળનો આદેશ ફરિયાદ પક્ષને નિષ્ફળ બનાવવાની મંજૂરી મળશે નહીં.

૫. જો આરોપી મેજિસ્ટ્રેટ દ્વારા આપેલ નિર્દેશ મુજબ જામીન રજૂ કરવામાં અસમર્થ હોય, તો પછી કલમ ૧૬૭ ની સ્પષ્ટીકરણ ૧ અને ઉપકલમ (૨) ના પરંતુકના સંયુક્ત વાંચન પરથી, ફરિયાદી (એ) માં નિર્દિષ્ટ અવધિથી વધુ સમય સુધી પણ આરોપીની સતત કસ્ટડી અનુમતિ વિનાની ગણાશે નહીં, અને તેથી, જો તે અવધિ દરમિયાન તપાસ પૂર્ણ થઈ જાય અને આરોપપત્ર દાખલ કરવામાં આવે, તો આરોપીનો કહેવાતો અવિનાશી અધિકાર લુપ્ત થયેલો ગણાશે.

૬. આ અદાલતે સંજય દત્ત વિ. સ્ટેટ શ્રૂ સી.બી.આઈ., (૧૯૯૪) ૫ એસ.સી.સી. ૪૧૦ માં ઉપયોગમાં લીધેલ "જો અગાઉથી તેનો લાભ લેવામાં આવ્યો ન હોય" એવો અભિવ્યક્તિપ્રયોગ એવો અર્થમાં સમજવો જોઈએ કે જ્યારે આરોપી જામીન માટે અરજી કરે અને આદેશ કરવામાં આવે ત્યારે જામીન આપવા માટે તૈયાર હોય. અન્ય શબ્દોમાં, કલમ ૧૬૭ ની ઉપકલમ (૨) ના પરંતુકના પેરા (એ) માં નિર્દિષ્ટ અવધિ પૂર્ણ થયા પછી જો આરોપી જામીન માટે અરજી કરે અને આદેશ કરવામાં

આવે ત્યારે જામીન રજૂ કરવાની પણ તૈયારી દર્શાવે, તો એવું માનવું પડશે કે આરોપીએ પોતાનો અખંડનીય અધિકાર ઉપયોગમાં લીધો છે, ભલે અદાલતે **ઉક્ત** અરજીનો વિચાર કર્યો ન હોય અને જામીનની શરતો અને નિયમો દર્શાવ્યા ન હોય, અને આરોપીએ તે જમા પણ ન કર્યા હોય."

૨૭. ઉપરોક્ત ચુકાદાઓના વાંચનથી કોઈપણ પ્રકારની શંકા રહેતી નથી કે જો કોઈ આરોપી વૈધાનીક જામીન મંજૂર કરવા માટે અરજી કરે અને જામીન પૂરું પાડવા તૈયાર હોય, તો તેણે જામીનનો લાભ મેળવવા માટેનો પોતાનો અધિકાર વાપર્યો હોવાનું માનવામાં આવે છે અને ત્યારબાદ આરોપપત્ર દાખલ કરીને આ અધિકારને નિષ્ફળ બનાવી શકાય નહીં.

૨૮. 'વૈધાનીક જામીન' મેળવવાનો હક અત્યંત મહત્વનો હક છે. આપણો દેશ એવો છે જ્યાં આપણા દેશના લાખો નાગરિકો સંપૂર્ણપણે નિરક્ષર છે અને પોતાના હકો વિષે અવગત નથી. આ અદાલતની બંધારણીય પીઠે સંજય દત્ત (ઉપરોક્ત) ના કેસમાં એવો નિર્ધાર કર્યો છે કે આરોપીએ 'વૈધાનીક જામીન' મંજૂર કરવા માટે અરજી કરવી આવશ્યક છે. સંહિતાની કલમ ૧૬૭ જ્યાં સુધી સંબંધિત છે, ત્યાં કલમ ૧૬૭ ની સ્પષ્ટીકરણ ૧ માં જોગવાઈ કરવામાં આવી છે કે નિર્ધારિત અવધિ પૂર્ણ થઈ ગયેલ હોવા છતાં (અર્થાત્, સંબંધિત પરિસ્થિતિ મુજબ ૬૦ દિવસ અથવા ૯૦ દિવસ), આરોપી જામીન પૂરું પાડતો ન હોય ત્યાં સુધી તેને કર્ટડીમાં અટકાયત હેઠળ રાખી શકાય છે. સંહિતાની કલમ ૧૬૭ ની સ્પષ્ટીકરણ ૧ નીચે મુજબ છે:

સ્પષ્ટીકરણ ૧.- શંકાઓ દૂર કરવા માટે, આ દ્વારા જાહેર કરવામાં આવે છે કે, પરિચ્છેદ (એ) માં નિર્દિષ્ટ અવધિ પૂર્ણ થઈ જવા છતાં, આરોપી જ્યાં સુધી જામીન ન આપે ત્યાં સુધી તેને કસ્ટડીમાં અટકાયતમાં રાખવામાં આવશે.

મારા મત મુજબ, તેનો અર્થ એવો થશે કે સમયગાળો પૂર્ણ થઈ ગયો હોવા છતાં, આરોપી જામીન પૂરાં ન કરે ત્યાં સુધી તેને કાયદેસરની કસ્ટડીમાં હોવાનું માનવામાં આવશે. આવશ્યકતા જામીન પૂરાં કરવાની છે. આરોપીએ જામીન મંજૂર થવા માટે કોઈ આધાર રજૂ કરવાનો નથી. તેને વિગતવાર અરજી દાખલ કરવાની પણ જરૂર નથી. અરજીમાં તેને માત્ર એટલું જ દર્શાવવાનું છે કે ૬૦/૮૦ દિવસ પૂર્ણ થઈ ગયા છે અને આરોપપત્ર દાખલ કરવામાં આવ્યું નથી, તેથી તે જામીન મેળવવાનો હકદાર છે અને જામીન પૂરાં કરવા તૈયાર છે. આરોપીએ

૨૯. આ અદાલતે અનેક ચુકાદાઓમાં એવું ઠરાવ્યું છે કે કાનૂની સહાયનો અધિકાર પણ મૂળભૂત અધિકાર છે. કાનૂની સહાય સક્ષમ કાનૂની સહાય હોવી જોઈએ અને તેથી આરોપીનું પ્રતિનિધિત્વ કરતા વકીલનું, ભલે તેઓ મહેનતાણા પામતા વકીલ હોય કે કાનૂની સહાયના વકીલ હોય, કર્તવ્ય છે કે તેઓ આરોપીને જાણ કરે કે ૬૦/૮૦ દિવસની કાયદેસરની અવધિ પૂર્ણ થવા પર તેને 'ડિફોલ્ટ જામીન' મેળવવાનો હક છે. મારા મત પ્રમાણે, મેજિસ્ટ્રેટે પણ ગેરકાયદેસર અટકાયતને પ્રોત્સાહન આપવું જોઈએ નહીં અને આરોપીને તેના અધિકાર વિશે જાણ કરવી જ જોઈએ. જો આરોપી તેમ છતાં પોતાનો અધિકાર વાપરવા ઈચ્છતો

ન હોય, તો તે કસ્ટડીમાં જ રહેશે; પરંતુ જો તે પોતાનો અધિકાર વાપરવાનું પસંદ કરે અને જામીન પૂરાં પાડવા તૈયાર હોય, તો તેને જામીન પર મુક્ત કરવો જ જોઈએ.

૩૦. ઉપરોક્ત ચર્ચાને ધ્યાનમાં લેતાં, મારા નિષ્કર્ષો નીચે મુજબ છે:

૧. હું મારા બંને માનનીય સહોદર ન્યાયાધીશો સાથે સહમત છું કે લોકપાલ અને લોકાયુક્ત અધિનિયમ, ૨૦૧૩ દ્વારા ભ્રષ્ટાચાર નિવારણ અધિનિયમ, ૧૯૮૮ માં કરવામાં આવેલ સુધારો, લોકપાલ અને લોકાયુક્ત અધિનિયમ, ૨૦૧૩ હેઠળ કાર્યવાહી આરંભ કરવામાં આવી હોય કે ન હોય તે બાબતની પરવા કર્યા વિના, આ અધિનિયમ હેઠળના ગુનાઓ માટે આરોપિત તમામ આરોપીઓ પર લાગુ પડે છે, અથવા અન્ય કોઈ કાયદો; ૨. સંહિતાની કલમ ૧૬૭(૨)(એ)(૧) ફક્ત એવા કેસોમાં લાગુ પડે છે, જ્યાં આરોપી પર (૧) મૃત્યુદંડ અને તેનાથી ઓછી કોઈપણ સજા માટે દંડનીય ગુનાઓ; (૨) આજીવન કેદ અને તેનાથી ઓછી કોઈપણ સજા માટે દંડનીય ગુનાઓ; અને (૩) ઓછામાં ઓછી ૧૦ વર્ષની સજા માટે દંડનીય ગુનાઓનો આરોપ મૂકવામાં આવ્યો હોય;

૩. જ્યાં જ્યાં તમામ મામલાઓમાં ન્યૂનતમ સજા ૧૦ વર્ષથી ઓછી હોય પરંતુ મહત્તમ સજા મૃત્યુદંડ અથવા આજીવન કારાવાસ ન હોય, ત્યાં કલમ ૧૬૭(૨)(એ)(૨) લાગુ પડશે અને જો આરોપપત્ર દાખલ કરવામાં આવ્યું ન હોય તો આરોપીને ૬૦ દિવસ બાદ 'ડિફોલ્ટ જામીન' મંજૂર થવાનો હક રહેશે. ૪. આ જામીન મેળવવાનો અધિકાર અબાધીત અધિકાર છે અને આ અધિકારનો ઉપયોગ આરોપીએ જામીન આપવા તૈયાર હોવાનું રજૂ કરીને કરવો આવશ્યક છે

મુદ્દા ર થી જ અંગે, હું મારા વિદ્વાન ભાઈ ન્યાયમૂર્તી લોકુર . સાથે સંમત છું અને તેમની અભિપ્રાય સાથે સહમત છું, તથા યોગ્ય આદર સાથે હું વિદ્વાન ભાઈ સાથે સહમત થવા અસમર્થ છું પંત ન્યાયાધીશ.

હું માનનીય ભાઈ લોકુર જે. દ્વારા તેમના ચુકાદાના પરિચ્છેદ ૪૯ થી ૫૧માં કાઢવામાં આવેલા નિષ્કર્ષો અને આપવામાં આવેલ દિશાનિર્દેશો સાથે સંમત છું અને સહમત અભિપ્રાય વ્યક્ત કરું છું.

*This judgment has been translated using AI Tool
– M/s. Hyperlink E-solutions Pvt.Ltd.*

અસ્વીકરણઃ સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદીત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહીં. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.